

VILÉM
HEJL

ROZVRAT

MNICHOV A NÁŠ OSUD

**SIXTY-EIGHT PUBLISHERS, CORP.
BOX 695, STATION A
TORONTO, ONTARIO, CANADA
M5W 1G2**

Vilém Hejl

ROZVRAT

MNICHOV A NÁŠ OSUD

Vilém Hejl
ROZVRAT

Vydalo nakladatelství Sixty-Eight Publishers, Corp.
v říjnu 1989 jako svou 208. publikaci

Obálku s použitím obrazu Jana Kristoforiho
navrhla Barbora Munzarová
Grafická úprava Věra Držmišková
Kresba v záhlaví Ivan Steiger

Cena \$12.25

Printed in Canada

Hejl, Vilém, 1934—1989

Rozvrat

ISBN 0-88781-208-2

1. Czechoslovakia — Politics and government —
1938-1945. 2. Czechoslovakia — Politics and
government — 1945- . 3. Czechoslovakia — History — 1945-
I. Title.

DB2186.H45 1989 943.7'04 C89-094986-7

*... věci veliké nelze vykonat s lidmi malými a lidské
dobro nikdy neroste z nenávisti a hanebnosti.*

* * *

*Která to byla milost Boží, jež v nás pořád uchovává
ten poslední, byť i jen krvavě mokvavý chuchvaleček
národního sebevědomí, když jsme si po rozumu už
dávno měli zoufat a vzdát se všeho, a především sebe
samých a vlastní totožnosti, a utopit svoji marnou
českou konečnost v moři té hrůzy, zhnuseni nakonec
už sebou samými?*

Václav Černý

I.

Osamělý prezident

Mnohé značně odlehlejší časy chápeme lépe a přesněji. Víme, že jsme se octli v nepovědomém světě vzdálené historie a proto si opatrně mapujeme terén, hledáme orientační body a jejich vzájemnou polohu, objevujeme příčiny a souvislosti, stále nejistí a stále kritičtí i tenkrát, když už dospíváme k solidně opodstatněným poznatkům a závěrům. S Evropou jaká byla na konci třicátých let našeho věku si podobné starosti zpravidla neděláme, zde si připadáme téměř doma. Posunuly se sice mnohé politické hranice, vznikly a zanikly významné instituce, už tehdy však žili ti, kdo tenkrát anebo zanedlouho později určovali nebo ovlivňovali naše životy, tedy naši více či méně současníci jako Edvard Beneš a Klement Gottwald, Emil Hácha a Rudolf Slánský, Ferdinand Peroutka a Zdeněk Nejedlý. Nejinak za hranicemi — Adolf Hitler, Josef Stalin, Benito Mussolini, Winston Churchill a Franklin D. Roosevelt. Jenom tajemníky Novotného a Chruščova, primátora v. v. Adenauera a plukovníka de Gaulla znal tenkrát zatím jen málokdo i v jejich vlastních zemích.

A přece to byl jiný svět, ten svět, jemuž dnes říkáme “předválečný” nebo “meziválečný”.

Především to nebyl poklidný svět bez válek a násilí, ačkoliv se po I. světové válce (tenkrát ještě bez

řadové číslovky) po otřesu z dosud nepředstavitelných milionových ztrát na životech zprvu upřímně mnohde věřilo, že války napříště nesmějí a nemohou být řešením sporů. Už od jedenatřicátého roku trvala japonská agrese proti Číně, jež jenom v samotném Nankingu stála sto tisíc obětí masakru. V roce 1935 vedla Itálie “největší koloniální válku všech dob” (jak se rád chvástal Mussolini) v Habeši. Od léta roku 1936 se válčilo přímo v Evropě, ve Španělsku.

Nehroutil se jenom mír, který měl být natrvalo zajištěn mírovými smlouvami po I. světové válce. Jestliže dnes s obavami sledujeme, kde všude ve světě je ohrožena demokracie a právní stát agresí zvenku, domácími konspiracemi anebo prostě vlastní slabostí, tehdy se namnoze zdálo, že demokracie se vyčerpala, přežila, že už není schopna odpovědi na naléhavé otázky života, zatímco vitální totalitní a autoritativní režimy tyto odpovědi netoliko znají, ale dovedou je realizovat s tak nebývalou pohotovostí a výkonností, že liberální demokracie vedle nich působily nemohoucně a ztrouchnivěle.

První Mekka vznikla v Moskvě; poutníkům, kteří přicházeli opravdu z celého světa, slibovala, že nebudou čekat dlouho než “poslední bitva” světové revoluce otevře i jim cestu do celosvětového svazu sovětských republik. Netřeba zde zacházet do podrobností, ani připomínat, kdo všechno tam i od nás devótně putoval.

Pět let po říjnové revoluci kapituloval italský stát před Mussoliniho “pochodem na Řím”. Fašismus sice zdůrazňoval svou italskou specifičnost a prohlášoval — podobně, jako to v našich časech slyšíme odjinud — že není určen na vývoz, nicméně však nejen neodmítal chápavou podporu spřízně-

ným hnutím — včetně teroristů — odjinud, a i bez toho působil svou zdánlivou výkonností jako inspirace.

Ve vestibulu centra nacistické strany v Mnichově stála po léta bronzová busta Mussoliniho, fašistický příklad se však ujal v mnoha zemích už dlouho před nacistickou *Machtergreifung*.

Nekrologů demokracie přibývalo. Kde začít? U sousedů? Na ulicích Vídně se poprvé střílelo v roce 1926. Proti socialistickému *Schutzbundu* stála klerikální *Heimwehr*, v mnoha oblastech víc a víc podléhající nacistickému vlivu. V únoru 1934 byl krvavě zlikvidován *Schutzbund* a s ním i naděje na záchranu demokracie v zemi. O několik měsíců později zahynul kancléř Engelbert Dollfuss při nacistickém pokusu o puč. Dollfussovi nástupci doufali udržet svůj autoritativní režim za podpory Mussoliniho, jenž po zprávě o puči poslal několik divizí demonstrativně na severní hranice a spekulovali s návratem Otty Habsburga. Oboje mělo selhat.

Do Maďarska se pašovaly italské zbraně a z Maďarska se pašovaly padělané francouzské i jiné bankovky. Premiér Gömbös, pověstný antisemita, předstihl mnoho jiných evropských státníků rozhodnutím navštívit Hitlera. Maďarská vláda to neměla snadné: později musela potlačit pronacistické spiknutí Ference Szálasiho a prožila nepříjemné časy, když se objasňovalo pozadí atentátu na krále Alexandra a ministra Barthoua.

Obrazem vnitřních problémů Jugoslávie je smrt chorvátského politika Stepana Radiče, zastřeleného v roce 1926 přímo v jednacím síni Skupštiny. Roku 1929 vyhláší král Alexander otevřenou diktaturu.

V Řecku byl v roce 1922 popraven za údajné spiknutí ministr Gounaris a pět dalších politiků.

Zase jen některé události . . . V roce 1925 převrat generála Pangalose, v roce 1926 převrat generála Kondylise, v roce 1936 převrat generála Metaxase.

V Bulharsku je roku 1923 svržena vláda Stambolijského a hromadně se vraždí. Další převrat v roce 1934, následující napřesrok.

V Rumunsku v roce 1933 zavraždili členové antisemitské Železné gardy předsedu vlády Iona Ducu. O čtyři roky později zemře organizátor vraždy, Corneliu Codreanu, mezitím uvězněný, spolu s třinácti jinými gardisty "zastřelením na útěku".

V Polsku je v roce 1922 zavražděn prezident Gabriel Narutowicz. V roce 1926 se zmocňuje vlády maršál Józef Pilsudski. Sejm je rozpuštěn, čtyřiapadesát opozičních poslanců uvězněno. Řešení, jež se opakuje; z brestské pevnosti a z koncentráku v Bereze Kartuské se stávají pojmy. "Pacifikace" ukrajinských oblastí se provádí způsobem, proti němuž jsou dnešní poměry v Severním Irsku přímo idylické.

Na Litvě uchvacuje moc Antanas Smetonas v roce 1923, roku 1934 je potlačen protipřevrat, od šestatřicátého roku je zaveden režim jedné strany.

Lotyšsko se dočká převratu Karlise Ulmanise v roce 1934.

V Estonsku je v roce 1924 potlačeno komunistické povstání. Roku 1933 se dostává k moci Konstantin Paets.

Jen vypočítávat vzpoury a převraty ve Španělsku by zabralo příliš mnoho místa. Zase jenom několik dat a jmen. 1923: převrat generála Miguela Prima de Rivery; 1931: vynucená abdikace krále Alfonse XIII.; 1932: revolta generála José Sanjurja v Seville; 1933: povstání anarchistů a syndikalistů v Barceloně. Potom událost nejznámější a nejtragičtější: 18.

července 1936 zahajují generálové Franco a Mola vzpouru proti republikánské vládě.

V Portugalsku následují vojenské zdařené a nezdařené vzpoury a převraty rychle za sebou: 1919, 1925 a 1926; povstání proti novému autoritativnímu režimu v letech 1927 a 1934 jsou potlačena.

A Francie, prvořadá evropská mocnost, od níž závisí budoucnost demokracie na kontinentu víc, než od koho jiného? Na pařížských ulicích se střílí v roce 1934, v roce 1937 zemi ohrožuje konspirace rojalistických *cagoulardů*, na francouzské politické scéně se prosazuje ultrapravicová *Action Française*, trockisté, anarchisté, defétisté a samozřejmě komunisté.

Belgická vláda zakazuje v roce 1934 levicové i pravicové stranické uniformované sbory. Ve volbách v květnu 1936 získávají rexisté Leona Degrella, později pověstného kolaboranta s nacisty, jedenadvacet mandátů. Ohrožení státu odvrací v říjnu téhož roku stanné právo.

A tedy jenom Holandsko, jež v oněch letech prodělalo pouze vzpouru na lodi *Zeven Provincië*, patří k těm nemnoha evropským kontinentálním zemím, kde — podobně jako v Československu — trvá demokracie a právní stát.

Demokracie ztrácela pozice a ztrácela autoritu. Tváří v tvář beznadějným vyhlídkám za krize řekl Winston Churchill v roce 1930, že “nezaměstnanost je nejmučivější problém civilizované společnosti” a netajil své pochyby, zda “moderní společnost, založená na všeobecném hlasovacím právu, může dospět k správným závěrům o složitých problémech moderního obchodu a financí,” protože přece “rakovinu nemůžete léčit většinou hlasů.”

Totalitní a autoritativní režimy nevznikaly samo-

zřejmě jenom jako reakce na velkou ekonomickou krizi třicátých let; nemálo se jich ustavilo již předtím anebo v oné době začínaly svůj boj o moc. Hledáme-li jejich společného jmenovatele, najdeme jej ve strachu z moderní doby s její skepsí, se složitostí a zdánlivou nepřehledností jejich institucí, s proměnou společenských struktur, se zvikláním tradičních hodnot, tedy se vším, co přinesla industrializace a urbanizace za liberalismu XIX. století. Když potom moderní státy zjevně nedokázaly řešit moderní problémy, zdálo se východisko jenom v návratu do světa, který tyto problémy ani neznal. Ne náhodou se v tolika totalitních a autoritativních režimech (pouze s výjimkou sovětského) objevuje týž kult "zdravého" venkova a usiluje se o nějakou obdobu Mussoliniho *reruralizzazione*. Mussolini nebyl sám, kdo věřil, že společnost, donucená vrátit se k životnímu slohu, jenž industrializací a urbanizací zanikal, bude snadněji ovladatelná, neboť se vrátí také k patriarchálnímu, tedy v podstatě primitivnějšímu, poddanskému myšlení, jež ji bude imunizovat proti "rozkladným" vlivům moderní doby.

Zbytečno říkat, že nic nelze odvynaleznout a že restaurovat přežilou společnost, navíc nerealisticky romantizovanou, se nikomu nepodařilo zcela a natrvalo. Myšlenka, že moderní doba je pouze jakýmsi vybočením z dějin, které lze energickým zákrokem napravit, byla dříve či později všude vyvrácena. To však nemění nic na skutečnosti, že rychlé — byť většinou jen vnějškové — úspěchy režimů pevné ruky, jež skoncovaly s demokratickým "chaosem", jim získávaly ne-li sympatie a podporu, tedy přinejmenším blahovůli. A tak i Winston Churchill veřejně oceňoval Mussoliniho jako budovatele tvrze proti komunismu, třebaže ho

v soukromých hovorech prohlašoval za banditu. Tehdejší britský velvyslanec v Berlíně Henderson ve svých pamětech netají, co všechno v nacistickém Německu mu imponovalo. Kdo věděl a kdo chápal, co se děje a k čemu se schyluje? V moskevském Sloupovém sále přihlíželi západní diplomaté a novináři procesům a odcházeli přesvědčeni o vině obžalovaných, kteří se přiznávali a navzájem usvědčovali; referovali pak svým ministrům a čtenářům, že prokurátor Vyšinskij s obviněnými vlastně diskutuje.

Chceme-li tento náčrt absurdit třicátých let dovršit, citujme dva výroky tehdy významných osobností. V době, kdy americká armáda (za velení už dosti známého generála Douglase MacArthura, v jehož štábu sloužil zcela neznámý major Eisenhower) bránila Washington před hladovým pochodem válečných veteránů a jejich rodin, jež namnoze žily v koloniích žebráckých chatrčí, jimž se říkalo *Hooversville*, a kdy se procento amerických nezaměstnaných blížilo pětadvaceti, pokrčil prezident Hoover jen rameny a prohlásil, že “nikdo nestrádá,” protože i tuláci, *hoboes*, jsou lépe živeni než kdy dříve, a uvedl, že jeden *hobo* v New Yorku snědl deset jídel za den. George Bernard Shaw, který tenkrát podnikl cestu do sovětské Mekky, odmítl vůbec mluvit o následcích stalinského hladomoru: “Jaký hladomor?! Nikde jsem lépe nejedl!”

To všechno byl svět třicátých let, přinejmenším ten evropský. Co znamenal Rooseveltův *New Deal*, se příliš dobře nevědělo. Jinak by se nemohlo nejednou stát, že novináři přibližovali čtenářům americkou realitu přirovnáním k nacistickému Německu, že Rooseveltův program veřejných investic srovnávali se stavbami *Reichsautobahnen* a s *Kraft durch Freude*.

Logicky potom muselo vzniknout tragické dilemma doby: z krize ekonomické, politické, kulturní a mravní vede východisko jenom některým totalitním systémem, volit lze jen mezi fašismem či nacismem a komunismem. Komu připadá nepochopitelné, že členy komunistické strany kdysi byli Jaroslav Seifert anebo Josef Hora, nesmí zapomínat, že Arturo Toscanini byl ve dvacátých letech fašista a že Thomas Mann původně patřil k obdivovatelům Adolfa Hitlera.

Už ve dvacátých letech bylo o Československu řečeno, že jeho bezpečnost může ubránit jenom ministr zahraničí. Zajisté to neplatilo jenom o Československu; československý ministr to však dobře věděl.

Řídil zahraniční politiku státu, jehož existence sama byla těžko přijatelná všem reakcionářům Evropy, za něj promluvil už v roce 1921 excísař Karel, když je prohlásil za *jüdische Schöpfung*. Podle Mussoliniho bylo Československo (stejně jako Rakousko, Švýcarsko a Belgie) prostě "umělý stát". Maršál Pilsudski možná neznal výrok generála Seeckta, že Polsko je jenom *Saisonstaat*, v okruhu svých důvěrníků však nejednou vyjádřil naději, že v první velké evropské krizi Československo zanikne; potom, doufalo se ve Varšavě, bude dosaženo vytouženého cíle, společné hranice s Maďarskem. Prozatím bylo odsunuto stranou spojení s Francií a bezpečnost Polska domněle zajišťoval pakt o neútočení, uzavřený s Hitlerem.

Československým prezidentem byl někdejší dlouholetý ministr zahraničí. Jako kdysi Jan Lucemburský nesměl chybět v žádné evropské válce, nechyběl ministr Beneš tam, kde se tvořil evropský mír. Už 4. listopadu 1918, tedy ještě před koncem války, zastupoval Československo na kon-

ferenci Nejvyšší vojenské rady spojenců ve Versailles, kam Polsko a Rumunsko nebyly připuštěny vůbec, zatímco jižní Slované reprezentovalo jen Srbsko. Bylo to jen první z uznání jeho výjimečných diplomatických schopností: podílel se od počátku na ustavení Společnosti národů a netoliko byl šestkrát zvolen předsedou její Rady a jednou předsedou Shromáždění, ale získal si pověst vynikajícího *trouble-shootera*. Zúčastnil se mírových konferencí, jimž se v poražených zemích ne zrovna neprávem říkalo diktáty; byl to však také Beneš, kdo usiloval o účinnou pomoc chátrající rakouské ekonomice, a byl to opět Beneš, kdo jako první spojenecký ministr zahraničí přijel v osmadvacátém roce do Berlína a ověřil si, že mezi Německem a republikou není sporných otázek. Teď sledoval, jak se hroubí všechno, co mělo zabezpečit evropský a světový mír, jak bez ostychu a bez přiměřené odezvy jsou porušovány mírové smlouvy. Od začátku těžce nesl absenci dvou světových velmocí, sovětského Ruska a Spojených států, ve Společnosti národů; SSSR posléze do Ženevy přišel, ale to už se ke Společnosti otočily zády tři agresivní mocnosti, Německo, Itálie a Japonsko.

Zbýval systém spojeneckých smluv. Od Malé dohody mohl Beneš proti nacistické agresi čekat jen pramálo. Byla tu ale Francie, ta Francie, která sama přišla ve čtyřadvacátém roce s iniciativou uzavřít s Československem spojeneckou smlouvu. Jestliže selhává Společnost národů a není schopna účinných opatření proti agresorům, je tu pořád Francie, stále pokládána za nejsilnější kontinentální mocnost, a je tu nové spojenectví se Sovětským svazem, byť politicky choulostivé a zproblematizované podmínkou francouzské akce.

Zajisté by bylo příhodnější uzavírat aliance

s přímými sousedy, ale s kým, s kým? S bezmocným Rakouskem, rozštěpeným mezi tužbami po *Anschlusu* a po restauraci Habsburgů? S Maďarskem, jež by začalo požadavkem připojení celého slovenského a podkarpatského jihu a jehož politické orientaci byla československá demokracie prostě nepřijatelná? S Polskem, které vítalo maršála Goeringa na honech v bialowiežském pralese a kde s neskrývanými sympatiemi sledovali jak nacistický antikomunismus, tak příslib “řešení židovského problému”?

Tedy — s Francií. Věděl Beneš, a pokud věděl, docenil, co pro příští válku znamená vývoj francouzského vojenského myšlení, které po těžkých ztrátách za I. světové války zdegenerovalo do defenzivní doktríny? Téměř určitě znal situaci na politické scéně Francie, vliv sil, které se války s Německem obávaly, i těch, jež si ji zásadně nepřály. Shrnul později, že byl rozhodnut nejít do války jenom pro udržení sudetského území, že však doufal, že Francie a Británie přece jenom pochopí, že nacistický útok proti Československu je pouze začátkem řetězu dalších výbojů.

Vracel se k tomu mnohokrát. Vyslanci Jaromírovi Smutnému, vlastně jedinému svému důvěrníkovi, řekl 22. prosince 1940, že už v květnu 1938 mu bylo jasné, že nás Francie zradí. V dopise Ladislavu Rašínovi psal z Londýna na podzim 1938, že “už od srpna . . . viděl, jak Paříž i Londýn s námi hrají.” A zase jinak to datoval opět v rozhovoru se Smutným 5. července 1943: “Já to říkal na vojenských poradách už od počátku r. 1938, že Francie nás nechá, že nám na pomoc nepůjde . . .” Tvrdil to v souvislosti se zmínkou o generálech, kteří naléhali, aby republika šla do války, že se pak Francie a Británie připojí. Odmítl to jako politic-

kou naivitu. Nezdá se však příliš pravděpodobné, že by na zmíněných vojenských poradách mluvil o beznadějných vyhlídkách tak jednoznačně. Ostatně, co by potom vůbec mohlo být předmětem oněch porad? Dokáže vrchní velitel kdy vojákovi předem říci, že se na válku připravuje zbytečně?

Můžeme věřit, že si o spojencích nedělal valné iluze, a v tomto posouzení situace nebyl sám. V pověstném Hossbachově protokolu z 5. listopadu 1937 je zaznamenáno Hitlerovo přesvědčení, že Británie a Francie už Československo mlčky odepaly.

Hossbachův protokol tenkrát mimo okruh nejvyššího německého velení ovšem nikdo neznal, na jeho obsah se dalo jen usuzovat z dalšího vývoje. Totéž platí pro memorandum, jež pro ministerského předsedu Chamberlaina sepsal 1. ledna 1938 ministr zahraničí Anthony Eden, předtím i dlouho potom pokládáný za dobrého přítele Československa. V memorandu *The Next Steps Towards a General Settlement with Germany* se zdůrazňuje hned v úvodu, že chce-li Británie dosáhnout všeobecného vyrovnání s Německem, “musíme to být my, ne německá vláda, kdo učiní první kroky a předloží nějaké konkrétní návrhy.” Tedy, preventivní appeasement. Mezi úplatky — jak tomu říká John Toland — které Eden navrhoval, byly jednak blíže nespecifikované ústupky sudetským Němcům, jednak odstoupení rozsáhlých koloniálních území v Africe; podle Edena to však měly být ne kolonie britské, ale belgické a portugalské.

Nemusíme zde probírat celou historii událostí v létě a začátkem podzimu 1938. Plně však lze Benešovi věřit, říkal-li později, že největší úlevu pocítil 22. září, když z Paříže a Londýna přišel souhlas s československou všeobecnou mobilizací.

26. září si pak Beneš povolal náčelníka své vojenské kanceláře generála Silvestra Bláhu a dával mu instrukce pro případ války, jež mohla vypuknout během několika dní i jen několika hodin: "I když velcí spojenci půjdou s námi, nebude to ani tak rychlé, ani hned na počátku tak rozhodné, abychom německému vpádu do republiky mohli zabránit. Ale budeme se bránit do posledního dechu a musíme jít až do konce, děj se co děj. Já zůstanu se svou vojenskou družinou stále u vojska. Ale ať to víte i vy, i hlavní velitel a předseda vlády: budu ustupovat s vojskem jen po jistou dobu. Až se budeme muset zastavit, území už dál neopouštět a bít se s nepřítelem až k smrti, tož já jako prezident republiky nesmím být zajat. Zůstanu s těmi, kteří se budou bít doopravdy až do poslední chvíle, a pak padnu s nimi. Bude to patrně nutností i vojenskou, i politickou, a bude třeba včas se na to připravit. Naši musí zůstat dále se Spojenci až do konce války: tím republika bude zachována. I konec presidenta republiky na bojišti tomu bude sloužit."

Prezident, připravený na smrt, rovnou smrti Přemysla Otakara II. a Jana Lucemburského (jenž ovšem nepadl v boji za vlastní zem). Zamrazí nás, když to čteme. Samozřejmě měl Beneš pravdu, že taková smrt by sloužila zachování republiky. Mnohem víc: zachovala by ji. Její cena by se rovnala něčemu víc, než vyhrané bitvě, něčemu víc, než vítěznému tažení. Marno a trpko se domýšlet, jak jiné by byly naše příští dějiny, kdyby život presidenta Beneše nedodoutnal ve vile v Sezimově Ústí, ale skončil o deset let dříve ve střeleckém okopu někde na Vysočině, na Valašsku nebo v Nízkých Tatrách.

Marno, trpko a zbytečno, protože o čtyři dny později týž prezident naléhal na generály a politiky, zdráhající se přijmout mnichovský diktát a kapitulovat bez boje.

A proto se jenom ptáme, zda a jak dalece to Beneš se svým záměrem vůbec myslel vážně, jestli celý ten rozhovor s generálem Bláhou nebyl jen dodatečně smyšlen, a nakolik byl Beneš schopen jednat tak, jak jednat prý hodlal. V těch příštích deseti létech bylo přece jeho jednání mnohokrát všechno, jenom ne statečné.

Připomeňme, že Beneš svou instrukci sdělil šéfovi vojenské kanceláře, asi jako pokyn, kterak vyřídit nějakou rutinní úřední záležitost. Nepřednesl ji ani vládě, ani z tribuny parlamentu, jak by to udělal nejen kdejaký diktátor, ale i leckterý demokratický politik se smyslem pro sebereklamu. A nevyslovil ji ani před kruhem blízkých spolupracovníků. Svým věcným postupem dospěl k závěru, že bude možná nutné, aby padl na bojišti, a věc vyřídil ryze administrativně. O ohlas nestál — ten měl v zájmu republiky přijít až po jeho smrti.

Anebo to bylo jenom pouhé gesto bytostného zbabělce, který se beztak už rozhodl kapitulovat? A neomezil se s ním Beneš na publikum jediného generála proto, že spolupracovníci a přátelé by jen zdvořile odporovali, dobře si vědomi, že on přece něco podobného nikdy neudělá?

Ferdinand Peroutka cituje výrok nejmenovaného poslance z roku 1921: “Vidíme na zahraniční politice našeho parlamentu, jak je nejednotná, bezradná a vlastně žádná, a kdyby dva lidé na Hradě nekonali práci, kterou jinde dělá parlament s vládou a vláda s občanstvem, žili bychom dnes netoliko v chaosu, ale troufám si říci, že bychom sotva ještě anebo vůbec měli republiku.” Peroutka mluví výslovně o “svěřené diktatuře” a není nemístná otázka, co se v tom za necelá dvě desetiletí změnilo. Jisto je, že vláda velmi ochotně přepouštěla prezidentovi mnoho svých prerogativ, a že prezident

— právem či neprávem — často nedůvěřoval politikům, jež podezíral z nedostatečného rozhledu a diletanství.

Beneš v mnichovských dnech byl sám a sám, sám se svou odpovědností. Té se nikdy neobával. Když měl v prvním odboji v zárodku budoucí československé vlády titul tajemníka, charakterizovalo to jeho postavení i styl práce. Rozuměl jí a ovládal ji do posledního detailu a zároveň nikdy neztrácel ze zřetele celkovou koncepci politiky, takže i když byl od Masaryka odloučen a často bez spojení s ním, nestalo se, že by jedinkrát něco opomenul, zmařil anebo zavedl do nesprávného směru. Teď už dlouho musel koncepci tvořit a na mnoze ji i sám realizovat. Jako jí zůstával věren v pařížské kanceláři, držel se jí nyní. Nikdy nedatoval přesněji vznik svého "plánu pro všechny případy", lze však soudit, že jeho varianty promyslel v létě 1938 — i smrt na frontě, i kapitulaci. Sám, jenom sám.

Překvapuje to? Dvacet let republiky nestačilo k výchově a dospívání politiků, kteří by Benešovi mohli být rovnocennými partnery. Česká politika fakticky přestala existovat začátkem XVII. století a od té doby byly naše země jenom objektem, ne subjektem politiky. V XIX. století neregenerovala, ale fakticky vznikala z ničeho. Byla přízemního, přinejlepším provinčního charakteru, na mezinárodní scéně vystupovala (Palacký, Rieger, Kramář) jenom episodně. Její manévrovací prostor v měřítku monarchie se omezoval na podporu nebo odmítání jednotlivých vlád, na jednání, v nichž se postupně dařilo získat dílčí úspěchy, jež termín "drobečková politika" charakterizuje vsutku výstižně. K státnickým rozhodnutím prostě nebylo příležitosti. Pokud se Češi stali rakouskými ministry, zasedali ve vládě většinou jen jako "ministři

krajané” (Rezek, Randa, Pacák, Prášek, Žáček), nejvýznamnějšího postavení dosáhl v letech 1898-1899 Josef Kaizl jako ministr financí, jinak řídili ministerstva politicky podřadná (spravedlnost 1871 Habietinek a 1881-1888 Pražák, školství 1871 Josef Jireček a 1908-1909 Kaněra, obchod 1906-1909 postupně Fořt a Fiedler, zemědělství 1908-1909 Albín Bráf). Z čelných politiků velkých českých stran se do vlády nedostal nikdo.

Ti si přinesli do republiky jenom zkušenost z politiky z českých zemí a z taktizování vůči Vídní. Mezinárodních styků měli málo, jejich rozhled po světovém dění byl povrchní nebo v nejlepší případě nesoustavný. Lze se domnívat, že si byli svých slabin dobře vědomi.

Tíha rozhodnutí ležela za všeobecné shody na prezidentovi; jen on sám měl dát rozkaz k obraně nebo k ústupu a vejít do dějin jako sebevražedný šílenec, nebo hrdina, anebo zbabělec. Dnes se zdá až příliš snadné odpovédět na otázku, kým Edvard Beneš skutečně byl.

Zbabělec? “Z politických a mravních důvodů je nutno odboj dělat, ať věc dopadne jakkoliv,” soudil v listopadu 1914, nedlouho po “zázraku na Marně”, který zastavil německou ofenzívu až nebezpečně blízko Paříže, a po porážce ruských armád u Tannenbergu a u Mazurských jezer, událostech, jež většině české politické reprezentace i tedy mnoha sociálním demokratům, více méně všem agrárikům a prakticky všem klerikálům potvrzovaly jejich opatrný, ne-li výslovně odmítavý postoj k odboji proti habsburskému mocnářství. Edvard Beneš uvažoval jinak. “Nesouhlasil jsem nikdy s opatrníky a oportunisty, kteří, bojíce se nerozhodného zakončení války (. . .) ptali se stále, jaké nám dají Spojenci záruky, půjdeme-li do boje na život a na smrt, jak

můžeme věřit, že nás nakonec sobecky, jak to prý bývá v politice pravidlem, neopustí, nebo nevejdou v předčasný mír." A dále: "Svoboda národa dobývala se vždycky těžce a především bojem a krví. Spojenci nás nemohli opustit jen tehdy, jestliže jsme napřed neopustili my sami sebe."

Autora těchto slov — psaných někdy začátkem třicátých let — lze dodatečně obvinít z naivity tam, kde mluví o sobectví spojenců, jež měl zanedlouho pocítit trpčeji, než kterýkoliv jiný státník moderních dějin, ze zbabělosti však být viněn nemůže. Šel do odboje v čase, který sliboval všechno, jenom ne rychlou porážku Ústředních mocností, a konal všechno, co jen bylo třeba. Dvakrát vyjel do Švýcarska za Masarykem a vracel se s jeho naléhavými vzkazy, ať za hranice odejdou i další čeští politici, zejména ti nejvýznamnější, Karlem Kramářem počínaje. Už tohle samo mohlo stačit na šibenici a s oběšením nějakého neznámého mladého profesora pražské obchodní akademie, byť novopečeného docenta, by vojenský soud asi velké cavyky nedělal. V květnu 1915 byli zatčeni Kramář a dr. Josef Scheiner, v červenci došlo na dr. Aloise Rašína. Beneš zůstal v Praze až do konce srpna; teprve 1. září ilegálně přešel hranici do Bavorska a 3. září byl ve Švýcarsku — s pasem tak mizerně padělaným, že se nad tím Masaryk zhrozil. Jednají takto zbabělci?

"Věděl-li o nás málo tehdejší oficiální svět politický, neznaly nás podřízené úřady téměř vůbec, a podle toho nakládaly s našimi lidmi," napsal po létech též z vlastní zkušenosti. Nemohl válku prožít jen v pařížské kanceláři; cestoval pod různými jmény na pasy různé provenience, třikrát ho pro podezření ze špionáže uvěznil Britové, dvakrát Francouzi. Na konci války o nás svět věděl tolik,

že československý ministr zahraničí zasedal v Nejvyšší vojenské radě. Bylo mu čtyřiatřicet.

A Beneš člověk? Vlastně neměl přátele, jen svou ženu. Vztah k Masarykovi byl poměrem žáka k učiteli a později mladšího kolegy k staršímu. Patrně nejlépe Beneše poznal vyslanec Smutný, svého druhu jeho Eckermann. Ve svém obsáhlém deníkovém záznamu z 22. března 1940 zevrubně rozvádí skutečnost, jak osamocen Beneš je — že zcela postrádá hlubší a bližší vztah k lidem, ať se s nimi setkává dnes a denně anebo poprvé, a že také oni k němu cítí odstup, uvědomující si, že v hovoru cosi zůstalo nevyřčeno. Zčásti je to samozřejmě charakteristika, která se může hodit na každého diplomata z povolání, příznačné však je, kolik jí Smutný věnuje místa a že se k ní ještě později několikrát vrací. Znalost lidské povahy Smutný Benešovi zcela upíral. Píše o něm, že “ztratil lidský kontakt s lidmi. Proto je posuzuje špatně často, když u nich hrají roli motivy jiné nežli politické.” V tom se konečně Smutný plně shoduje s postřehy Ladislava Feierbenda a dalších londýnských exulantů.

John Gunther psal o Benešovi už před válkou, že “je výkonný jako dynamo.” Podle Smutného: “mašina na myšlení a na práci.”

Beneš žil jenom svou prací — v našich časech se takovým lidem říká *workaholic*; na první dovolenou od léta 1914 odjel až v roce 1927 a po několika dnech ho československé vnitropolitické události přiměly k návratu do Prahy i— jenom politikou. Nepil, nekouřil, a v řídkých chvilkách sdílnosti vysvětloval, že jedné vášně, tedy politiky, je dost. Nestál o cestování, protože beztoho musel tolik cestovat, a neměl kulturní zájmy, pokud jejich předmět nesouvisel s politikou. “Nemá rád společnost,” píše Smutný, “rád má lidi kolem sebe,

kterým může vykládat o politice, diskutovat s nimi, ale nedovede shromáždit kolem sebe lidi k společenské zábavě.”

Smutný tvrdí, že se nesetkal s člověkem, “jenž by byl Benešovi lidsky oddán.” Zde se zřejmě mylí. Stačí připomenout generály Moravce a Ingra, Prokopa Drtinu a Eduarda Táborského a konečně i třeba Ladislava Feierabenda. Jenomže Moravce a Ingra na konci války pod nátlakem komunistů Beneš rychle odepsal, protože to bylo po jeho soudu politicky nezbytné, Drtinu v únoru 1948 ani nepřijal, a Feierabend — jenž posléze odešel z exilové vlády — vzpomíná, že ani v jediném soukromém rozhovoru se ho Beneš nezeptal na osudy Feierabendovy rodiny v “protektorátu”.

Smutný přitom měl až téměř do konce Benešova života sám jediný neomezený přístup k němu a mluví o něm s neskryvanou úctou. “Je nad námi velmi vysoko inteligencí, houževnatostí, pracovitostí,” píše. Jádro jeho charakteristiky je vyjádřeno vlastně již v úvodu deníkového zápisu. “Beneš je vynikajícím taktikem a stratégem, největším Macchiavellim nynější doby,” říká Smutný; ještě bude čas si připomenout jeho další slova: “ale nedovede strhnout davy, dát jim radost z práce, vědomí jednoty, pospolitosti v boji, utrpení i radosti.”

Nepotřebujeme zde probírat historii záříjové krize, dostatečně popsanou mnohde jinde. Zůstaňme u konstatování, že když Beneš usoudil, že by Československo čelilo nacistické agresi samo, navíc s odíem rušitele evropského míru, který vyvolal konflikt jenom proto, že chce za každou cenu udržet v područí sudetské Němce, rozhodl se ustoupit před mnichovským diktátem. Říkáme-li, že rozhodl Beneš, není to zjednodušení: politici, ať byli pro ústup nebo pro obranu, rádi přenechali

převážnou část odpovědnosti jenom jemu samotnému. Jak málo kdo stál o odpovědnost, ilustruje faktum, že rozhodnutí o kapitulaci nepřečetl v rozhlase nikdo z kompetentních politiků, ale pověřili tím úkolem herce.

Události ve světě, odezva Mnichova, musely pak Beneše roztrpčovat stejně, jako mnichovská zrada západních přátel, zrada vskutku bez obdoby v evropských dějinách, a zároveň jej nepochybně utvrzovaly v přesvědčení, že jednal správně. Málokdy něco uvedlo tolik lidí předtím i potom docela soudných do tak orgiastického nadšení, jako mnichovský "mír pro naše pokolení". Střízlivých hlasů, varujících s Churchillem, že bylo na vybranou mezi hanbou a válkou, a že kdo zvolil hanbu, bude mít válku, se ozvalo jen nemnoho.

Svou politiku rekapituloval Beneš poprvé v dopisu dr. Ladislavu Rašínovi už z Londýna. Je to obsáhlé, benešovsky střízlivé pojednání, probírající bod za bodem všechny skutečnosti a alternativy, a vyznívající ve zjištění, že nacistická agrese se zábořem československého pohraničí neuspokojí, že "na rozdíl od toho, co tak bláhově a neznalecky očekávali v první chvíli páni z Mnichova, kapitulací v Mnichově nebylo vyřešeno nic. Je to jen nový začátek." Pokud jde o republiku, ta válku sama vést nemohla, a méně zkázonosné bude tudíž "odložení konfliktu na dobu vhodnější." A zapamatujme si slova, k jejichž významu se ještě později vrátíme, protože je v nich jádro Benešova "plánu pro všechny případy", jádro jeho politické koncepce za II. světové války: "Všichni v ostatním světě (tj. mimo Francii a Británii, V. H.) jsou si vědomi toho, že se na nás stal zločin a že se nám zle ukřivdilo; a to přece musí být naše zbraň pro revizi Mnichova a všeho ostatního! Je to naše hypotéka proti Anglii a Francii."

Tolik Beneš, otevřeně píšící, že “věděl jsem, že za všechna tato rozhodnutí odpovědnost tak, jak se situace vyvinula, musím na sebe vzít *já*.” Slovo *já* podtrhl.

Nepromítejme do starých dějů dodatečné poznání, což se tak často činí. Srovnáme-li potom Benešovu analýzu a prognózu vývoje s tím, jak situaci Evropy a světa tehdy viděli tak mnozí státníci v Evropě i v zámoří, neubráníme se respektu před jeho jasnozřivostí. V témže dopisu však čteme věty, nad nimiž můžeme jenom ustrnout.

Beneš bral v úvahu možnost velmocenské záruky pro Československo, k níž ovšem v závorkách poznamenal, že “snad zcela bezcenná nebude!”, a pokračoval, že “budou nám také dány všechny možnosti připravit se na boj příští za *lepších podmínek*, než kdybychom padli nyní *hned a sami*.” (Zdůraznění E. B.) Co to mělo konkrétně znamenat? “Bude-li válka — tož nejdříve čekat v *neutralitě*.” (Zdůrazněno E. B.) Ve stejném smyslu se Beneš vyjádřil ještě několikrát později, např. 30. prosince 1940 řekl, že “zakalkuloval svoji politiku . . . na to, že když ustoupíme nyní, Hitler začne válku později a my budeme na straně Západu.”

Stačí si představit mapu střední Evropy s Československem s pomnichovskými hranicemi a tážeme se, zda Beneš měl vůbec nejmenší ponětí, co mluví. Byla by tedy válka a když by Němci potřebovali přesunout nějaký pluk z Vídně do Vratislavi, ntransportovali by jej přes Moravu, ale vypravili by jej na okružní cestu přes celé Rakousko a Bavorsko a Saskem konečně do Slezska. Přestavěli by všechny vlastní průmysl na válečnou výrobu a jen by přihlíželi, jak československé zbrojovky v Plzni, Strakonících, Praze, Vlašimi, Semtíně, Brně a Vsetíně i v nových závodech na Slovensku vyrábějí

zbraně a munici — pro koho a na koho? Potom za oněch “lepších podmínek” tedy v době, kdy by utrpěli nějaké závažné vojenské nebo politické porážky, by československou armádu nechali v klidu zmobilizovat a vystoupit z neutrality? To vše v situaci, kdy hlavní československé železnice byly novou hranicí několikrát přerušeny, kdy republika odstoupila svá pohraniční opevnění, kdy zbývající území nebylo kryto jedinou přírodní překážkou a kdy tento prostor vůbec nedovoloval rozvinout nějakou jen trochu účinnou obranu, tedy kdy hranice sahala k Jindřichovu Hradci a k Sušici, na předměstí Plzně, k Rakovníku a k Lounům, k Roudnici nad Labem a Mělníku, k Novému Městu na Moravě, Litovli, Hranicím a Valašskému Meziříčí, zatímco Ostravou končil ostrý výběžek na sever. Navíc i na mírových stavech by československá armáda pořád zůstávala nezanedbatelnou silou, která by vážala určitý počet vojsk, jež mohlo Německo potřebovat jinde.

Je až k nevíře, že něco tak absurdního mohl Beneš nejenom napsat, ale výslovně to opakovat ještě 30. prosince 1940 a pak dopis Rašínovi publikovat v *Šesti létech exilu a druhé světové války*. Důvodně však lze pochybovat, že o svých předpokladech byl skutečně přesvědčen. Jinak by nemohl v přednášce pro *British National Defence Committee* 8. ledna 1941 říci, že “nové hranice byly stanoveny tak, že tento stát nebyl nadále schopen vojenského odporu.”

Necelý týden po mnichovském diktátu osamělý prezident odstoupil. Víme, že se tak stalo, ale nemůžeme se neptat, zda vskutku jednal v souladu se svou politickou strategií. Chtěl přece světu dokázat, že Hitlerovi jde o cosi docela jiného, než o práva německé menšiny v Československu. Když

už byla odstoupena pohraniční území, což byl navenek jediný Hitlerův požadavek, nemohla Třetí říše veřejně žádat víc.

Ptáme se pak po smyslu Benešových slov — opět z dopisu Rašínovi, odpůrci kapitulace —, že chtěl “svým odchodem umožnit okamžitě nové vládě a státu vnitřní i vnější, aspoň *dočasnou* (zdůrazněno E. B.) přeorientaci.” Ta nová orientace mohla mířit jenom k Berlínu; lze si představit, že takto “přeorientovaný” stát zůstane v budoucí válce nejdříve neutrální a později zbrojně vystoupí proti Německu? Nejde jen o politické a vojenské reality, ale o naprostou neznalost lidské duše, zdůrazněnou jinak tak oddaným Jaromírem Smutným. Bylo v podmínkách “přeorientace” myslitelné — opět cituji z Benešova dopisu — “zachránit to nejnnutnější z toho, co nám dala národní revoluce, abychom s tímto dědictvím mohli vést svůj boj příští”? Můžeme mluvit o něčem jiném, než o výzvě k schizofrenické obojakosti?

Nacistické požadavky byly uspokojeny v celém rozsahu. Ani v Berchtesgadenu, ani v Godesbergu, ani v Mnichově Hitler nemluvil o ničem jiném, než o sudetském území, nezmiňoval se o složení československé vlády nebo o osobě československého prezidenta. V pověstné řeči konflikt ovšem personifikoval (“já nebo pan Beneš”). Beneš v souvislosti s tím řekl, že byl “před Německem a světem symbolizací republiky a její dosavadní linie, symbolem odporu a tím, kdo držel prapor boje o hranice, o demokracii, boje proti nacismu a o koncepci celoevropské politiky ...” Až potud má nepochybně do puntíku pravdu. Jak ale pokračuje dál? “Mnichov byl hanebnou kapitulací a zradou toho všeho. Bylo mi jasno, že v zájmu státu a národa musím odejít.”

Poražení státníci opravdu odcházejí a uvolňují místo jiným politikům, jiným koncepcím. Když ale odstoupil ten, kdo "držel prapor boje o demokracii," kdo mohl být jeho nástupcem, pod jakým praporem? Byla vlastně nutná ta druhá kapitulace, uskutečněná ještě dříve, než německá armáda obsadila všechna vyklizená pásma? Neměl prezident — když už uznal za nevyhnutelné podrobit se mnichovskému diktátu — právě nyní lpět na svém mandátu, zůstat na Hradě a bránit "prapor boje o demokracii" tím úporněji, oč to bylo těžší? Přinejmenším by Berlín vyprovokoval k otevřenému nátlaku a světu by bylo dříve jasné, že Beneš měl pravdu, když tolikrát tvrdil, že nacisté sledují cíle, o nichž zatím veřejně nepromluvili.

Zákulisní tlak z Berlína na Benešovu abdikaci byl — jak dnes víme — mimořádně silný. Naznačoval také, jakou politiku Berlín napříště od Prahy očekává, a kam až tudíž bude muset "přeorientace" Československa dospět. Nějaká neutralita byla naprosto iluzorní už v prvních dnech po kapitulaci, a právě tak se muselo počítat s prudkým vzestupem domácích protidemokratických tendencí, jehož příznaky se vynořily také ihned po Mnichově. Jak se měl stát "novým poměrům přizpůsobovat" (podle rozhlasového projevu z 5. října 1938) a uchovat si svou identitu a jak měl občan loajálně podporovat politiku "nových poměrů" a zároveň ji jako neslučitelnou s československou nezávislostí a demokracií odmítat? Nežádalo se tu od politiků i občanů neúnosně mnoho?

Tyto otázky si však Edvard Beneš nikdy nekladal a nikdo mu je nepoložil. Začínaly časy, v nichž se buď jenom odsuzovalo, nebo jenom souhlasilo. Časy nekonečně, mučivě dlouhé.

II.

Republika na hranicích

Mnichovská kapitulace nepoznamenala náš život jen na několik roků do uznání československé vlády v exilu, do revokace mnichovské dohody západními velmocemi nebo do návratu prezidenta a vlády do obnoveného Československa. Tak může Mnichov posuzovat jen buď povrchní novinář, myslící v časové dimenzi několika týdnů, anebo propagandista, který záměrně zamlčuje nebo potlačuje nepohodlné skutečnosti. Čím více času od Mnichova uplynulo — a je to už pět desetiletí —, ověřujeme si, že jeho dosah ovlivnil celé naše životy, a neděláme si iluze ani o budoucnosti. Nejenom nebude Mnichov nikdy zapomenut, ale i v příštích generacích znovu a znovu vystoupí buď jako přitakání malosti srdcí, anebo — doufejme! — jako varování před ní.

Zajisté lze Mnichov interpretovat především jako ojedinělý příklad zrady. Snad jednou někdo pořídí antologii hlasů o Československu v roce třicet osm a o Mnichově, a čtenář se bude zamýšlet třeba nad přemety podobnými tomu, jaký provedl Jules Romains, pro nějž ještě v létě onoho roku bylo Československo "učitelkou pravé demokracie", aby po několika měsících, vlastně jenom týdnech, aplaudoval mnichovský "mír". A až se postupně otevřou další evropské archívy, patrně poznáme nemálo dokumentů podobných zmíněnému pro-

jektu Anthonyho Edena jak vykoupit *appeasement* a platit při tom z cizího.

Úplný obraz vznikne, srovná-li se morální stav Československa před Mnichovem se situací ve spojeneckých zemích, s Francií na prvním místě. Poslední léta před Mnichovem byla vůči republice loajální i komunistická strana a také československá pravice — ať republikánská (agrární) strana nebo Národní sjednocení — ve své rozhodující většině zůstávala věrna republice a myšlenke obrany, v Československu nepůsobil rozkladný defétismus a pacifismus jako v Británii a Francii, o věrnosti smluvním závazkům se u nás nepochybovalo.

Československo bylo dobrá loď. Jenom ten, kdo má koženou duši — duši z kůže, z jaké se šijí podrážky nejhrubších bot — může zůstat lhostejný, anebo se otřít cynickým úsměvem o vzpomínky Václava Černého na lidi z pomezí u Náchoda, kteří věděli, že “hned v prvních minutách střechy jejich statků a chalup vzplanou a z vesnic zůstanou zřícené rozvaliny . . . (. . .) Ti prostí lidé věděli, co je národní čest, národní hrdost, svoboda, kultura, aniž o nich vůbec mluvili, aniž o nich mluvit vůbec dovedli, aniž pro ně ve svém slovníku měli jména. (. . .) Cítil jsem na tom Dobrošově přímo fyzicky, že se náš lid právě octl na jednom z dějinných vrcholů sebe samého, že uzrál k hrdinnému ztotožnění se svou svobodou, že se cítí *povolán* (zdůrazněno V. Č.). Chtěl se osvědčit i v boji, byl v tu chvíli veliký. Cítil jsem také, že by bylo tragicky nebezpečné, jeho sebevědomí z tohoto vrcholu srážet zbabělostí, kapitulací.”

Tihle Černého “sedláckové a chalupníci, dřevaři, tkalci, pašeráci a nádeníci” nebyli politicky negramotní. Věděli, že před necelým čtvrtstoletím carské Rusko mobilizovalo na obranu svého malé-

ho srbského spojence, a že Británie nestrpěla porušení belgické neutrality. A před pouhým rokem slyšeli přísahat, že “Věrní zůstaneme”. Jména britských a francouzských politiků uměli sotva vyslovit a sotva jim na nich příliš záleželo. Zajisté ale chápali, že tak, jako se spojeneckým Československem, se málokdy jednalo s poraženým nepřítelem. Ta pražská přísaha nad Masarykovou rakví jim však mluvila z duše — a teď se měli přizpůsobit “přeorientaci” státu?

Byla to zrada — v Mnichově i na Hradě — tak ohromující, že jenom silou vzniklého šoku lze vysvětlit, proč vojáci uposlechli rozkazu a opustili pohraniční bojové pozice. Ústup proběhl spořádaně zřejmě pouze proto, že mu předcházelo dvacet let občanské disciplíny v demokratickém systému, který nepřipouštěl zasahování armády do politiky, ale tuto disciplinovanost armády sotva mohl prezident přičíst ke svým úspěchům. “Armáda cítila správněji než prezident, a to správněji neznamená jen statečněji a důstojněji,” píše Václav Černý. Když vzpomíná na prosté lidi z Náchodska, zdůrazňuje jejich “sebevědomou a samozřejmou odhodlanost, s níž se vzdávali bez reptání všeho, co měli, a zanechávali za sebou svoje syny a mladé muže, aby první čelili peklu.” Na Hradě zatím — jak čteme u Drtiny — se doslova chvěli před vlnou lidového protestu proti kapitulaci.

Nevím, které strany volili tam po vesnicích kolem Dobrošova, ale záleželo tenkrát na partajích? Kdyby seděl na Hradě opravdový státník, musel by chápat, že teprve a právě nyní se národ sjednotí jako nikdy dříve a na nedohledně dlouho nikdy později, že v bunkrech a zákopech zaniknou nejen rozdíly mezi lidovci, agrárníky a národními socialisty nebo sociálními demokraty, ale že se tam ani

nepozná, kdo byl v civilu komunista a kdo vlajkař, a nebude důležité, kdo je Čech a kdo Slovák.

Neplatilo to jen pro vojáky a občany z první linie. 10. září vydali českoslovenští spisovatelé svolání *K svědomí světa*. "Stojíce dnes na poslední výspě evropské demokracie, prohlašujeme dnes s plnou odpovědností, že katastrofou, která se připravuje, náš národ vinen není a nebude." S mnoha jinými je podepsali Karel Čapek a Jaroslav Durych. Kdo na to vzpomněl za měsíc? Edvard Beneš asi nejméně.

Čapek ovšem nikdy nebyl na vojně a Durych byl sice plukovník, ale zdravotnické služby, možno namítnout. Vojákem ovšem nikdy nebyl ani Edvard Beneš. Myslet dovedl jen v strategických a taktických politických kombinacích, a v těch nebylo místo pro psychologii vojáka. Neměříme tehdejší dobu dnešními poměry: jistě i tenkrát sloužilo v naší armádě nemálo omezených kasárenských zupáků — jako ostatně vždy a všude —, ale duch vojska byl jiný. Na nástěnkách nevisela hesla à la "Více potu na cvičišti, méně krve na bojišti," jaká pamatujeme z kasáren my, tím více se však na ta bojiště myslelo. Možnost a pak už přímé nebezpečí války měl v povědomí každý voják. Když byl vyhlášen dne 23. září v půl jedenácté večer stav branné pohotovosti s mobilizací záložních ročníků do věku 40 let, tj. I. zálohy, přijelo ve stanovené lhůtě do mobilizačních středisek 80 procent záložníků a přidávali se k nim nesčetní dobrovolníci. 28. září bylo mobilizováno 1 250 000 mužů, takže se dvěma ročníky základní služby bylo ve zbrani půldruhého milionu vojáků. Nerukovali jen Češi, Slováci a Podkarpatští Rusíni, ale též příslušníci národnostních menšin. Pokud jde o sudetské Němce, dosažitelné údaje se rozcházejí — většina informací mluví o 80 až 85 procentech,

nejnižší publikované číslo je 50 procent, číslo se zřetelem k poválečné koncepci tzv. "kolektivní viny" jistě pozoruhodné.

Ozve se oprávněná námitka, že všechna odhodlanost nemohla změnit strategické vyhlídky republiky. Československá armáda měla bránit přes dva tisíce kilometrů hranic — jedenáct set kilometrů hranice s Německem, čtyři sta s okupovaným Rakouskem a šest set s Maďarskem. Jestliže platila zásada, že na krytí deseti kilometrů je zapotřebí jedné divize, vyžadovalo by to na dvě stě divizí. Československo jich mohlo zmobilizovat dva a čtyřicet. Početní slabost armády měla částečně kompenzovat pohraniční i další opevnění, určená k zadržetí prvního nepřátelského náporu, vzájemící síly nepřítele a tím zpomalující jeho postup, a umožňující provést mobilizaci a pak přeskupovat vlastní vojska. Bylo to celkem deset tisíc lehkých a středních objektů, z toho něco přes osm tisíc v Čechách a na Moravě, a dvě stě padesát těžkých tvrzí, vesměs na hlavních směrech předpokládaného nástupu nepřítele. Nejvíce ohrožena byla jižní Morava, kde výstavba opevnění začala až nejpozději. Na Moravě byly proto rozvinuty dvě ze čtyř československých armád a převážná část záloh hlavního velitele, na šedesát procent čs. sil — pětadvacet procent tvořilo I. armádu v Čechách a patnáct IV. armádu na Slovensku a Podkarpatské Rusi.

V pozemních silách mělo Německo — za teoretického a tudíž zcela nereálného předpokladu, že by úplně odkrylo své hranice s Polskem, Dánskem, Holandskem, Belgií a Francií — nad Československem početní převahu čtyř ku jedné, v letectvu dokonce dvaceti ku jedné. Christian Willars připomíná, že Srbsko se v roce 1914 bránilo Ústředním mocnostem za situace ještě nepříznivější, při poměru jedna ku čtyřadvaceti.

Tato početní slabost byla přirozeně dávno známa a československá strategie z ní vycházela. Nikdo si nenamlouval, že nepřátelský útok může být odražen a poražen na hranicích, pevnosti měly první úder jen zpomalit a jinde být páteří obrany — proto najdeme staré bunkry i nedaleko Prahy v údolí Berounky, třeba u Karlštejna. Námětem všech velkých československých manévřů byl vždy ústupový boj. Předpokládalo se, že bude nutno vyklidit Čechy a potom snad i Moravu, a že konečná linie odporu povede po Beskydech a Bílých Karpatech; odtud měla pak vyjít protiofenzíva po oslabení německých sil vývojem na francouzské frontě.

Hitler, který nezapomněl své zkušenosti z čtyř let na frontě v první světové válce, měl přímo hrůzu z “nového Verdunu”, z krvavých ztrát při útocích na československá opevnění. Požadoval, aby rozhodujícího vítězství bylo dosaženo do osmi dnů. Když si po Mnichově prohlížel československá opevnění, netajil se úlevou, že je nebylo třeba dobývat. Při přípravách války spoléhal více než na početní a též jistou technickou převahu německé armády na opravdu moderní doktrínu hlubokých průlomů tankových klínů v součinnosti s letectvem. Československá vojenská doktrína — stejně jako francouzská — byla zastaralá. Tím však ještě daleka není řečeno, že by Hitler skutečně v těch osmi dnech dosáhl svého cíle. Kdyby se československé armádě podařilo ustoupit s většinou sil z Čech na Moravu a pokud by tam II. a III. armáda odolaly ofenzívám z Dolních Rakous a ze Slezska, minulo by těch osm dní, po nichž se Hitler obával, že se mu nepodaří Západ postavit před hotovou věc, ale že československý úspěšný odpor vyvolá nepředvídatelné, jistě ale nepříjemné politické změny.

Možnost samozřejmě jenom hypotetická. O rok později kladla polská armáda odpor déle — operační skupina generála Kleeberga se vzdala až 5. října 1939 — a Francie a Británie nepodnikly vojensky pro odlehčení Polsku vůbec nic. A zase jenom v oblasti hypotéz zůstává možnost generálského převratu proti Hitlerovi. Už zde však nutno zdůraznit, jak jiná byla polská situace: mezi Německem a Polskem byl válečný stav, po porážce na polských bojištích nepřestávala existovat — i Němci uznávaná — polská armáda a polský stát, třebaže jeho vláda odešla mimo území země.

Dodatečné analýzy vojenských expertů se shodly, že československá armáda se svou morálkou, úrovní taktického vyškolení a se svou moderní výzbrojí byla schopna obrany déle, než armáda polská. A i kdyby došlo k nejhoršímu a kdyby z posledního československého letiště odletěla v jediném letadle někam do spojenecké země československá vláda a shromáždila tam pod československou vlajkou jedinou rotu, byla by to pořád legální vláda válčícího státu se svou armádou. U nás však prezident abdikoval, vláda zůstala, a armáda vydala nepříteli bez výstřelu prakticky všechno: co začalo v říjnu 1938, bylo dovršeno v březnu 1939.

Z mnoha kritik, jež se po Mnichově ozvaly, můžeme pominout ty, které tvrdily, že Mnichov bylo možno předem odvrátit, kdyby se Československo včas staralo o dobrý vztah k nebezpečnému mocnému sousedovi. Neříkají totiž nic jiného, než že kapitulaci bylo možno předejít ochotným dobrovolným vazalstvím — to je v kostce celá politická filozofie pozdějších kolaborantů.

Slýchali jsme ovšem často také jinou verzi: že Československo mohlo jít do války bez ohledu

na váhání a potom zradu Západu, protože prý přece mělo nejspolehlivějšího spojence v Sovětském svazu. Tvrzení, že "Sovětský svaz byl s námi," patřilo a patří k *evergreenům* komunistické interpretace historie zářijové krize a našich moderních dějin vůbec.

Sovětská pomoc — fikce a hrozba. Mnichovská kapitulace bývá odsuzována s tvrzením, že Československo se mohlo spolehnout na účinnou sovětskou pomoc; jindy tato kapitulace bývá ospravedlnována jako menší zlo, protože jinak by Československo bylo bolševizováno už v roce 1938 asi stejně, jako v republikánském Španělsku postupně získávali rozhodující vliv komunisté a jejich sovětské poradcí.

Především třeba poznamenat, že podle smlouvy z roku 1935 byla sovětská pomoc Československu vázána na pomoc francouzskou, a že tento článek smlouvy prosadila sovětská diplomacie. Nikdy pak nebylo přesně určeno, jak bude tato pomoc poskytnuta; Československo se Sovětským svazem nesusedilo a přesun pozemních sil mohl být proveden jen přes polské nebo rumunské území, při čemž SSSR stále trval na nároku na rumunskou Bessarabii a i když se Řižskou smlouvou zřekl východních území Polska, nepřestal o ně mít zájem a ve Varšavě se to dobře vědělo. I kdyby přece bylo dosaženo dohody s Rumunskem o průchodu sovětských pozemních vojsk, mohla být na československé válčiště dopravována jenom po trati Užhorod-Košice-Kysak-Poprad-Žilina. Ivan Pfaff odhaduje, že úzkým hrdlem na rumunském území mohlo projet denně pouze 8-10 vlaků, takže transport jediné sovětské divize by trval nejméně čtyři až pět dní. Navíc třeba pamatovat, že velká část trati ležela v akčním radiu německého bombardovacího letect-

va. Ostatně už 17. února 1937 Moskva navrhla Francii plán sovětských námořních a leteckých transportů *jenom* do Francie. Konkrétně specifikováno to nebylo nikdy a není též dosud nic známo o případných sovětsko-francouzských či sovětsko-československých dohodách a štábní součinnosti a velitelské podřízenosti. Ze všeho, co o tehdejší sovětské politice víme, lze soudit, že Stalin nespěchal “ukázat Ivanovi Evropu a Ivana Evropě.”

Když v roce 1937 československá vojenská mise navštívila Sovětský svaz, konstatovala slabost sovětského velení, strategie a taktiky, i zastaralost výzbroje. V technické spolupráci obou armád — československé a Rudé — byla československá silnějším partnerem. Sovětský svaz zakoupil v ČSR více licencí, než Československo v SSSR; do Sovětského svazu byly prodány např. licence na výrobu těžkých děl ještě v lednu a únoru 1938.

Je příznačné, že německá strategie se sovětského zásahu do války nijak neobávala. Dislokace německých sil nebrala jeho možnost nikterak v úvahu. Německý velvyslanec von Schulenburg referoval 22. června 1938 do Berlína, že “je do značné míry vůbec pochybné, zda by Rudá armáda vskutku pochodovala na obranu buržoasního státu.” Potom 26. srpna von Schulenburg připouští, že Sovětský svaz snad poskytne Československu leteckou pomoc, materiál a pozemní personál letectva, ne však pozemní vojsko, protože to bude hledět uchovat nedotčené, aby dosáhl na konci možné války územních zisků.

Tisk totalitního režimu říká o politice vlády víc, než kolik lze vyčíst z novin v zemích, kde je svoboda tisku samozřejmostí. A tedy: od 20. do 25. května, tj. v době první, částečné mobilizace v Českoslo-

vensku, sovětský tisk o Československu vůbec nepsal. Neméně signifikantní bylo, když v deníku *Izvestija* dne 26. září vyšel úplný text československo-sovětské smlouvy, a redakční komentář vysvětloval, že v případě nečinnosti Francie je Sovětský svaz “zproštěn jakýchkoli závazků vůči Československu podle přesného smyslu smlouvy.”

Sovětská diplomacie stále zdůrazňovala, jak je sovětská pomoc Československu vázána na vystoupení Francie — to dokládá např. rozhovor lidového komisaře zahraničních věcí Litvinova s francouzským chargé d'affaires 2. září. Moskva sice informovala Paříž o údajném přesunu třiceti sovětských divizí “do území bezprostředně souvisejících s hranicí” (což znamená teritorium odlehlejší, než pohraničí, které by za normálních okolností bylo výchozím prostorem), ale protože otázka pozemních cest zůstávala nevyřešena, bylo to jenom verbální gesto. 24. září sdělovala rumunská vláda Moskvě, že nemá námitek proti přepravě sovětských sil rumunským vzdušným prostorem, ale Moskva na toto sdělení, opakované ještě 27. září, nijak nereagovala. Dne 26. září sice Praze nabídla přesun 750 bombardovacích a stíhacích letadel, ale když o něm chtěla Praha o den později konkrétně jednat, aby vyrovnala německou převahu ve vzduchu, nedočkala se žádné odpovědi.

Není smyslem těchto zamyšlení rekapitulovat vše, co se v září 1938 odehrálo mezi Prahou, Moskvou a Paříží. Předchozí fragmenty však snad dost jasně ukazují, jak se Moskva nechtěla jednoznačně zavazovat — detailně je to již zpracováno mnohde jinde.

Pro obraz situace je asi nejvýstižnější hodnocení ministra zahraničních věcí Kamila Krofty z 16. září, dospívající k závěru, že “Moskva je

ochotna podporovat Československo jen takovou formou, jakou podporovala Španělsko.”

Sovětská doslova zlatem placená “pomoc” španělské republice po vojenské stránce zdaleka nedosahovala rozsahu a úrovně podpory, jakou dostali povstalci od Mussoliniho a Hitlera. Staliniovi přirozeně nezáleželo na nějaké španělské demokracii, a nepřál si ani, aby ve Španělsku vznikl komunistický stát — věděl, jaké riziko by pro něj znamenalo případné druhé centrum světového komunismu, ze stejných důvodů přece nedlouho předtím přispěl k porážce Komunistické strany Německa. Vítal však všechno, co destabilizovalo Západ, co vázalo síly jeho potenciálních válečných protivníků, vítal příležitost zbavit se ideologických heretiků, a nebylo mu proti mysli získat pro Rudou armádu nějaké poznatky z praxe španělského polygonu se střelbou naostro.

Československá policie zjistila, že generální tajemník Kominterny Georgi Dimitrov — tenkrát ještě mnozí vysocí komunističtí funkcionáři ledacos osobně riskovali — se zdržoval v Praze od 14. září do 4. října 1938. Instruoval vybrané funkcionáře KSČ jak zneužít válečných chaotických poměrů k uskutečňování cílů Komunistické internacionály, např. jak po vstupu Rudé armády na československé území nastolovat systém rad, tj. sovětů.

Můžeme z toho zhruba odvozovat, jaké pomoci se Československo od Sovětského svazu mohlo dočkat. V nejlepším případě by do Československa byly přesunuty sovětské letecké jednotky — méně jasná je otázka jejich velení a operačního nasazení. Vzpomeneme-li si, jak se za Slovenského národního povstání partyzánské oddíly se sovětskými veliteli nikdy nepodřídily banskobystrickému vojenskému velitelství, naznačuje to nemálo. Zato

by republika zažila invazi kádrů moskevského odchovu — uplatnil by se Josef Pavel, z února 1948 známý jako šéf štábu milic a pak jako jeden z hlavních velitelů komunistické bezpečnosti, odborník na řízení rozvratné činnosti v nekomunistických stranách Ota Hromádka, kádrovák Artur London, a mnoho, mnoho jiných, vyškolených, připravených a odhodlaných bránit všechno, jenom ne československou demokracii.

Bylo tedy přece jen státnicky moudré ustoupit před mnichovským diktátem? Československo mohlo nacistickému Německu čelit nejprve samo, pak s polovičatou, vojensky bezvýznamnou, ale politicky zkázonosnou pomocí Sovětského svazu, a ještě před porážkou být buď zbolševizováno, anebo se octnout v občanské válce. Ano, ale jenom potud se Československo mohlo stát druhým Španělskem, pokud bylo možno vnitřní situaci obou zemí v něčem srovnávat. Levicový i pravicový radikalismus, který Španělsko po dlouhá léta udržoval ve stavu latentní občanské války, několi-krát už před rokem 1936 exacerbující do zběsilých pučů, povstání, revolucí, živořil v Československu jen na úzkých okrajových výsečích politického spektra. Možnost, že by se moskevská agentura ve válčícím Československu nějak významněji prosadila, byla uvažována až dodatečně, jen na obhajobu kapitulace před Mnichovem.

Co však z naší národní paměti ani po staletích nevyemizí, je skutečnost, jaká nemá obdobu v dějinách: že se zcela bez odporu vzdal stát s dobře vycvičenou a odhodlanou půldruhamilónovou armádou, v jehož arsenálech bylo připraveno 3200 děl různých ráží, 2500 protitankových kanónů, 1 200 000 pušek, 62 000 kulometů, 36 000 vozidel, 600 obrněných vozů včetně 469 tanků, 16 obrně-

ných vlaků, 1514 letadel, dvě a půl miliardy nábojů pro pušky a kulomety, pro každé dělo podle kalibru 450-2600 nábojů a značné množství dalšího válečného materiálu vesměs dobré či velmi dobré kvality. Takový stát ještě nikdy nekapituloval.

Samozřejmě bychom bez zásahu spojenců — a možná i s ním — byli za dva týdny, za tři neděle nebo až za čtvrt roku poraženi. Československu by se nestalo nic jiného, než co zanedlouho potkalo Polsko, Holandsko, Belgie, Francii, Norsko, Jugoslávii, Řecko. Zda by válka stála více životů, než okupantský teror, je už nedokazatelné. Bereme-li v úvahu analogická čísla padlých z jiných zemí, pravděpodobné to příliš není, a osud válečných zajatců (není důvodu se domnívat, že by právě v případě československých zajatců Německo nedodržovalo Ženevskou konvenci) byl nesrovnatelně snesitelnější, než živoření vězňů v koncentračních táborech.

Kapitulace bez odporu, to je pouze jedna stránka Mnichova. Druhou stránku věci Beneš zřejmě vůbec nikdy nebral v úvahu. Možná by se ještě po desetiletích podařilo zjistit, kteří dva nebo tři vojáci nastoupili v září 1938 do bunkru, "řopíku", dole v Budňanech pod Karlštejnem, jednoho z mnoha tisíc. Tam, necelých třicet kilometrů od Prahy, museli vědět, že až dojde na ně, bude už protržena obrana prvních linií u hranic a že jejich úkolem bude zase jenom zdržet německý postup, a že za několik minut nebo hodin boje padnou i bez toho patosu, který obecné vědomí připisovalo obraně hranice. Dostali kulomet, střelivo, ruční granáty a železné dávky potravin, a čekali. Ke kterému pluku vlastně patřili, v kterých kasárnách pak při demobilizaci odevzdávali nepoužité zbraně, z nichž se staly obtížné krámy jen pro zlost? A když

se vrátili domů, začali sympatizovat s komunisty nebo s Vlajkou?

Nemuselo by vadit, že Beneš nebyl nikdy vojákem; je však neprominutelné, domnívá-li se státník, že vojáka lze připravovat na válku, zmobilizovat ho, poslat do pozic, a pak jenom dát všechno odtroubit a nařídít mu čekat na “boj příští za lepších podmínek”. Voják neznal prezidentovu nehoráznou větu, že “pro nějaké prázdné hrdinství” nepovede národ na jatky, bylo mu vysvětleno, že nás opustili spojenci a že zoufalá obrana by stála nesmírné oběti. Věřil snad někdo, že se obrana může bez těch obětí obejít? Proč jinak by se opevňovaly i přístupy k Praze, proč se na manévrech opakoval námět ústupového boje?

A muselo být jenom otázkou času, kdy se i ten voják z bunkru u Berounky dozví o kalkulaci s “příznivějšími podmínkami”. Který státník kdekoliv na světě si smí namlouvat, že právě v jeho funkčním období bude muset stát jít do války naposled? Vždyť už brzy po II. světové válce začal sám Beneš myslet na válku příští (to je jiná kapitola). Jak mohl čekat, že armáda zmobilizuje a nastoupí ještě jednou na hranice (nechejme zatím stranou, proti komu měla vytáhnout), když ta první, v životě teprve dvacetiletého státu tolik důležitá zkouška občanství v jeho nejexponovanější podobě skončila tak žalostně? A opravdu — nikde nenajdeme jedinou zmínku, že by si s duší vojáka a s duší národa Beneš kdy dělal sebemenší starost, že by jen na okamžik pomyslel, jak asi pochodovali vojáci z pozic nazpátek a zda se jim prapory jejich pluků nezměnily v hadry a přísaha v bezobsažnou formuli? Pokud tomu odolali, nestalo se tak zásluhou Edvarda Beneše.

Přísahal také prezident, přísahal na ústavu.

Ústava pravila jasně, za jakých podmínek smí být změněna hranice, odstoupeno území. V pravomoci prezidenta to nebylo.

Je překvapující nebo příznačné, že v celé té dnes už tak rozsáhlé literatuře o Mnichově se o prezidentově přísaze nikde nemluví? Vždy se uplatňují jenom čistě účelová měřítká, zvažují se pro a proti, potvrzuje nebo vyvrací se správnost či nesprávnost kapitulace, ne však ústavní a mravní oprávněnost Benešova rozhodnutí.

Co je to přísaha? Věřící přísahá při Bohu, to jest bere si Boha za svědka, přímo za ručitele, jako když — v následujícím příoměru nehledejte nic blasfemického — se ručitel zaručuje za směnku; věřící dává ručiteli - Bohu do zástavy svou duši. Ateista nebo agnostik přísahá stejně závazně — na svou čest. Ji dává do zástavy těm, jimž přísahá, a poruší-li přísahu, čest propadá, zaniká.

Prezident Beneš přísahu porušil. Spatřoval v ní jak on, tak všichni jeho kritici, kteří mu jinak — ať důvodně či bezdůvodně — vytýkali všechno možné, jenom zmínky nehodnou, prázdnou formalitu? Považoval ji za pouhý příslib, který podle okolností může být částečně nebo zcela nedodržen, opominut, odložen? Pokud ano, předznamenávalo to blízkou i vzdálenější budoucnost mravních i právních norem, časy, v nichž bylo zapomenuto nebo znehodnoceno tak mnoho — přísaha, čest, věrnost, degradované na slova jenom podmíněčné platnosti a závaznosti. Vznikl osudný model chování.

III.

Bloudění a blouznění

Odpor proti Mnichovské kapitulaci, vyjádřený generály Krejčím, Lužou, Prchalou a Vojtechovským, a související s pokusem skupiny demokratických politiků, zejména Ladislava Rašína, Huberta Ripky, Josefa Patejdl a Petra Zenkla, o utvoření nové vlády národní obrany, selhal. Skutečnost pak brzy předstihla nejpochemnější očekávání. Kapitulací Československo neztratilo jenom pohraniční opevnění a území, na nichž žilo přes devět set tisíc Čechů, Slováků a Podkarpatských Rusínů. Republika ztratila zahraničně i vnitřně politickou orientaci, hrozilo nebezpečí, že ztratí také čest.

Ovzduší republiky po Mnichově lze srovnat nejdůstojněji s atmosférou v Československu po konečné porážce Pražského jara. Tehdy jako tenkrát se dostaly ke slovu zneuznané, obskurní existence, domnívající se, že vývoj dal jejich skuhráni za pravdu, a — právem — soudící, že se konečně dočkaly své velké životní příležitosti. Tehdy i tenkrát se hlučně hlásila programová malost, tvrdící, že jen ona mohla odvrátit katastrofu. O Československu, které si prý namlouvalo, že je "pupkem světa", se stejným tónem psalo v pravicovém tisku na podzim 1938 a v komunistické *Tribuně* a potom v *Rudém právu* v roce 1969. "Dali jsme se do služeb boje ideologického, postavili jsme stát do fronty

jednoho světového názoru. Bylo to hezké, ale velmi nepraktické a nakonec katastrofální . . . Divočili jsme." Tolik už 5. října (!) 1938 autor úvodníku v *Lidových novinách* (!), Emanuel Moravec.

"Odmasarykovat, odbenešovat, odčapkovat, odperoutkovat," a tak ještě dále, vyzývala *Obnova*. Také básník Jakub Deml spěchal s příznačně inkoherentní, ale kategoricky postavenou diagnózou, že mnichovská kapitulace byla "pokroková, židovsko-sokolská, vědecká, masarykovská, benešovská, humanitářská, zednářská, beranovsko-ruralistická." V normálních časech se takové výlevy octnou buď v redakčním koši, anebo se přikládají k psychiatrickému chorobopisu; normálním časům však byl konec. Jenom v jiné poloze vyjadřoval totéž Jaroslav Durych: "Pravice Boží dotkla se našeho národa a nic není většího, než viděti národ, kterak z tribuny své pýchy se zhroutil na kolena a teď vzlyká v slzách."

Jen letmo připomeňme už citované zářijové prohlášení českých spisovatelů, podepsané též Durychem. Byl to opět Durych, kdo 10. prosince 1938 psal v *Obnově* o Masarykovi: "... z filosofie měl toliko doktorský titul. Nezkombinoval ani jediné filosofické myšlenky a jeho znalosti filosofie byly tak diletantní či spíše nedoucké, že jenom nejhlubší servilnost mohla tu zneužívatí titulů filosofa a filosofie. (. . .) Neboť filosof nehlásal pošetilostí směšných a neškodných. Filosof hlásal a dělal věci zlé. (. . .) Tak kolem filosofie, která byla jen padělkem filosofie, se kupila mravnost, která byla padělkem mravnosti, kultura, která byla padělkem kultury, umění, které bylo padělkem umění."

Durych nepsal v osmatřicátém roce o Masarykovi poprvé. Rozepsal se o něm již v roce 1924 v *Roz-*

machu: “Masarykův život jest skvělým mysteriem. Jak to, že on byl tím poutníkem, který dílo počal, jak to, že by národ nedošel, kdyby byl nedošel on? (. . .) V tom jest tajemství, které nerozluští žádné vědecké zkoumání v dnešním smyslu . . . Právě paradoxnost této temné historie, temné a jasné zároveň, jest důkazem aktu Prozřetelnosti. (. . .) Tím, že profesor Masaryk svolil státi se nástrojem Prozřetelnosti, nabyl právního titulu, aby se stal ve své vlasti presidentem z *Boží milosti* (zdůrazněno J. D.). Tento titul jest ovšem dnes velmi neoblíbený. Neužívá se ho. Jest v opovržení. Ale ať toho titulu president republiky užívá či nikoliv, ať hodnotu jeho zná či nikoliv, tento titul mu veškerým právem náleží a to pro jeho osobu . . . Jest lépe, že presidentu Masarykovi patří právní titul “z Boží milosti”, než kdyby mu patřil na základě volby titul “z vůle lidu”. Neboť tento titul by ho nechránil tak dokonale jako onen a *jest jisto, že president Masaryk bude ochrany potřebovati, ať za živa, či po smrti. Neboť pronásledování po smrti jest horší než tajné nepřátelství zaživa. . .* (zdůrazněno J.D.). Lze říci, že president Masaryk jest jediným ze všech presidentů všech republik evropských, kterému titul “z Boží milosti” náleží a tudíž má mezi nimi jedinečné postavení.”

Významnější, než tyto skurilní hlasy, byly vážné úvahy o budoucnosti republiky. Jak se zhroutil svět předmnichovských hodnost, ilustrovala bilanční úvaha Ferdinanda Peroutky v *Přítomnosti*, začínající retrospektivou: “Do roku 1933 považovala pravice za slabost a národní zradu snahy nějak se vyrovnat s Německem a německou otázkou; národní demokracie dlouho myslila, že pro německou otázku bude možno porazit Masaryka a Beneše; proto nebylo možno mluvit o německém

problému klidně a věcně; horlivě se stavěly šibeničky. Od roku 1933 se poměry obrátily: nyní zase levice hřmotila, kdykoli někdo nadhodil, že bychom se měli dohodnout s Německem; nyní si někteří muži na levici vzpomněli, že by bylo dobře vybojovat volební boj proti agrárikům ve znamení německé otázky." Peroutkův závěr byl jasný: v zahraniční politice je teď nejdůležitější poměr k Německu, protože "Německo se stalo vedoucí mocí na kontinentě a rozhodujícím činitelem na východě." Ukázalo se, že "po Mnichově francouzský a anglický ministerský předseda jsou menšími pány než dříve byli." Na adresu západních mocností říkal: "My, milí pánové, budeme teď dělat politiku nacionálního egoismu, jak jste nás tomu v týdenním zářijovém kursu tak pěkně naučili."

Pseudonymní Petr Bílý (identifikovaný dodatečně jako Jan Stránský) psal v *Lidových novinách* už 4. října: "... nemůžeme-li zpívat s anděly, budeme výtí s vlky . . . Jestliže nemá svět být ovládán právem, nýbrž silou — buď naše místo tam, kde je větší síla a větší odhodlanost." Fascinace výkonností totalitních režimů působila i v okruhu, kde by to ještě před týdnem nikdo neočekával; zatímco Durychův vztah k demokracii byl vždy zdrženlivě skeptický, Bílého-Stránského před 30. zářím patrně nenapadlo, co za týden napíše a ke komu se přiřadí. Třebaže jsme si vědomi, jakým otřesem byla mnichovská zrada a naše kapitulace, je to obrat tak rychlý, že se ptáme, jak hluboko byly u nás zakořeněny myšlenky svobody a demokracie, a co ty podzimní proměny signalizovaly do budoucnosti.

Dá se věru snadno pochopit, že odpovědní politici a žurnalisté uvažovali o novém postavení státu, opuštěného doslova všemi přáteli, a bezbranného proti nepříteli, který měl Plzeň v dohledu a Prahu

na dostřel. Zaráží však ten tolik rozšířený nedostatek vůle k obraně demokratických institucí a zlovolné pomluvy dvaceti let republiky. V souvislosti s "obrozenou" budoucností psal o československé demokracii v *Národní obnově* (dřívější *Obnově*) Josef Talacko koncem listopadu 1938, že to byla "nejhorší z možných forem vládních," přinášející "uvolnění pudů a kázně. Rozvrat a chaos. Úpadek, nespravedlnost, skepse, hnutí a marasmus. Demokracie nahrazovala vůli Boží (kterou? asi tu za 'císařů z boží milosti'? V. H.) vůlí svedeného lidu... Demokracie přinášela rovnost muži a ženě a zapomněla, že každý má svou funkci, kterou musí plnit, žena v rodině, muž v práci ... Demokracie byla nivelizací, vzniklou ve století bez víry, v dobách úpadků a rozvratů. Demokracie, která neměla měřítko pravdy, nemohla dát lidem svobody ducha. Té bylo více v dobách inkvizice a upalování ...," pokračuje tato ultramontánní a v nejryzejším slova smyslu reakční konfese, a potom předestírá politický program "nové doby" (!), která "nastolí křesťanskou morálku místo pokroku, křesťanskou lásku místo humanismu, absolutní pravdu místo pravdy 'demokratické' většiny, vymezí funkci každého jedince místo bezduché rovnosti, kázeň a zákon místo volnosti, poddanství řádu místo svobody."

Otřesné, ale nijak originální, všehovšudy odvar ideologie dollfussovsko-schuschniggovského klerikálního autoritativního státu. Mnichovská tragédie republiky byla pro jisté duchy dnem osvobození; děj, který se *mutatis mutandis* měl opakovat po třiceti letech, po 21. srpnu 1968.

Nic nebylo předmnichovské republice zapomenuto a prominuto, zejména ne skutečnost, že se k uprchlíkům z totalitních režimů chovala chá-

pavěji a lidštěji než mnoho jiných evropských států. *Národní listy* psaly 25. října, těsně před dvacátým výročím republiky: "V Německu i Itálii jsme milovali ty, kteří už tam nebyli, nebo když, tedy v Německu v koncentračních táborech a v Itálii na ostrovech (zřejmě míněny Liparské ostrovy s trestaneckými koloniemi fašistického režimu, V. H.) . . . Všude jsme byli zadobře s těmi, kteří nám nebyli nic platni . . . Dvacet let jsme dávali světu nežádoucí lekce z demokracie. V Mnichově nám za to dali honorář."

Hledala se "československá cesta k fašismu", která by republiku udělala *salonfähig* v Evropě, ovládané nacismem a fašismem. Je třeba si připomenout, jaké režimy vládly v Bulharsku, Jugoslávii a Polsku, aby byla srozumitelná následující pasáž z návrhu programu Strany národní jednoty: ". . . brzy nebude jediného slovanského národa, který by se nevymanil z pout bolševismu, liberalismu, marxismu, židovství a zednářství."

Jak se to mělo uskutečnit, ilustruje vzpomínka dr. Eduarda Táborského na tehdejší schůzku mladých konceptních úředníků ministerstva zahraničí, uspořádanou dr. Morávkem, původně agrárnickým protekčním dítětem a potom pomnichovským kariéristou. Morávek řekl jasně: "Nemůžeme být neutrální; třeba se více sblížit s Německem; třeba s ním stát na téže straně barikády." Neznamenal to nic jiného, dedukuje Táborský, než stát se spojencem Německa a jít po jeho boku do války.

Plány, jež neuspěly jenom proto, že Hitler nestál o vazalské Československo, ale rozhodl se je zcela likvidovat.

Pořád máme jen málo solidních historických prací o pomnichovské československé oficiální

politice, a tyto úvahy a poznámky je nechtějí a nemohou nahrazovat — jen dát podnět k tomu, aby už konečně bylo úplně a objektivně pojednáno o tom, jak mysleli a hlavně jak jednali muži, kteří tvořili a prováděli tuto politiku. Předchozí zmínka o dr. Morávkovi může snadno být zneužita jako ospravedlnění poválečného zákazu agrární strany a odsouzení jejich představitelů, Rudolfem Beranem počínaje. Snad v každém čísle *Venkova* z období mezi Mnichovem a 15. březnem se najde dost doličného materiálu pro obvinění celé strany ze zbabělosti a zrady. Citujme však alespoň stručně, co o tehdejší vládě píše Václav Černý, zajisté mimo veškeré podezření z nějakých sympatií k pravici nebo dokonce ke zrádcům republiky: “Byla to vláda nešťastníků, vláda pohromy a hanby, ale nikoliv zaprodanců.” Manévrovala mezi nátlakem z Berlína a denunciacemi vlajkařů a jiné — jak řekl dříve Masaryk — “patologické sedliny” jak se jenom dalo. Chce-li tyto muže kdo soudit (a kòlik se těch soudců všeho druhu už našlo!), nesmí především zapomínat, proč se ve své situaci octli, a potom měřit nejenom co učinili, ale hlavně čemu zabránili.

Souzeni byli často a třeba jen polehčující okolnosti jim přiznal jen málokdo. Jak vratkých a podjatých měřítek se u nás téměř obecně užívá, vidíme na skutečnosti, že tito politici byli paušálně odsuzováni, zatímco tolik komunistů, nejprve strůjců uchvácení moci v únoru 1948 a potom organizátorů teroru, se v roce 1968 a po něm dostalo do panteonu československé demokracie — kdo tenkrát ještě vzpomněl, jak se o únor zasloužili třeba František Kriegel, Josef Pavel a Josef Smrkovský, kdo psal o Pavlově poúnorovém působení v bezpečnosti anebo o roli Artura Londona jako

náměstka ministra zahraničních věcí pro kádrové záležitosti? Ještě v *Černé hvězdě* Evy Kantůrkové ze sedmdesátých let figuruje Antonín Zápotocký jako moudrý "Starý pán", který sledoval jen krásný ideál socialismu; kolik odhlasoval a podepsal rozsudků smrti včetně těch, jež poslaly na šibenici jeho staré soudruhy, je méně podstatné, a už vůbec se nemluví třeba o tom, jak pod dojmem dopisu Eduarda Outraty z vězení jej Zápotocký dal přivést na Hrad, vyslechl jeho podrobný popis metod Státní bezpečnosti — a poslal ho zpátky do Ruzyně. Emil Hácha se stal prototypem zbabělého kapitulanta; komunističtí politici, kteří v srpnu 1968 ani nepomysleli na obranu republiky a potom — jen s čestnou výjimkou Františka Kriegela — podepsali moskevskou kapitulaci a přispěli pak k její realizaci, byli a jsou namnoze dodnes váženými politickými autoritami, jimž se pozorně naslouchá. Odbočili jsme, ale zůstaňme zde ještě — budoucí historici nám snad pořídí přehled o všem, čemu čeští politici po Mnichově a za nacistické okupace kladli odpor, třeba statistiku Háchových intervencí za odsouzení a věznění, a srovnají ji s počtem těch, jež ti komunisté s tváří později lidskou poslali do lágrů, věznic a na popraviště. Zpět ale k času po Mnichově: byla to doba trapná, zahanbující, vše jenom ne heroická, zaslouží však být vzpomenu ti všichni, kdo tenkrát bránili, co se jen bránit dalo, a kdo ustupovali jen krok za krokem.

A situace obrany snadná nebyla. Smutno konstatovat, ale z celého předmnichovského politického spektra zůstala plně věrna československé demokracii — její minulosti i budoucnosti — jenom sociální demokracie jako celek a velká část národních socialistů. Jak rozklad zasáhl lidovou stranu, dosvědčuje ve svých pamětech sám její spoluzakla-

datel, bývalý předseda československého senátu Mořic Hruban — např. když vzpomíná na tehdejší chování mladých “lidových akademiků”.

Budiž připomenuto, jak při všech ohledech na požadavky pomnichovské *Realpolitik* dovedl třeba dr. Jaroslav Stránský naléhat: “Nevzdávejme se svého ideálu svobody, svého pojetí lidskosti, své cesty k spravedlnosti.” Jenom slova, slova, slova? Stránský to napsal 16. října; nazítří byly pražské zdi osypány vyrážkou protižidovských plakátů a nálepek. A 20. října strhlo sto padesát příslušníků “zlaté mládeže” v kavárně Praha povyk “Židi ven!” Zdaleka to nebyla poslední antisemitská výtržnost pomnichovského období.

Teoretik rasismu a praotec nacismu Houston Steward Chamberlain píše ve svých *Základech XIX. století* o přeceňování židovského vlivu a zjišťuje, že “ruku v ruce s ním jde přímo směšná a hnusná náchylnost činit žida obětním beranem za všechny neřesti naší doby.” Pomnichovské Československo najednou mělo — kde se vzal, tu se vzal! — také “židovský problém”.

Kdyby to nebylo tak hanebné, bylo by to k smíchu. Židé v českých zemích tvořili nepatrný zlomek obyvatelstva a již začátkem století se jich polovina hlásila k české národnosti, takže i šovinistická argumentace byla bezpodstatná. Přesto v pomnichovské republice rozbujel také morální AIDS, antisemitismus.

Nová Strana národní jednoty rokovala o otázce, jaký poměr zaujmout k židovským uchazečům o členství. Vzápětí se vynořil podnět zavést také na československých univerzitách — jako v Maďarsku a Polsku — *numerus clausus* pro židy, a pamětníci dosvědčují, kolika ponížením byli židovští studenti vystaveni.

Pomnichovský antisemitismus měl svůj svým způsobem vznešený rodokmen. Mohl se dovolávat zesnulého historika Josefa Pekaře, jenž už začátkem století mluvil o "boji Židovstva proti Rusku" a později tvrdil, že "na místě carského Ruska, na místě slovanského Ruska vznikla 'republika sovětů', vskutku prý židovský stát, velkostát v Evropě" (zdůrazněno J. P.). V přednášce o Německu v listopadu 1935, tedy tři měsíce po vyhlášení norimberských zákonů, zdůraznil, že současné Německo "je namířeno proti nebezpečné ideové a citové roztržštěnosti v národě, jeho hesly jsou jednota, kázeň, pořádek, zmužilost a služba, služba jedinému vůdci, jediné myšlence." Ještě povážlivější jsou Pekařovy dopisy prof. Josefu Pfitznerovi z pražské Německé univerzity, které po Pekařově smrti uveřejnila henleinovská *Die Zeit*. 30. dubna 1936 Pekař psal Pfitznerovi, že "proti Němcům jsou nyní spojeny obě naše fronty: nebezpečnější je ta, která vlastně nevychází z nacionalistického českého stanoviska, nýbrž z nenávisti proti fašismu, která je živena všemi zednáři a nyní Moskvou. V tom vedou slovo *Prager Presse* (více židovsko-bolševické než vládně úřední), *Lidové noviny* (také již požidovštělé a očividně poklesávající za vedení Bassova), a *Večerní České slovo*, nejrozšířenější deník." Tamtéž tvrdil, že "hitlerovské Německo jest jiné a jiným chce být, než hlásají naši židé a jejich pomahači."

Antisemitismus v republice živořil kdesi na nepovšimáném okraji společenského a kulturního života; pramálokoho zajímalo, že třeba Deml v roce 1931 napadl "Kuncířův *Akord* se Židem Paulem Eisnerem jako bubeníkem," anebo že volal po "osvobození Ruska od židovských a zednářských (!) běsů." Po Mnichově se antisemitismus hlučně dral do popředí. Měl konjunkturu, protože

v ovzduší všeobecné deprese se hledal ten "obětní beran", jak to ironizoval sám již citovaný praotec rasismu. Otto Taussig uvádí ve své studii, publikované v pražském samizdatovaném *Historickém sborníku*, náměty antisemitských článků z *Obnovy* (pozdější *Národní obnovy*) z podzimu 1938. Rudolf Voříšek tvrdil, že židy (v těchto tiskovinách se ovšem mluvilo o Židech) je nutno vyloučit z národní kultury, hospodářství a výchovy. Jakub Deml prohlašoval, že literární kritika může promluvit o díle Otakara Březiny teprve, až bude odžidovštěna; bylo jen otázkou času, kdy dospěje k výrokům "Řekne-li vám někdo, že Žid je také člověk, hned mu vyrazte čtyři zuby!", a že Hitler uskutečňuje myšlenky Otakara Březiny. Václav Renč psal o židech jako o "nevítaných hostech mezi námi" a "běžících mezi národy", jimž "je spravedlivé odepřít pohostinství." A podle Jana Zahradníčka bylo před přestavbou republiky třeba vyřešit židovskou otázku a problém zednářských lóží, pak už nemělo stát návratu k svatováclavské tradici nic v cestě. Norimberské zákony byly podle *Obnovy* prostě "obnovením tradičních nařízení církevních."

Ostatně v příznačné shodě s českými antisemity se vyjadřoval jejich slovenský pobratim Jozef Tiso. Už před odtržením Slovenska vyslovil svůj program: "Židé budou vyloučeni z našeho národního života, poněvadž jednali vždy jako podvratný element a jako hlavní nositelé marxistických a liberálních myšlenek na Slovensku. Tito lidé tvoří vážný morální problém jako lichváři a podvodníci. To byl důvod, proč je křesťané ve středověku zavřeli do ghatt." Co se pak stalo se slovenskými židy v Tisově režimu, netřeba dodávat.

Dodatečně se ta pomnichovská morální selhání buď zamlčovala, nebo klopotně omlouvala. Při-

pomíná to mnohokrát opakované pokusy tajit, popřít, nebo alespoň zlehčit Sabinovu spolupráci s c. a k. tajnou policií, protože tento socialistický radikál byl pokládán za nepostradatelnou osobnost v galerii revolučních tradic. V souvislosti s antisemitismem *Obnovy* argumentoval Ladislav Jehlička “židovskými držiteli putyk a lichváři”, což je výmluva hodně problematická, jejíž hodnota se ukáže, až jednou někdo projde archívy a zjistí, kolik těch židovských putykářů a lichvářů za republiky ještě skutečně bylo a zda a čím se lišili od lichvářů a putykářů “árijských”, případně katolických. A za Jehličkovým tvrzením, že Jan Zahradníček byl antisemita “patrně více ‘metafyzicky’ než politicky”, si lze už představovat cokoliv, po norimberských zákonech, po trýznění židů na ulicích rakouských měst po *Anschlussu* a po Křišťálové noci byly tyto fiktivní rozdíly naprosto irelevantní, popírat sourodost antisemitismu “metafyzického” a “politického” nemůže nikdo.

Od Mnichova je u nás rozvrácen smysl pojmů a stupnice hodnot; vše začalo kapitulací, jež byla jednou interpretována jako čin státnické odpovědnosti a podruhé jako důsledek vývoje, započatého buď 28. října 1918 nebo dávno dříve, snad již tolerančním patentem. Prosadilo se orwellovské, že “kdo je pánem přítomnosti, je pánem minulosti.” V padesátých letech byli spisovatelé z okruhu *Obnovy* na základě obvyklou metodou sestavené fantastické žaloby odsouzeni a — opět jako obvykle — byla jim upřena jakákoli literární zásluha a špetka lidské integrity; po jejich soudní rehabilitaci se zase pokládalo za nepřípustné mluvit o jejich občanském postoji v pomnichovských měsících. Citovat tehdejší výroky Demla nebo Zahradníčka se jaksi nesluší, jsou-li jednou uznáni

za velké básníky. Kupodivu to není nepřipustné u nemenších osobností druhu Nezvala a Olbrachta. Laskavým a chápavým ohledům se zato těší minulost žijících bývalých stalinistů; ostatně vždyť přece prý “komunisté kolem sebe výrazně seskupovali vše, co mělo v Čechách ducha, fantazii a tvořivou odvahu” (Eva Kantůrková), což je tvrzení svou nehorázností srovnatelné s podobnými vývody Milana Kundery (“... namítejte si, co chcete, komunisté byli chytřejší. Měli velkorysý program. Plán úplně nového světa, v němž všichni najdou své místo. Ti, co byli proti nim, neměli žádný velký sen, nýbrž jen pár morálních zásad, obnošených a nudných, z kterých chtěli ušít záplaty na roztrhané kalhoty poměrů takových, jaké byly.”), možná ironizujícího, možná povzneseného nad tehdejší situaci jako na epizodu v jeho vlastním zrání, jejíž souvislosti a dosah se ho netýkají, a konečně možná dodnes v hloubi duše přesvědčeného, že v únoru 1948 patřil k “aktivnější, chytřejší a lepší” polovině národa. *Mundus vult decipi, ergo decipiatur*. Retušování pokračuje. Za našich časů čteme o Werichovi, jenž v lednu 1977 přihlížel exorcismu v Národním divadle a podepsal pověstnou “anti-Chartu”, že tento “moudrý klaun” nevěděl, co vlastně činí.

Jde však o mnohem víc, než o to, co z naší moderní historie dělali Deml a Zahradníček nebo Kantůrková a Kundera; podstatné je, kam ona sama po Mnichově skutečně spěla.

Navzdory nátlaku Berlína i domácích fašistů pomnichovská československá vláda “řešila židovskou otázku” tak zdráhavě, jak jen bylo možno. Kdo ale nutil výbor Československé obce sokolské, aby za předsednictví ministra školství Bukovského schválil usnesení, že “židovskou otázku dlužno řešit na národním a sociálním základě tak, že se

židé, kteří se přistěhovali po roce 1914, vrátí do jejich původní domoviny. Ostatní židé, dokud se od r. 1930 hlásili k československé národnosti, by mohli být postupně v poměru k jejímu množství vtěleni do našeho národa. Ostatní by se pak měli usídlit v zemích národností, ke kterým se v roce 1930 dobrovolně přihlásili." Tedy — jedni židé zpět do nacistického Německa, jiní do polofašistického Maďarska nebo Polska, opět jiní do Sovětského svazu. Zda by vůbec směli překročit hranici a jaký osud by je v "původní domovině" čekal, sokoly nijak nezajímalo.

Jakou měl antisemitismus odezvu ve veřejnosti? Můžeme věřit, že proti němu byla jako celek imunní? Nějakou tu *Obnovu* četlo pár tisíc čtenářů, v masových nákladech však vycházely deníky jako *Venkov* anebo *Národní listy*, jež svým čtenářům servírovaly totéž. A brzy měl vedle *Vlajky* vzniknout také *Arijský boj*, česká obdoba Streicherova *Stürmeru*. Vlajkař Jan Rys pohotově vydal obsáhlý pamflet *Židozedenářství — metla lidstva*. Karel Rélink, karikaturista třetího až čtvrtého řádu, začal najednou i veršovat. Například:

"Tluče bubeníček,
tluče na buben
a volá na Židy:
Alou, smradi, ven!

Nechcete býti vojáky,
nás ženete na bodáky!
Štvete národy,
kati svobody!

Tluče bubeníček
rukou znavenou:
“Kdy Arijci spící
Židy vyženou?”

Křesťan dře se — krize stoupá,
Židovi se břicho houpá —
on je marxista!!
Plivá na Krista.”

Ptáme se na odezvu? Jednu publikoval Ferdinand Peroutka v *Přítomnosti*; nadepsal ji “Dokument doby”.

Peroutko.

Ty koňi pitomej, větší buvol se v českém národě nenajde. Ty jsi vřed na těle českého národa jsi vlastně takovej blbej parchant, židovskej slouha a pohunek. Svými ubohými posudky stranící židům otravuješ a ohlupuješ český a moravský lid. Ty krávo pitomá pro Tebe by bylo kulky škoda budeš viset za k. . . na plotě jen ještě moc kecej do lebedy a zůstaň na místě a uvidíš jak Ti po. . . kostru ty hnoji mizernej. Ty jsi takové prase a vůbec z k. . y syn. Ty máš strach ty vole že český národ by se bez židovského kapitálu neobešel. Ty tele ty nechápeš, že se jím to musí zabavit, že ti prašiví židi přišli k nám s deseti korunou v kapse že okrádali důvěřivý český lid a jen samou zlodějnou přišli k penězům a ještě jim k tomu takoví hovada pomáhají svým blbým kecáním jako jsi ty ty duševní mrzáku všude by Ti dali do koncentráku a pojebali kostru, jen v tom našem tím blbým humanismem otráveném státě se ještě těšíš na svobodě, ale v krátkém čase uvidíš jak Tě odpravíme ty sloto mizerná ty k. . . o hnusná ty si vypiješ to přísluhování židům až na dno a pak poznáš Krista ty zmetku mizernej. Československo bude tě jen proklínat

kam jsi je svým blbým kecáním přivedl. Ty jsi tůr a patříš uvázat za rohy ty buvole pro český národ znamenáš asi jako h . . . u cesty a jen zbytečně smrdíš ty rusácký h . . . bolševický ty to dostaneš vychlastat.

Antisemité z Kolína

Podobných dopisů dostal Peroutka mnoho a Karel Čapek ještě víc.

Podstatná je otázka, nakolik všechny v této kapitole zmíněné symptomy intelektuálního a morálního selhání máme příčinně spojovat s Mnichovem. Antisemitou — zabýváme se stále tím nejpodlejší, nejzbabělejší a v československých poměrech také nejabsurdnějším aspektem pomnichovské krize — se patrně jenom málokdo stane ze dne na den. Jisté předpoklady pro něj asi musí mít, ale v normálních poměrech jej ani nenapadne udělat z tradičních náboženských, nacionálních nebo sociálních resentmentů světový názor a povýšit nenávist na prvořadou občanskou ctnost. Je patrně jenom těžko možné — zejména autorovi, žijícímu v exilu, jehož přístup k dobovému autentickému materiálu je příslušně omezen — změřit, jak velká část české (necítím se schopen posuzovat slovenské poměry) veřejnosti byla touto infekcí postižena. Dosti oprávněný je závěr, že k militantnímu antisemitismu se hlásilo jen několik tisíc fanatiků to lze odvodit z počtu členů radikálních organizací (např. Vlajka mluvila o čtyřech tisících členů, policejní odhad byl o polovinu nižší; existovala sice řada dalších podobných sdružení, ale některá byla jen titěrně malá a mnoho jejich členů bylo zapsáno ve více organizacích) a z nákladu jejich periodik. Antisemitsky však psaly i masově rozšířené deníky a antisemitismem byly kontaminovány i organizace, u nichž by to byl nikdo ne-

očekával (Sokol či přinejmenším jeho vedení). Co potom utkvělo v obecném vědomí?

Obvykle se antisemitismus šíří nejvíc v nižší střední vrstvě a v lidu, tedy ve vrstvách zpravidla méně způsobilých kriticky analyzovat složité politické a společenské procesy a zároveň toužících jim nějak "porozumět". Střízlivé analýzy jsou pro takové čtenáře ovšem těžko schůdné, nesnadno srozumitelné a prostě "nudné". Antisemitismus nabízí snadný, obecně srozumitelný dekodér: ať už *Protokoly siónských mudrců*, Hitlerův *Mein Kampf*, Rysovo *Židozednářství — metla lidstva*, Pludkův *Vabank* nebo zatím nejposlednější dílo tohoto druhu, spis Josefa Šebesty *V zemi zaslíbené?*, vždy poskytuje totéž prosté, lapidární, pochopitelné vysvětlení. Už ta jednoduchost magneticky přitahuje — složité politické a sociální procesy se zjednoduší na lehký zapamatovatelný schema, že za vším děním se všemi krizemi, válkami a katastrofami stojí utajení mocní režiséři. Předtím nepřehledný moderní svět je najednou bez tajemství; i poslední zabeďněnec, neschopný si zapamatovat, kolik je světadílů, náhle "porozumí" všemu, "vidí do toho", a jeho příbuzný s akademickým vzděláním může konstatovat, že složité děje nelze docela prohlédnout, tak rafinovaně přece židé všechno zkomplikovali. V prvních jako ve druhých najednou ožijí a upevní se staré rasové, náboženské, sociální a nacionální předsudky, od nichž se nedokázalo plně emancipovat také tolik intelektuálů. Pro náročnější publikum se pak už najde nějaký ten Houston Stewart Chamberlain nebo Arthur de Gobineau, ale na podstatě věci se tím pranic nemění. Stojí za povšimnutí, že v dobách konjunktury autorů typu Jana Ryse-Rozsévače nebo Alexeje Plud-

ka se čte také kdejaký Nostradamus a že nebyvale prosperují astrologové, věštkyňe a kartářky.

Se snadným poznáním přichází i snadný návod jak všechny problémy vyřešit. Viník a nepřítel byl přesně identifikován. Potom stačí jenom se zbavit židů, poslat je odkud přišli, vyhnat je do Palestiny, nebo je zavřít do ghetta, a po tomto energickém záchovném řezu se už všechno — samozřejmě pod přísným dohledem — uzdraví samo. Recept, který přišel později znovu ke cti: odsun Němců, boj proti “buržoasii” a “třídnímu nepříteli” vůbec a potom kampaň proti “kosmopolitismu” a “sionismu”, to všechno byly v principu už jenom reprízy. Hráz civilizace byla protržena Mnichovem.

Nemáme se ale ptát, zda věci nebyly složitější a závažnější? Protože pomnichovská krize není spojena jen se jménem Jana Rysa, ale nelze zapomenout ani na Jana Zahradníčka. Co všechno se Mnichovem uvolnilo a provalilo a co Mnichovem narostlo do rozměrů, jež by si sotva kdo o pár měsíců dříve troufal předvídat?

Anebo ta krize vlastně tak překvapivě nenastala? Už ve třicátých létech existovala — byť na periferii našeho veřejného života — antisemitská sdružení, Národní hnutí, Slovanská obec fašistická, Strana zeleného hákového kříže a tucet jiných jednotlivě i v souhrnu bezvýznamných skupinek. Před mnichovskou krizí státu si jejich organizátoři nemohli dělat iluze o své politické budoucnosti; přes bombastická prohlášení všehovšudy udržovali zkomírající ohníček starých pověr a předsudků.

My dnes víme, jak historicky krátká doba nás dělí od konce druhé světové války, nakolik živé jsou stále vzpomínky na tehdejší události, kolik protagonistů tehdejších dějů — ať tak, či onak — stále ještě ovlivňuje naše životy. A použijme nyní

stejného měřítka pro tehdejší časy. Od zběsilého výbuchu antisemitismu za hilsneriády, jemuž se ubránila jenom menší část české veřejnosti, uplynulo do mnichovské krize necelých čtyřicet let; kolik tedy tenkrát ještě žilo přímých pamětníků nejenom samotné hilsneriády, ale též jejího několikaletého doznívání? Boj o pravost Rukopisů vzplanul v roce 1887, tj. jedenatřicet let před vznikem republiky. Tady už bylo pamětníků málo, ale nezačala část české radikální pravice tento dávno uzavřený spor obnovovat v polovině třicátých let?

Není důvodu se zamyslet nad platností postřehů a otázek z Macharových *Časových kapitol*, psaných roku 1920, čili pouhých osmnáct let před Mnichovem? Machar tenkrát psal: "Snad jsme dostali tu svou samostatnost až příliš laciño. Snad jsme na ni nebyli ani připraveni. Snad jsme jí ani nebyli hodni."

IV.

Obrana národa

Ve své obhajobě před Národním soudem v Praze v roce 1947 se bývalý ministerský předseda Rudolf Beran zmínil také o cestě prezidenta Háchy do Berlína 14. března 1939 a uvedl, že návštěva u Hitlera, jež měla mít ryze informativní charakter, mu byla prostě oznámena jako hotová věc. V několika dalších větách Beran vystihl — asi bezděčně — tragickou povahu situace českých politiků po Mnichově: “Dnes mu lze cestu vytýkat. Kdyby však byl do Berlína nejel, Němci nás stejně obsadili a kdo zaručí, že bychom dnes opět neslyšeli výtky, tentokrát však zcela opačného rázu, že byl nečinný a kdyby byl včas do Berlína jel a tam se dohodl, že by nebylo k okupaci došlo?”

Jen na okraj poznamenejme, že Beran, jenž za války prošel dvanácti německými kriminály, byl fakticky odsouzen už předem. Zde však nejde o Beranův proces, ale o skutečnost, že Mnichovem byla československá politika postavena před jedinou možností: hledat cestu menšího zla.

Dodatečně byla vytvořena pohodlná schémata a jejich autory zdaleka nebyli jenom komunisté. Kdo vzpomene, kde se najde zmínka o skutečném průběhu obsazení Prahy 15. března 1939? Všechno se redukuje na několik obrazů, na nacistické vojáky projíždějící kordonem Pražanů, plačících nebo hrozících holými pěstmi, a na Hitlera v okně

pražského Hradu. Kdo zná třeba zprávu ministra Jaromíra Nečase, sepsanou po odchodu do exilu, kdo ví, že vlajkaři chtěli provést puč a ustavit fašistickou vládu? Nečas píše: "Před parlamentem viděl jsem nákladní auta plná sedmiramenných svícňů a jiných předmětů naloupených v židovské synagoze, viděl jsem parlament obklopený mladými hochy v hnědých, černých, fialových a jiných košilích, kteří pozdravovali fašisty zdviženou pravicí a chovali se neurvale." Praha mohla toho dne prožít převrat podobný tomu, jaký provedla v prosinci 1940 po obsazení Rumunska německou armádou Železná garda. Nikdy se nevzpomíná těch, kdo fašistický puč v Praze v březnu 1939 odvrátili.

Později byli všichni zahrnuti do téže kategorie kolaborantů; přinejlepším se uznávaly jisté polehčující okolnosti, ale přesto prý — jak se to vyjadřuje v hantýrce marxistických historiků — "objektivně" kolaborovali.

Připusťme, že tento argument nepostrádá jistou oprávněnost. Nakonec všichni odpovědní politici mohli "jít od toho", uchýlit se pod nejrůznějšími záminkami do soukromí, ponořit se do hluboké ilegality anebo odejít do exilu. Němci by pak na vládní i nižší úrovni museli dosadit svou vlastní správu, nastal by tedy stav, jaký by zřejmě byl zaveden v případě války na dobytém a obsazeném území. Mezinárodně politicky by to nacistům zkomplikovalo situaci, nemohli by tvrdit, že Češi přece mají "svou vládu"; nepochybně by ale také dovedli využít skutečnosti, že česká politická reprezentace zcela vyklidila pole, vládli by pak už od začátku bez nejmenších překážek. Po válce by se zřejmě právem čeští politici dočkali kritiky a odsouzení, protože svým ukvapeným odchodem

umožnili nacistům plnější a rychlejší ovládnutí českých zemí. Ti by si už nějakou loutkovou vládu sestavili, když z nikoho tedy z vlajkařů, jako to kromě Polska udělali všude. Co však jinde nastalo v důsledku čestné porážky, vzniklo by u nás po dalším ústupu bez odporu.

Bylo by národu a republice více prospělo, kdyby např. dr. Josef Kalfus zůstal na úřednickém místě v Tabákové režii nebo v Národní bance, než když jako “protektorátní” ministr financí po celou válku složitými manévry omezoval na minimum finanční příspěvky “protektorátu” říši, jež vymáhali nacisté, a ještě přitom dokázal financovat domácí odboj? (Kalfus, poznamenejme na okraj, byl po válce souzen za kolaboraci a dokonce uznán vinným; jako odměny se dočkal pouze toho, že soud upustil od trestu!)

A Kalfus nebyl zdaleka jediný. Co generál ing. Alois Eliáš, předseda “protektorátní” vlády a zároveň jedna z ústředních osobností domácího odboje, jednající v stálém kontaktu a součinnosti s naším exilem? Eliáš, voják na ztracené vartě, vydržel bojovat třicet měsíců; Alexander Dubček — lze-li jej s Eliášem vůbec srovnávat — podepsal nejprve moskevskou kapitulaci a o rok později i ta neprávem zapomínaná “výjimečná opatření” ze srpna 1969. Z Dubčka se stal proti jeho vůli a bezdůvodně idol československé svobody a demokracie; obsáhlý článek o Eliášovi nadepsal v roce 1968 *Reportér* “Kolaborant nebo vlastenec?” O nacisty vězněném a odsouzeném Rudolfu Beranovi, který byl podruhé odsouzen v poválečném Československu, jsem se již zmínil.

Kdo ale zná třeba osudy zapomenutého prof. Josefa Drachovského, proti své vůli krátce titulárního předsedy České ligy proti bolševismu a

zanedlouho potom až do konce války vězně Gesta-
pa? Snad jenom tolik, že Drachovský byl za své
předsednictví odsouzen po válce retribučním
soudem (ve srovnání s tehdejšími drakonickými
rozsudky vlastně jen k mírnému trestu, k třem
létům vězení). O Drachovském se obšírněji rozepsal
pouze Václav Černý v *Pláči koruny české*; Dra-
chovský, představitel hlavní z “protektorátních”
kulturních institucí, se jako mnoho jeho kolegů
dal cestou “menšího zla”, pokoušel se zachraňovat,
co se jen zachránit dalo. Národní rada česká (prof.
J. Kapras, Drachovský, dr. F. Schwarzenberg,
prof. M. Hýsek, prof. J. Šusta, ing. M. Tumlířová
a nacisty později popravený pražský primátor dr.
O. Klapka) vydržela odporovat a manévrovat do
ledna 1942, později (zvláště po heydrichiádě) byla
nátlakem Emanuela Moravce a útoky fašistického
tisku (*Vlajky* i j.) donucena angažovat se alespoň
navenek pro kolaboraci. “Nechci a nikdy si nedo-
volím podezírat čistotu a poctivost národních
citů Drachovského,” píše Černý, říkající zároveň,
proč však bylo nutno odmítnout účast Drachov-
ského v odboji, o niž se Drachovský snažil — Ná-
rodní rada byla už neúnosně zkompromitována.

Ladislav Feierabend dlouho váhal, než vstoupil
do “protektorátní” vlády právě proto, že si byl
vědom její situace mezi českými zájmy a německým
tlakem. Na jeho souhlas nenaléhal jenom generál
Eliáš, ale také Jaroslav Kvapil, profesor Karel
Engliš, bývalý předseda sociální demokracie
Antonín Hampl, národně socialistický senátor
Antonín Klouda, dr. Ladislav Rašín a dr. Veleoslav
Wahl (nutno dodat, že Wahl byl později nacisty
popraven, Rašín a Hampl zemřeli v nacistických
věznicích, a Kvapila z vězení osvobodilo Pražské
povstání).

Mají-li slova ještě nějaký smysl, musíme o občanské statečnosti mluvit v souvislosti s členy "protektorátní" vlády, od nichž Karl Herrmann Frank začátkem května 1939 vyžadoval vydání protižidovských zákonů. Odmítli. Za čtrnáct dní přišel od Franka nový příkaz, nyní už písemně. Následovalo nové odmítnutí. Pak třetí písemný a termínovaný příkaz. Vláda odpověděla, že se nepodvolí a že jinak podá demisi. Prezident Hácha se s postojem vlády ztotožňoval. Nakonec byly zákony vydány, vydal je však "říšský protektor" ve svém *Verordnungs-Blatt*.

Stále se vracela otázka, kdy bude překročena mez, kterou budou rozumní lidé ochotni tolerovat: Co ještě lze považovat za únosné a čestné? Po 17. listopadu se vláda jednomyslně usnesla podat demisi. Hácha ji nepřijal, protože by byla chápána jako protinacistická provokace, třebaže mluvil o zavražděných studentech jako o prvních padlých odboje. "Celkem jsem uznával Háchovo rozhodnutí nepřijmout naši demisi," píše Feierabend. "Kdyby ji býval prezident přijal, a my odešli z vlády, kdo by přišel po nás? Patrně čeští fašisté, a tím by se postavení národa nezlepšilo. Uvažují však tak také všichni vlastenci doma a vedení odboje za hranicemi?" tázal se.

Zanedlouho potom dostal Eliáš vzkaz od Beneše, aby vláda nerezignovala a neuvolňovala pozice. Beneš vzkazoval, že dobře rozumí situaci zvláště nyní, po 17. listopadu.

Kolaborantů přitom už nebylo málo. Vzkaz domácího odboje do exilu 19. srpna 1939 sděloval: "Listiny 30 tisíc Čechů, kteří mají být zatčeni v případě války, byly zhotoveny za pomoci Čechů. Gestapo, které například dalo jednomu policejnímu úředníkovi v Plzni listinu lidí plzeňských, dodalo, že listinu dělali Češi."

Kolaborovali bezcharakterní kariéristé, jichž bylo vůbec nejvíc, a kolaborovala nepočtená, zato však krajně nebezpečná hrstka ideologických fanatiků, a kolaborovalo se též s odvoláním na filozofii menšího zla, v jisté míře morálně legitimizovanou mnichovskou kapitulací.

Kde byla hranice, kdo mohl, směl, měl právo rozhodovat, kam dál se už nesmí ustupovat, kde končí taktika a začíná kapitulace, kudy probíhá rozhraničení mezi manévrem a zradou? Snad lze přísněji soudit ministry "protektorátní" vlády a další, vskutku nepřiliš rozsáhlý okruh těch, kdo měli přímý či nepřímý přístup k směrnícím exilové vlády, ale kolik jich bylo? Co se dozvěděl ministr, věděli snad — jistě ne vždycky — i sekční šéfové, ale jak se měli orientovat jejich podřízení až po policejní inspektory a četnické strážmistry?

Ještě řadu let po únoru 1948 visela na nároží pražské Národní třídy a Bartolomějské ulice na budově bývalého policejního ředitelství bronzová deska, hustě pokrytá jmény příslušníků pražského policejního sboru, padlých v boji proti nacismu — na popravištích, v koncentračních táborech a na barikádách. Potom ji odstranili, protože je komunistický režim vyloučil z historie. Byli mezi policisty a četníky samozřejmě také horliví kolaboranti, jichž se sice našlo mnohem méně, o nichž se ale tím víc dnes doma píše. Zapomíná se na ještě jednu kategorii, na ty, jimž byla i odepřena posmrtná pocta hrdinům, i kdo si nezasloužili odium zrádců, na ty, kdo padli kdesi v ulicích nebo lesích při náhodném střetnutí s parašutisty nebo partyzány — opravdovými vojáky republiky — protože nosili uniformu státní moci, která se dala do cizích služeb. Jak měli parašutisté nebo ilegální bojovníci poznat, že nestojí před nepřítelem, a jak se jim měli pro-

kazovat ti v "protektorátní" uniformě? A mohl kdokoliv z nich vzpomínat, že při mobilizaci v září 1938 společně opakovali stejnou přísahu?

Nemusíme konečně uvádět tak krajní situace, stačí všední dny těch šesti okupačních let. Měli jsme stále — tj. doma, v té všední realitě, tolik odlehlé právnícké definici kontinuity republiky — pořád svůj vlastní stát, třebaže podrobený, nevolný, jak to naznačovala skutečnost, že ve veřejných službách stále zůstávalo tolik slušných lidí od ministrů po strážmistry, anebo byli i oni všichni jenom kolaborantská spřež, zaprodaná cizí moci? Měla česká veřejnost — zůstaňme u zvoleného příměru — jak v ministrech tak ve strážmistrech stále vidět "své" lidi, nebo jimi opovrhovat jako zrádci? Jistě málokdo soudil jenom paušálně, ať tak či onak, ale kdo také měl a mohl tohle denně posuzovat? A od koho bylo možno žádat, aby — také dnes a denně — zvažoval, zda už nepřekročil hranici ještě obhajitelného, přijatelného, únosného? Mohl vývoj spět jinam, než k cynické mravní laxnosti?

20. září 1943 si Smutný zapisuje: ". . . tato pražská speciální nálada čiší z referátů o sportovních závodech, o závodech mládeže např. minulé neděle na stadionu před Moravcem, nebo např. ohlášení, jak Švabinský si šel tento týden k Moravcovi pro dárek k 70. narozeninám a s ním řada představitelů umění i vědy, Šusta, Talich a mnozí jiní. To je easygoing, protože Švabinskému např. nemusí být zdravotně dobře, když je pozván k takové kryse jako je Moravec a mohl by se omluvit." Nešlo tedy jenom o ministry a strážmistry.

Smutný, dodejme, nesoudil; sám říká, že je to "důsledek poměrů, jsou v okupaci, bídě, nebezpečí, strachu už pět let, a kdoví kdo z nás by byl jiným hrdinou." Soudilo se později — předběhněme vý-

voj — podle toho, kdo se které straně hodil pro její poválečnou politiku, a tak Švabinskému nikdo neřekl ani křivé slovo, Talich si protrpěl vězení a pak diskriminaci, a Šusta byl dohnán k sebevraždě. Minula léta a pak zase byl zavrhován Švabinský a Talich představován jako přímo čelná osobnost protinacistické rezistence. Zmatení hodnot, jemuž dodnes není konec.

Jedno měli společné: octli se v situaci, kterou nezavinili, a v souladu s koncepcí volby menšího zla, tohoto odkazu mnichovské kapitulace, se snažili zachraňovat české kulturní instituce, jednajíce možná často nestatečně, ale sotva kdy zrádně. “Kdo nebyl na tak všem nárazům vydaném místě, měl v tom ovšem postavení snazší,” napsal Šusta prof. Stloukalovi 27. května 1945. Lze odbýt nebo znevážit tato slova muže, který se už chystá na dobrovolnou smrt? “V situaci, v jaké jsme se octli po Mnichově a zvláště po vpádu Hitlerově,” napsal profesor Josef Macek, na nějž nikdy nemohl padnout ani stín podezření z kolaborace, v úvaze o zákonu, spravedlnosti a politice, psané po procesu s “protektorátní” vládou, “bylo mnoho žádoucích věcí prostě nemožno.”

Morální schizofrenie, započatá Mnichovem a rozvinutá “protektorátem”, nepomíjela ani v poválečných časech, jež konečně měly obnovit normální poměry. Proberte se veškerou literaturou o “protektorátu”, a budete marně hledat seznam nositelů Svatováclavské orlice a jiných poct; je mezi nimi totiž příliš mnoho laureátů Státní ceny Klementa Gottwalda. Kde se dočtete, který pozdější národní umělec deklamoval “přísahu věrnosti českého lidu Velkoněmecké říši”? A nač vůbec vypočítávat všechny ty *memory holes*; zůstaňme při konstatování, že při procesu s “protektorátní” vlá-

dou v roce 1946 rozhlas vysílal v plném znění obžaloby, ne však řeči obžalovaných. Je hodně pohodlné povědět, že rozhlas už tenkrát ovládali komunisté; prezidentem republiky tehdy nebyl komunist, ministrem spravedlnosti také ne. Když ale po rozsudku — který nikdo jen trochu objektivně myslicí nemůže prohlásit za mírný — komunistická strana zmobilizovala příval protestních rezolucí a pouliční demonstrace, při nichž byly neseny s transparenty také šibenice, vláda krotce prohlásila, že “chápe protestní projevy lidu” a že “spatřuje v těchto projevech kritiky a rozhořčení zdravou touhu lidu, aby náš národ byl vnitřně pevný, mravně silný.”

Naštěstí naše mnichovské dějiny netvořily jenom činy, které lze všehovšudy pochopit a mnohdy také omluvit. Jaký národ pidimužiků by se z nás jinak stal, kdyby byla po hanbě kapitulace u nás všude bez výjimky přijata filozofie přežívání cestou volby menšího zla? Co by potom vážily vzpomínky na legie a dvacetiletí republiky proti mravní krizi pomnichovských měsíců s fašismem domácí proveniencce a proti kolaboraci, vedle níž by ustoupily do nevšímaného pozadí pokusy zachraňovat v mezích vnuceného řádu alespoň minimum vlastní identity? Málokoho by náš osud zajímal, a co hlavního, i u nás by málokdo soudil, že zasluhujeme jiný osud, než jaký by nám toto dědictví Mnichova připravilo. Komunistické diktatury bychom se dočkali ne až v únoru 1948, ale již na konci války, a od začátku by byla asi tak brutální, jako v zemích s fašistickými režimy, které se po porážce dostaly do sovětské mocenské sféry. Postrádali bychom demokratickou alternativu ke komunismu jako páteř odporu víc, než třeba Rumunsko, neboť tam byla demokracie už před válkou poražena, potlačena,

zatímco u nás by se dalo tvrdit, že selhala a byla opuštěna.

Měli jsme však muže a ženy, jimž jsme zavázáni my a jimž bude zavázána i budoucnost, kteří měli štěstí, že nemuseli dělat ústupky a kompromisy, a kteří měli odvahu je odmítnout. Odboj doma i v zahraničí. Letce z Francie, Británie a ze Slovenského národního povstání a z bitvy o Ostravu. Vojáky z francouzské fronty, ze Středního východu, z Afriky, od Sokolova, Bílé Cerkve, Kyjeva, Dukly, severního Slovenska a Moravy, bojovníky povstání na Slovensku a v českých zemích, parašutisty, kteří nejprve seskakovali do neznáma a pak v příštích létech šli do akce s vědomím, jak mizivou mají naději přežít. A všechny ty známé i neznámé z domácího odboje, ať už připravovali a prováděli ozbrojené akce, nebo shromažďovali a odesílali zprávy, jež měly pro výsledek války hodnotu vítězných bitev, anebo "jenom" opatřili padělané doklady, poskytlí přístřeší, nasýtli štvance či se starali o rodinu vojáka nebo vězně. Všem jim hrozilo stejné mučení a pak stejná smrt na popravišti, neboť byli vyňati z minimální právní jistoty, zaručené vojákům signatárních států Ženevské konvence.

Nejen to. Zatímco do Varšavy, jejíž odpor po dvacetidenním obléhání v září 1939 dohasínal nedostatkem střeliva, zbraní, potravin a vojáků, přiletěl kurýr vrchního velitele major Galinat s rozkazem ustavit podzemní bojovou organizaci (byla to *Služba Zwyciestwu Polski*, z níž v několika letech vyrostla téměř čtyřsettisícová Domácí armáda, *Armija Krajowa*), u nás v pomnichovském traumatu neudělal pro příští odboj nikdo nic; uchovaly se jen sítě zpravodajských agentů, ale nikdo nepomyslel na přípravu odboje, na tajné

sklady zbraní a na rádiostanice, na podzemní organizaci a na náhradní velení.

Kolik přesto bylo vojáků, kteří se nestarali o "přeorientaci" státu a zůstali věrni své přísaze až do smrti. Ztráty československé generality a důstojnického sboru převyšují i v absolutních číslech ztráty v mnoha zemích, jejichž armády se střetly s nepřítelem v otevřené válce. "Já jsem se dal na smrt," řekl podplukovník Josef Mašín své ženě, a na smrt se dali všichni jeho bojovní družci. Věděli, že vedou boj tak bezvýhledný, jak o něm žádná učebnice taktiky nikdy nepsala, a vedli jej: zčásti proto, že věděli, že národ, který nebojuje, je ne národ, ale pouhá etnická skupina, spojená toliko územím, jež obývá, a jazykem, jímž mluví, zčásti proto, že prostě nemohli jinak, protože jinak by ztratila smysl nejenom jejich vojenská přísaha, ale vůbec jejich život.

Mnohokrát — budiž dovolena subjektivní odbočka — jsem myslel na štábního kapitána Václava Morávka, s Balabánem a Mašínem jednoho z "Tří králů" domácího odboje, padlého v přestřelce s gestapáky u Prašného mostu v Praze. Šťastný štábní kapitán, napadalo mě. Co by ho čekalo, kdyby se dožil konce války? Určitě by ho nejdříve povýšili na majora, možná dokonce na podplukovníka. Zanedlouho by jej odstavili někam na místo bez velitelské pravomoci a tam by sloužil do února. Marně by čekal rozkaz vrchního velitele bránit ohrožený stát; dříve by přišli agenti Reicinova Obranného zpravodajství a po mučení v hradčanském "domečku" by buď zemřel na šibenici za pankráckou nemocnicí, anebo by kdesi v Leopoldově, na Mírově nebo v Jáchymově živořil nějakých těch dvanáct, patnáct let.

Možná by unikl, třeba tak, jako hrdina Sovět-

ského svazu major Josef Buršík, a jako on by žil snad dodnes někde v exilu. Věděl by, kolik jeho kamarádů — zda bojovali na Západě nebo na Východě, nebylo rozhodující, stačí vzpomenout na plukovníky Lukase a Skokana — bylo ubito u výslechů, popraveno, vězněno, a četl by, jak si kde který ukoptěný psavec — často s povážlivou “protektorátní” minulostí — tropí z opravdových vojáků republiky posměšky, pokud je přímo neobviňuje ze zbabělosti, kariérismu a zrady. Dožil by se chvíl ještě trpčích.

Přečetl by si třeba u puncovaného arciantikomunisty Bohdana Chudoby o “zbytečné podzemní a revoluční činnosti”, dozvěděl by se od téhož myslitele, že “podzemní boj byl řízen z Moskvy a neměl nic společného s českými národními zájmy”, což — dosadíme-li místo Moskvy Londýn, jsme četli v učebnicích z padesátých let, v *Rudém právu* a v *Tvorbě*, i ve spisech komunistických pseudohistoriků. Málokde však by se Morávek dočetl něco tak přímo perversního, jako u Chudoby, tvrdícího, že vedením odboje “londýnská Benešova vláda se na moskevský pokyn zapojila do vyhlazování proti-bolševických (sic!) Čechů.” To už překonává snad jen opět Chudobova zmínka o “ubití, z Moskvy nadiktovaném, nacistického protektora chazarské národnosti Reinharda Heydricha.” (Pro vysvětlení: “Chazar” je Chudobovo synonymum pro žida; kdesi zmiňuje “chazarského myslitele Karl (!) Marxe” a “cizince chazarského nebo německého původu Rudolfa Salzmanna-Slánského a Fritze Gemindera”.)

Bohdan Chudoba je však pozoruhodný nejen pro tyto osobité objevy (*Jindy a nyní*). Jeho kniha je zároveň staromilskou oslavou minulosti, kladoucí počátek údajného úpadku naší doby už do časů

osvícenství, i výrazem filozofie opatrné příkrčnosti, vyjádřené nejotevřeněji v citovaném odsouzení odboje. *Politics make strange bed-fellows*: Emanuel Moravec, tento nejvýznamnější český quisling, nearchumentoval jinak (*V úloze mouřenína*). Chudobovi je ovšem mnichovská kapitulace i únor 1948 jenom okrajovou událostí domnělého dějinného proudu, směřujícího k stavu, v němž “technokratické diktatury dříve nebo později ovládnou svět,” a tudíž nacismus i bolševismus jsou toliko “průvodčí zjevy nesmírné industrializace, která se v našem století rozšířila po celém světě.” Není naděje — “demokracie je mrtva” ve složitém světě, kde “ani průměrně vyškolený člověk nerozumí složitým teoriím a výpočtům současné vědy a techniky,” informace jsou záměrně manipulovány mocenskými skupinami, zejména vědci, kteří “touží po moci víc, než kdokoli jiný.” Nakonec “se hlasování stává čistou fraškou a demokracie přeludem.” Národy včetně českého za jednu či dvě generace v tomto světě “mrtvých robotů” zaniknou; jistou nepatrnou naději přežít má jen národ, který se zřekne národní identity a aspirací na vlastní státnost a uchýlí se do středověkého uspořádání malých regionů, soustředěných kolem gravitačních center jako je Plzeň, České Budějovice, Praha, Litoměřice, Hradec Králové, Chrudim, Litomyšl a podobně. Tam jej — snad — vývoj přehlédne a ušetří.

Chudoba nezůstal jediným mluvčím kulturního pesimismu, staromilství a malosti. O desetiletí později našel pokračovatele v pseudonymním K. Severovi (*Svědectví* č. 75/1985), jinak zcela neznámém, hodném ale pozornosti pro brutálně otevřený slovník a kategorickou suverenitu názorů. Podobně jako Chudoba i Severa soudí o demokra-

cii, že je “neslučitelná už s naším komplikovaným časem” a lituje, že “až na malé výjimky — upadla v zapomenutí a opovržení jediná forma přirozené vlády, kterou lidé budovali — a ovšem i dějiny, po *mnoho set let*, totiž *monarchie*” (zdůraznění K. Severa). U nás se tak stalo vinou “vrozené české hlouposti”, proč jinde, nevysvětluje.

S rozhodností, známou z pivnic, se pak žoviální — lituji, jinak to říci nelze — hulvát Severa “zamyšlí” nad “zarostlými omyly” Václava Černého, tj. nad jeho posuzováním První republiky (jež, mimochodem řečeno, naprosto nebylo nekritické) a odboje, a zeptá se, zda ten odboj vůbec k něčemu byl. Protože, když jsme nebojovali v osmatřicátém roce, říká, “a pak jsme měli pokorně přispěchat jako ta vymyšlená babička k Husově hranici, a přikládat ne polínko, ale tříštičku, když světový požár už tak jako tak hořel?” Karl Kraus samozřejmě nemohl znát Severu, upozornil však na rozdíl mezi *Journalistik* a *Journaille*. “Že prý bychom si jinak nezískali domnělou a vratkou a zdánlivou samostatnost. A co Rakousko, které bylo nuceno bojovat spolu s Hitlerem, s Maďarskem a Rumunsko, které bojovaly po jeho boku? A jak to všechno dopadlo?” ptá se autor, jemuž by zřejmě nebylo příliš proti mysli, kdyby kolaborace dosáhla řádově vyšších rozměrů. “Tak jak tak, myslím,” praví (a čtenář si řekne, čemu všemu se také dá říkat myšlení), “naš odboj se nemá dvakrát čím chlubit.”

Journaille, nic jiného, ozvěna žalostného podzimu 1938. Máme se ptát, co takový Severa o odboji vůbec ví? Tázat se, co mu znamenají pojmy cti a věrnosti? Proč mluvit se slepým o barvách, proč žádat po hrbatém, aby chodil rovně? Nezbývá, než říkat bílému bílé, černému černé a hulvátovi hulvát, protože jednoduše všechno má své hranice.

Komunistický režim v Československu neslavně proslul také tím, jak zacházel s domácími odbojáři a zahraničními vojáky. Ojedinělé to nebylo, v Polsku se po válce odehrávalo totéž; tam však odbojáře propustili z kriminálů a rehabilitovali už v roce 1956, u nás museli na oboje mnohdy ještě řadu let čekat. Mezitím ale byli vymazáni z dějepisu a v propagandistické publicistice i všelijaké "krásné literatuře" figurovali jako nezodpovědní dobrodruzi, vypočítaví kariéristé nebo placení agenti "imperialismu", jimž všem dohromady šlo o všechno jiné, než o budoucnost republiky.

Těžko pak neustrnout nad vulgárností nekomunistického autora, schopného napsat, že "odboj se nemá dvakrát čím chlubit," což insinuuje, že se o to snažil, podle Severy ovšem neoprávněně. Odboj je ostatně abstraktní pojem, konkrétní byli odbojáři. Padlí (kolik jich bylo! — zalistujme ve statistikách) se nechlubili nikdy; těm, kdo přežili, nebylo už v předúnorovém období přiznáno přiměřené místo ve veřejném životě — ke škodě celé naší společnosti, která jako sůl potřebovala právě lidi jejich druhu pro morální rekonvalescenci z následků Mnichova a okupace.

Citovaný výrok můžeme pokládat za recidivu pomnichovského marasmu; znovu se však vnucuje otázka příčinnosti, zda se Mnichov nestal jen vítanou záminkou pro projevy postojů, s nimiž se předtím málokdo nestyděl vystoupit veřejně?

Národní odboj netoliko bojoval za osvobození a obnovu republiky; při vši své slabosti a roztržitosti zůstával i po ničivých úderech Gestapa silou ne-li brannou, tedy morální, která stála v cestě cílevědomým snahám o zneužití pomnichovské krize a jejích následků pro nastolení jiné totalitní diktatury, diktatury komunistické. V analýze

politické situace poválečného Československa napsal britský historik lord Hugh Thomas, že v kritických letech "členové Hlinkovy slovenské ľudové strany nebyli o nic horší, než komunisté po paktu Ribbentrop-Molotov." Postřeh pravdivý, ovšem jenom dílčí.

Politika KSČ se s demokratickou republikou ztotožnila pouze na příkaz Kominterny a jenom v třech posledních letech před Mnichovem. Předtím ji definovaly známé podmínky přijetí do Kominterny včetně závazku provádět rozvratnou činnost v armádě (označovalo se to v hantýrce stranického aparátu jako "antipráce") a připravovat uchvácení moci. Gottwaldova známá řeč v poslanecké sněmovně dne 21. prosince 1929, v níž otevřeně prohlásil, že (my komunisté) "budeme rozvracet váš stát," a "my se od ruských bolševiků do Moskvy chodíme učit, jak vám zakroutit krk," byla sice mnohokrát publikována, obsahem se však nijak nelišila od mnoha projevů, přednesených dříve i později. Sice jen sám za sebe, ale typicky se vyslovil už v březnu 1921 Karl Kreibich, že je "křivě obviňován", že odsuzuje německého nacionalistického poslance, který vyzýval brance, ať jen s klidem falešně přísahují věrnost republice: "Tím přicházím do postavení pro mne nečestného, že snad jsem loajálním občanem tohoto kapitalistického státu."

Takových "podezření" mnoho nebylo, být nemohlo. V programu KSČ zůstávalo heslo "sebeurčení národů až do odtržení" dlouho předtím, než Konrad Henlein začal organizovat svoji stranu a prosazovat jenom požadavek autonomie. Pro ilustraci citát z parlamentního projevu Václava Kopeckého z 27. března 1931: "Vy jste pošlapali v prach myšlenku sebeurčení národů a teď se jí chcete dovolávat? Nikoli! Český národ nemůže být

svoboden za trvání Československa. Prohlašujeme — především my čeští komunisté, že budeme hájiti a prosazovati právo na sebeurčení českým imperialismem potlačených částí německého národa až do odtržení v zájmu proletářské revoluce až do nejzazších důsledků. Prohlašujeme, že stejně rozhodně budeme brániti a prosazovati právo na spojení všech částí německého národa v jeden celek.” Anticipováno tedy bylo heslo *Ein Volk, ein Reich, ein Führer*, jen ten vůdce měl být jiný. V letáku *Ne Masaryk, ale Lenin*, vydaném stranou před prezidentskou volbou v roce 1934, se opět mluvilo o “neslýchaném národnostním útlaku, který provádí česká buržoasie v nečeských oblastech”. 6. listopadu téhož roku opakuje Antonín Zápotocký, že strana trvá na zásadě sebeurčení až do odtržení, a dodává: “Skutečný socialista nemůže hlasovat pro buržoasní armádu a její rozpočet.”

V pětatřicátém roce změnila Kominternu svoji politiku a KSČ byla nucena provést jeden z mnoha politických veletočů své historie. *Tvorba* psala v lednu 1935: “Naše zraky jsou upřeny ne k zahraniční politice československé buržoasie, nýbrž k říšskoněmeckým dělníkům v podzemních organizacích . . . a k mezinárodní solidaritě dělnictva.” Tamtéž se mluví o “imperialistickém Československu” a jeho “lupičské psychóze” a článek dospívá k závěru, že “protifašistický boj nemůže být ospravedlněním války.” Za půl roku platila nová linie Kominterny a v *Tvorbě* ze 4. července 1935 čteme: “Československo, obklopené ze všech stran fašistickými státy, je poslední zemí s demokratickým zřízením. Hrozí nebezpečí, že fašistická vlna zaplaví poslední zemi demokracie . . . ” A proto: “Komunisté, vědomi si toho, jak mnoho znamená

každý kus práv a svobody, dávají své síly na obranu demokracie. Je to nesporně nový poměr k měšťácké demokracii.”

Taktika, jež vydržela do Mnichova. Pomnichovskou politiku KSČ podrobila komunistická historiografie radikálním kosmetickým úpravám, autentické citáty z usnesení stranického vedení a z ilegálního komunistického tisku se objevily jen v *Pamětech* prezidenta Beneše, vydaných v roce 1947. Teprve v roce 1971 vyšel v relativně malém nákladu 3000 výtisků reprint ilegálního *Rudého práva 1939-1945*.

Až do nacistického útoku na Sovětský svaz se v *Rudém právu* stále opakovaly útoky na zahraniční vedení odboje. “Beneš a jeho druzi mluví o svobodě národa, ale myslí přitom na vládu kapitálu.” A proto: “Cesty národa a cesty pánů ze samozvaného Národního výboru v Paříži a Londýně se rozcházejí.” Jindy pod titulkem “Národní výbor v Paříži škůdcem národa!” se psalo o pánech, kteří “již dnes vedou mezi sebou špinavý, skandální boj o koryta, prodali již ve skutečnosti anglo-francouzským imperialistům příští svobodu a nezávislost českého národa” a — kde jsou hranice absurdity?! — “ženou Čechy a Slováky do boje proti Sovětskému svazu . . . jedinému státu, který nám 30. září nabízel pomoc a jenž je i nyní jediným naším upřímným přítelem a spojencem.” Naznačovalo to, jak budou komunisté napříště využívat mnichovské kapitulace proti “rytíři smutné postavy Eduardu Benešovi,” jenž “spřáhl se se západoevropskými imperialisty, kteří s námi nemají lepší plány než Hitler.” Neboť “místo českého národa není po boku německých nebo anglických imperialistů, ale po boku mezinárodní dělnické třídy Německa, jež bojuje proti válečným cílům

‘svých’ imperialistů, po boku francouzského a anglického lidu, jenž bojuje opět proti ‘svým’ kapitalistům.” Iluze proletářského internacionalismu přetrvávala: “Kdyby se český národ přiklonil přesto k anglo-francouzskému válečnému bloku, rázem by ztratil sympatie i spojení *německého a rakouského lidu*, jenž jako my usiluje o porážku hitlerovského režimu, ale *nechce se stát obětí anglického a francouzského imperialismu*. Přitom však by český národ nezískal *ani sympatií francouzského a anglického lidu*, v jehož řadách roste stále silnější odpor proti válce a jeho imperialistickým vládám.” (Všechna zdůraznění *RP.*) Hodil se i jeden “užitečný idiot”, ostatně již víckrát osvědčený: “A není skutečně moudřejší a snazší — jak to doporučil též v tyto dny slavný anglický spisovatel B. Shaw (sic) — aby Hitlera svrhli němečtí, rakouští a čeští lidé než francouzští a britští vojáci, tak jako opět je francouzskému a anglickému lidu snazší svrhnouti Chamberlaina a Daladiera?”

Ve srovnání s těmito útoky byla oficiální prohlášení “protektorátních” předních činitelů proti zahraničnímu odboji, vynucovaná nacisty, tehdy ještě vysloveně zdrženlivá.

Beneš zůstával hlavním terčem komunistických výpadů. Opakovaně byl připomínán Mnichov, kdy Beneš “v poslední chvíli dal přece jenom přednost zájmům českého a světového kapitálu před českou národní svobodou, která se dala udržet jen v ostrém boji po boku SSSR proti tomuto světovému kapitálu a také jen v boji proti zrádné české buržoasii.” Předznamenán byl příští vztah komunistů k Benešovi: “. . . komunisté, kteří vždy v minulosti vedli a i nyní vedou boj za skutečnou, ne pouze zdánlivou svobodu českého národa, nemohou tolerovat nikoho, kdo se staví proti stěžejním zásadám toho-

to boje za svobodu — ani Beneše!” Jakou svobodu měli v *Rudém právu* na mysli, bylo řečeno naprosto jasně: “Nebýt zrádné české buržoasie a jejích sociálně demokratických lokajů — Benešů, Háchů, Beranů a Hamplů, kteří hanebně kapitulovali a zradili, nemusila český národ postihnout poroba, ale mohl být šťastným a svobodným jako dnes Ukrajina (míněna zřejmě tzv. západní Ukrajina, polské území, zabrané Rudou armádou v září 1939, pozn. V. H.), Litva, Estonsko a Lotyšsko!”

Reálný vliv komunistické propagandy nebyl příliš významný ani mezi členy a stoupenci strany. Kritický, ba až odmítavý postoj k Západu, vyvolaný Mnichovem, se neomezoval jen na komunisty, současně však i komunisté sdíleli “nenávist českého obyvatelstva k německým dělníkům, oblečeným ve vojenské uniformy”, kterou usnesení domácího vedení KSČ z 15. prosince 1940 připisovalo působení “benešovců”. Ve sféře snažných přání zůstávala také vedoucí úloha komunistické strany jako organizátorky údajně hlavní síly protinacistického odporu, dělnické třídy. Pozdější legendy mají pramálo společného se skutečností a dodnes nebyla napsána jediná historická práce, analyzující účinnost nacistické sociální demagogie (např. tzv. “Heydrichova odkazu”) na dělnictvo. Václav Majer, původně horník, pak voják zahraniční armády a posléze ministr v předúnorových vládách, jednou trpce poznamenal, že čeští horníci se “samou horlivostí málem prokopali do Berlína.” Nikdy nebylo zveřejněno, kolik dělníků dobrovolně pracovalo dvaasedmdesát hodin týdně jen za přídavek alkoholu a cigaret. Situační zpráva domácího odboje z 23. srpna 1943 sděluje, že dělnictvo má “nepoměrně vyšší výhody než úřednictvo (intelligence vůbec), a proto jen dělníci s přesvědčením

skutečně demokratickým sledují politickou situaci a staví rezistenci." A ilegální *Rudé právo* z února 1945 píše, že "v Praze, v šestém roce války, takřka v předvečer nového vítězného nástupu Rudé armády, se stal tento takřka neuvěřitelný případ. Ve směně jistého závodu byl slíben hlt kořalky a zvláštní přiděl cigaret tomu, kdo se dobrovolně přihlásí na práci o vánočních svátcích. Hlásili se — VŠICHNI !!! Tento jev se již nikdy nesmí opakovat!" *Rudé právo* onen závod nejmenovalo a nelze tudíž zjistit, jak silná tam o několik měsíců později byla závodní organizace KSČ a kolik milicionářů odtamtud vypochoďovalo v únoru 1948.

Probíráme-li se však "protektorátním" tiskem se seznamy popravených, utváříme si alespoň v hrubých rysech obraz o sociální skladbě účastníků odboje. Na prvním místě vojáci z povolání od starých legionářských generálů po mladé důstojníky, rotmistry a poddůstojníky, vyrostlé v republice. Příslušníci inteligence z veřejných služeb i ze svobodných povolání s mnoha podnikateli. Potom živnostníci, rolníci a zaměstnanci v podřízeném postavení, železničáři, pošťáci, lesníci. Podíl — zvláště v poměru k složení české společnosti jako celku — dělníků z průmyslu je relativně nízký. Ve všech sociálních skupinách aktivně vystupovali členové předválečných vlasteneckých organizací, např. Sokola.

A bylo všechno nadarmo, odpovídaly všechny krvavé ztráty jenom trochu dosaženým výsledkům? Nepostrádala republika všechny ty padlé v poválečné konfrontaci s komunismem, nemohli právě oni odvrátit vývoj, směřující k únoru?

Po desetiletích lze tyto otázky odpovědět snadněji, než brzy po válce. Dnes už víme, jak si komunisté byli vědomi slabosti a poměrné bezvýznam-

nosti vlastních ilegálních organizací a jak se proto snažili jednak diskreditovat demokratický odboj, jednak zfabrikovat legendy o vlastní minulosti (připomeňme historii Fučíkovy *Reportáže*).

Mluvíme o poválečné republice jako o samozřejmosti, ale bylo její obnovení tak samozřejmé? O pět let dříve psalo *Rudé právo* o "šťěstí" Estonska, Litvy a Lotyšska; ještě ve třiačtyřicátém roce prosazovali slovenští komunisté heslo "Za sovětské Slovensko!" Začátkem dubna 1945 v Košicích řekl Gottwald stranickému aktivu, že by bylo "velkou strategickou chybou", kdyby "nejbližším cílem" KSČ měla být "sovětská republika, socialistický stát". Gottwald, vynikající stratég i taktik, se tohoto cíle nezřekl; věděl však, že je v daném čase neproveditelný. Nehovořil a nejednal by jinak, kdyby národní odboj tak jednoznačně neoptoval pro československou nezávislost?

Víme, jaká to byla a je nezávislost, poznali jsme, co znamená "omezená suverenita". Připadá-li však komu tato nezávislost tak bezcenná, může si o tom promluvit s kterýmkoli Estoncem, Litevcem, Lotyšem.

V.

Hypotéka a kontinuita

19. září 1939 promluvil Edvard Beneš v rozhlasovém projevu z Londýna k domovu; dva dny po tom, co polská vojska, ustupující před nacistickou přesilou, byla napadena také Rudou armádou, přicházející si pro podíl na kořisti, dohodnutý paktem Ribbentropa a Molotova, a v době, kdy na francouzsko-německé frontě docházelo jen k místním přestřelkám a kdy britské a francouzské bombardéry svrhovaly na Německo hlavně letáky. "Tvoje místo, československý občane," říkal Beneš, "musí být dnes v řadách nejpřednějších. Celý svět se dívá s uznáním na Tvůj odhodlaný odpor a čeká, že denně a stále budeš zadávat nové těžké rány svému odpůrci. Nesmí být žádné překážky pro tebe, nepovoluj, vytrvej, pamatuj, že svoboda se rodí vždycky jen ve stálém, denním, neústupném a často krvavém boji."

Jaký boj měl a mohl vést okupovaný národ, jehož armáda byla odzbrojena a rozpuštěna, a který nemohl odnikud čekat nejmenší reálnou pomoc, Beneš nepověděl. V témže duchu však hovořil ještě několikrát. Před výročím Masarykovy smrti v roce 1940 prohlásil, že "zachovat věrnost Masarykovi znamená jít do boje do všech důsledků, nekompromisně a bez ohledu na cokoli," tedy to, co zmobilizovaným vojákům na podzim 1938 nebylo za-

potřebí říkat, a co tehdy zavrhoval jako “prázdne hrdinství”. Předtím v březnu 1940 připomněl nacistickou okupaci o rok dříve a řekl: “Děkuji zejména také těm částem československé armády, které uvítaly německé vetřelce palbou svých pušek, především statečnému 8. pěšímu pluku Slezskému, který v Místku a ve Frýdku připravil Němcům krvavé uvítání.”

Srovnáváme-li jednotlivé Benešovy projevy, sledujeme, že jejich autor trpěl vysloveným rozštěpem vědomí a svědomí. Na zasedání Státní rady 11. prosince 1940 zdůraznil, že “národ o svou svobodu musí vždycky vojensky bojovat,” a že “Československo bylo hotovo válku podniknout v roce 1938 i za cenu jednoho miliónu československých životů.” Těžko vědět, jak k tomu číslu dospěl, protože veškeré ztráty na životech ve všech válčících zemích I. světové války činily deset miliónů mrtvých a koncem prosince 1940 už mohl znát údaje o ztrátách z bojů v Polsku a ve Francii; např. *Wehrmacht* v obou těchto zemích ztratila celkem čtyřicet tisíc padlých, její ztráty ovšem byly nižší než ztráty obou protivníků. Je nanejvýš nepravděpodobné, že by nějaká předválečná československá štábní studie předvíдалa ztrátu jednoho miliónu životů. Netrvalo ostatně dlouho, a Beneš mluvil už zase jinak; 8. ledna 1941 se vyjádřil, že “Československo potřebovalo k svému rozhodnutí (nebojovat) více hrdinství a odvahy, než bylo třeba k tomu, aby byl dán rozkaz k útoku na nepřítele.” Tady už jsou obsaženy dvě zjevné nepravdy: nerozhodlo se Československo, ale jeho prezident, jenž tím tedy asi osvědčil “hrdinství a odvalu”, a nešlo přece o rozkaz k útoku, ale k obraně.

Mnichov pronásledoval Beneše doslova až do konce života. V soukromí ujišťoval — a přál si

být ujištěn ! — že “naše mnichovská politika bude zdrojem ohromné mravní síly národa,” a zanedlouho řekl v jiném rozhlasovém projevu, že “dodnes litujeme, že jsme nebojovali.” Pověděl to o velikonocích v roce 1941 a téměř stejnými slovy řekl totéž po válce, když dekoroval prapor 8. pluku. Jaká asi politika se dala čekat od muže, který tolikrát bezděčně doznával, jak málo si je jist správností svého nejosudnějšího rozhodnutí?

7. července 1943 řekl Smutnému: “Nepřeceňuji sám svou činnost, ale řeknu mu (dva dny předtím Beneše navštívil Compton Mackenzie, později autor jeho životopisu, pozn. V. H.), čeho si v ní nejvíce cením jako své nejlepší činnosti. Byl to Mnichov. Tam jsem stál sám v obraně demokracie, když celý svět a demokratické velmoci šly proti mně. Ale my jsme tehdy obstáli, dělali jsme věc dobře a já mám dnes úplnou satisfakci, kterou mi daly události, jak se od Mnichova vyvinuly. Jsem na Mnichov hrdý a nezapírám, že velmoci jsou pořád našimi dlužníky.”

Myšlenka hypotéky vůči Západu, vyjádřená prvně v už dříve citovaném dopisu dr. Ladislavu Rašínovi z října 1938. Jak dalece si ale byl Beneš svou koncepcí doopravdy jist? Proč tolikrát hledal přitakání, tedy činil cosi zcela cizího celému charakteru své předválečné politické činnosti?

“Jen na jednu událost z minulosti nepřestávám myslet,” svěřil se Ladislavu Feierabendovi 18. května 1944, “na Mnichov a co znamenal a co bude znamenat v budoucnosti, neboť jeho správné hodnocení bude plně jasné teprve za řadu let. Pro mne osobně to byla událost, která mne osudově zasáhla, ale nezměnila a nezlomila. Zato však sám dnes cítím, že mně duchovně a mravně dodala jistoty, pevnosti a víry.”

Rašínovi už na podzim 1938 Beneš psal, že “zachovali jsme pro budoucnost stát a hypotéku proti svým bývalým spojencům.”

Jak byl stát zachován? Existovala-li po 15. březnu 1939 nějaká jeho kontinuita, byla to — řečeno s Feierabendem — jen kontinuita mravní. Sám Beneš si toho byl zajisté vědom. Telegram prezidentu Rooseveltovi, jímž 16. března 1939 žádal americkou vládu, aby odmítla uznat nacistickou okupaci, podepsal jako “bývalý prezident Československé republiky”. Muselo ho povzbudit, když Roosevelt odpověděl, že vláda Spojených států “neuznala tuto situaci jako právní stav.”

Dr. Jaroslav Stránský analyzoval 5. října 1939 legální statut československého exilu a odvozoval Benešovo vedoucí postavení od mandátu, který dostal od domácí vojenské organizace a jiných odbojářů i od politiků v exilu. Právní kontinuitu Československa dokládal skutečností, že Mnichov nebyl ústavně schválen parlamentem a že Benešova rezignace byla vynucena Berlínem. “Jiné osobnosti,” psal Stránský, “která by představovala kontinuitu s předmnichovským Československem, není.” Připouštěl, že dr. Emil Hácha byl až do 15. března 1939 ústavně zvoleným prezidentem, pokud lze “vývoj československých věcí mezi Mnichovem a 15. březnem považovati aspoň za formálně legální,” ale po okupaci se Hácha stal jen Hitlerovým vězněm. Československá ústava předvíдалa stav, kdy stát má vládu a všechny další instituce, a chybí jen prezident. Odboj byl v situaci právě opačné. Stránský připomínal, že československá zahraniční akce se musí dovolávat kontinuity s československým právním řádem, a upozornil, že krátce předtím vláda Spojených států při uznání polské vlády v exilu zdůraznila její “*accordance*

with the provisions of the Constitution of Poland”, a že Beneš je poslední pověřenec československé demokracie v její ústavní, ještě neznásilněné podobě.

Interně bylo ještě významnější prohlášení domácí odbojové organizace Petiční výbor Věrní zůstaneme, které Benešovi poslal 28. prosince 1939 generál Čihák-Znamenáček. PVVZ trval na právní neplatnosti všeho, co bylo normováno od 30. září 1938. “Zdůrazňujeme legalitu a kontinuitu,” prohlašoval PVVZ, a žádal, aby ze západního rozhlasového vysílání i odjinud vymizel termín “zahraniční odboj”, protože Československo je s Němcem ve válce. Beneš tuto zásadu přijal — “naše práce není odboj, jako tomu bylo za Rakouska, když jsme neměli svůj stát.” Osudně však — jak se mělo později ukázat — už na začátku války princip kontinuity omezoval jen na zahraniční politiku, uznání republiky jinými státy a platnost předmnichovských hranic. Proto tak naléhavě trval na respektování všech zahraničních úřadů, legací a konzulátů, jako výrazu kontinuity republiky, která nepřestala existovat.

Po válce — už v pouťorovém exilu — psal vyslanec Smutný, že “byly vysloveny pochybnosti o právní hodnotě Benešovy zásady kontinuity. Jsou zcela zbytečné. Vše, co dělala zahraniční vláda a prezident republiky, byly akce v podstatě revoluční a dočasné platnosti: jejich politická a právní hodnota byla ta, kterou jim dal po válce československý lid, když je parlament vzal na vědomí a schválil.”

Argumentace, nedůstojná zkušeného diplomata, jakým byl Smutný; spíš kličkování na úrovni podřadného advokáta. Do roku 1963, kdy toto tvrzení napsal, musel i Smutný vidět a pochopit, že poválečné Prozatímní národní shromáždění byla

všehovšudy atrapa parlamentu, neboť jeho poslance nikdo nezvolil, pouze je jmenovaly strany Národní fronty, jež se už v zahraničí dohodly jiné strany prostě nepřipustit. Poznámka *in margine*, předbíhající vývoj.

“Zachovali jsme pro budoucnost stát . . . ,” psal Beneš na podzim 1938. Neuplynul ani rok a ukázalo se, že to byl nebezpečný sebeklam. Když se ustavoval v září 1939 v Paříži Československý národní výbor, byl pro francouzskou Daladierovu vládu podle sdělení vyslance Osuského “neúnosný” Edvard Beneš netoliko jako předseda, ale i jako člen jakéhokoli československého odbojového gremia. Politickou silou může být i špatné svědomí. Koncem října si však Daladier našel čas přijmout osobnost, jíž připisoval více významu — Otto von Habsburga. Beneš — pravděpodobně správně — za tím tušil záměr “vyřešit” problém střední Evropy jakousi federací, jež by byla francouzské pravici vítanější, než demokratické Československo. Na stanovisku československého domácího i zahraničního odboje Daladierovi nezáleželo.

Jaké problémy způsobil Mnichov a následující resignace, zjišťoval Beneš při cestě do Paříže začátkem října 1939. Těžko překonatelná překážka se stala i z ambiciózní ješitnosti vyslance Osuského, tvrdícího, že nositelem státní kontinuity je on sám. Generál Sergej Ingr, který krátce předtím ilegálně přišel na Západ, se odvolával na pověření domácího vojenského i civilního odboje, považujícího za hlavu osvobozovací akce dr. Beneše. Ingr konkrétně jmenoval Rudolfa Berana, vystupujícího z pověření představitelů bývalých koaličních stran, ministerského předsedy generála Eliáše a politiků ing. Jaromíra Nečase a dr. Ladislava Rašína. Osuský nechtěl vzít na vědomí, že překračovat hranice

s písemnými doklady by znamenalo neodpustitelné riziko, a tvrdohlavě požadoval pověření černé na bílém. Stále opakoval, že on, Osuský, je "oficiální osobnost", na rozdíl od Beneše, prý pouze "soukromé osoby".

Zmatený vývoj se vlekl celé měsíce. Britský *Foreign Office* naléhal, aby se českoslovenští představitelé dohodli s Poláky, třebaže v exilu ani doma nebylo zapomenuto, jak se Polsko zachovalo k Československu v době mnichovské krize, a přitom Britové stále ještě neuznali ani prozatímní československou vládu. Kdo a jak měl tedy s Poláky jednat? Dohadovat se mohou rovní s rovnými, zdůrazňoval Beneš, a připomínal, že postoj západních velmocí nepříznivě ovlivňuje československou zahraniční armádu i domov, kde ze situace těžili komunisté.

"Polský a norský zástupce jsou v Nejvyšší radě, Československo nemá ani vládu. Jak je potom možno se divit, jestli doma nemůžeme překonat nenávist k Západu, o němž vědí, že nás zradil — Francie — a který dnes ani za války nemá odvahy pomoci nám tím, že nás bude považovat za rovnoprávné spojence. Jak potom máme nutit naše lidi, aby šli s radostí do vojska? Jak se máme bránit komunistické propagandě doma, která může získávat laciné úspěchy poukazováním na chování Západu k nám?" ptal se Beneš ještě v dubnu 1940.

Mohl to Beneš někdy zapomenout? Nebezpečí vzrůstu komunistického vlivu jistě tušil, o vývoji doma byl dost soustavně informován. Musel se také tázat, jak upřímné pomoci a podpory se Československo kdy dočká od západoevropských mocností. Jako vytrvalý politik a zkušený diplomat si však byl jist, že nakonec prosadí uznání exilové vlády se stejnými právy, jako měly vlády Polska nebo Norska.

Měl na ně dlouho čekat. Teprve 21. července 1940 — tedy již po porážce Francie — britská vláda uznala dr. Beneše za prezidenta Československé republiky a souhlasila, aby jmenoval provizorní exilovou vládu. V termínu “provizorní” byl skryt náznak, že mnichovanství v Británii stále ještě přetrvává — jiné národy, okupované Hitlerem, měly normální vlády. Přitom v československém exilu nebylo sporu, že na vedoucí místo má nárok právě Beneš, jenž zahájil odpor proti okupaci již 15. března 1939. Benešovu autoritu navenek potvrdilo pozvání prezidenta a paní Hany Benešové králem Jiřím VI. a královnou na oběd do Buckinghamského paláce. Britské uznání vlády však neznamenalo ani uznání kontinuity republiky, ani jejích hranic, vláda byla jen uznána za představitelku českého a slovenského lidu. Beneš tuto interpretaci odmítal přijmout a výslovně v projevu k domovu mluvil o kontinuitě státu, třebaže britská vláda stále neodvolala svůj podpis na mnichovském diktátu. Winston Churchill ten rozdíl mezi “provizorní” vládou československou a vládami jiných zemí nepříliš obratně definoval jako “jisté rozdíly ve formě, nikoli však v zásadě.”

Ještě jeden státník měl pocítit podobnou aroganci: vůdce Bojující Francie generál Charles de Gaulle, jehož odbojové organizaci nebyl přiřazen ani statut “prozatímní vlády”, ale pouze Národního výboru. Což de Gaulle — zrovna jako pozdější britsko-americké pokusy manévrovat proti němu s nepochybně čestným, ale politicky beznadějně omezeným generálem Giraudem — nikdy nezapomněl. Nezůstalo to bez vlivu na jeho poválečnou politiku. Proč by se vlastně od Beneše — přes tu mnichovskou nedobrovolnou abdikaci přece jen řádně zvoleného prezidenta na rozdíl

od služebně nejmladšího francouzského brigádního generála, jenž byl před odchodem do Londýna a vyhlášením odboje proti francouzské kapitulantské vládě jen krátkou dobu státním tajemníkem v ministerstvu obrany — mělo čekat, že toto nové ponížení zapomene?

Československá vláda byla uznána, ale vnějškově se to projevilo až 28. července 1940, kdy byla před večerními zprávami BBC poprvé hrána s hymnami ostatních spojeneckých států i hymna československá. Začala *Battle of England*, o její výsledek se významně zasloužili také českoslovenští letci, ale uplynula řada měsíců, než Británie jmenovala velvyslance u československé vlády. Polská vláda, poznamenejme, jmenovala jenom chargé d'affaires, protože československá vláda byla "pouze prozatímní".

Nakonec však československá vláda v exilu dosáhla plně rovnoprávného postavení a britská vláda odvolala i svůj podpis na mnichovském diktátu. Neporovnatelně snadněji se jednalo se sovětskými představiteli; krátce po nacistickém útoku na Sovětský svaz Moskva uznala československou vládu *de iure*, a hladce proběhly také rozhovory s lidovým komisařem zahraničních věcí Molotovem při jeho návštěvě v Londýně v červnu 1942: Molotov prohlašoval, že Sovětský svaz neměl nic společného s přípravami Mnichova ani s vlastní konferencí, a že neuznává nic z toho, co bylo důsledkem této politiky v létech 1938-1939 (o skutečnosti, že vláda "slovenského státu" byla diplomaticky uznána Sovětským svazem a že československý vyslanec Fierlinger musel koncem roku 1939 opustit Sovětský svaz, se nemluvilo), a že Sovětský svaz stojí za platností československých předmnichovských hranic.

Politika hypotéky uspěla na celé čáře. Po Velké Británii odvolala mnichovský podpis také Francie. Nedosti na tom: vývoj potvrdil správnost Benešovy prognózy, že nacistická výbojnost sleduje cíle mnohem rozsáhlejší, než jenom "návrat" sudetských Němců do Říše. Osvobození a obnovení Československé republiky bylo zařazeno mezi nediskutovatelné cíle celé protihitlerovské koalice. Z nedávného "samozvance", jak Beneše v pozoruhodné shodě titulovali kolaboranti a komunisté, se stal respektovaný představitel spojeneckého státu.

Od roku 1919, kdy se vrátil jako první československý ministr zahraničních věcí do nového státu, Beneš neprožil větší osobní úspěch. Tenkrát však byl jenom — byť aktivním a nepostradatelným — realizátorem Masarykovy koncepce, nyní patřil úspěch jen a jedině jemu; Jana Masaryka, Huberta Ripku a nikoho z diplomatů a politiků by ani nenapadlo mu upírat rozhodující zásluhu o republiku.

Když prosazoval uznání právní kontinuity Československa, mohl se Beneš oprávněně dovolávat demokratického charakteru československého právního řádu. Spojené státy, jak uvedeno dříve, spojily uznání polské exilové vlády s požadavkem, aby jednala v souladu s ústavou, polská ústava z roku 1935 však byla výrazně ovlivněna politickými systémy autoritativních států, a celá vnitřní polská politika měla už od Pilsudského převratu v roce 1926 s demokracií pramálo společného. Benešův mezinárodně politický úspěch mu umožňoval trvat na právní kontinuitě státu v celém rozsahu a očekávat, že jej v tom budou podporovat spojenci i domácí odboj.

Beneš měl příležitost bránit se tendencím k po-

válečné radikalizaci úspěchem své politiky kontinuity. Mnohé programové dokumenty demokratického domácího odboje sice kritizovaly četné aspekty předválečné československé vnitřní politiky (např. stranické boje, které oslabovaly stát, atomizaci politického života do nepřehledného počtu stran a strániček), ústavu a právní řád jako celek však podporovaly a jejich případné změny měly být provedeny ústavou předvídaným parlamentním postupem.

Překvapivě však Beneš už někdy ve čtyřicátém roce princip kontinuity omezoval jenom na zahraniční politiku. Ve vnitřních poměrech z něj vyjímал česko-slovenský a česko-německý vztah, pro hospodářské a sociální problémy měl platit princip revoluce, který tenkrát definoval jako doplnění politické demokracie demokracií hospodářskou a sociální. Není jasné, zda se zamýšlel, je-li k té hospodářské a sociální demokratizaci zapotřebí revoluce, a jestli uvažoval, kdo tu revoluci bude provádět.

Beneš byl za republiky sice členem všech vlád od roku 1918 do dne, kdy byl zvolen prezidentem, a jednou (1921-1922) zastával úřad ministerského předsedy, zůstáváje stále ministrem zahraničních věcí, ale československé vnitropolitické problémy podle všeho příliš neznal, a asi mu i byly cizí. Informativní by ostatně bylo sečíst všechen čas, který za svých ministerských let prožil za hranicemi. On, "největší Macchiavelli naší doby", byl nepochybně přesvědčen o prioritě politiky zahraniční před domácí, a zároveň si — namnoze hodně oprávněně — pramálo vážil politiků, vyrostlých v provinciální české politice za staré monarchie, jejichž rozhled ani za republiky většinou nesahal za hranice, pokud vůbec mysleli v jiných dimenzích, než v souřadni-

cích zájmů svých stran. "Opovrhoval stranami," psal o něm Peroutka už začátkem třicátých let, "poněvadž jejich vzdálenost od vědy byla nesmírná." A byl-li Beneš o něčem pevně přesvědčen, tedy o vědeckosti vlastní politiky.

Citovaná zmínka o "principu revoluce" příliš nepřekvapuje. I když nebudeme přeceňovat jeho dosti radikální socialistické postoje za studentských let, musíme si připomenout příznačný výrok z roku 1922: "Já sám pro svou osobu myslím, že bych mohl filosoficky a eticky dokázat, že v našich poměrech nutno státi do důsledků proti každé revoluci zprava, a že by mohla vzniknout situace, kdy by se dala hájit revoluce zleva."

Po odchodu do svého druhého exilu se Beneš jen krátce zdržel v Londýně a odjel do Spojených států; chicagská univerzita mu nabídla profesuru. Přednášel tam od února do června 1940 a tehdy se zrodil základ jeho knihy *Demokracie dnes a zítra*, kterou dokončil na přelomu let 1941-1942 a poprvé ji vydal už v Anglii v roce 1942. Kniha vyšla též francouzsky, německy, italsky, švédsky, portugalsky a čínsky v plném znění, v anglickém překladu — vydaném nejdříve — chybějí poslední a právě ty nejzávažnější kapitoly.

Demokracii dnes a zítra psal Beneš jako svou politickou programovou konfesi. Už desetiletí však může být čtena také jinak — jako náčrt událostí, jež předcházely konci československé demokracie v únoru 1948.

Beneš provedl obšírnou kritiku liberální demokracie (sám často užíval termínu "buržoasní demokracie"), její schopnosti řešit politické a sociální problémy, a politického stranictví. Nezdá se i při jeho známé pracovní výkonnosti příliš pravděpodobné, že celá kniha vznikla od čistého papíru

mezi příchodem do Londýna v říjnu 1938 a začátkem přednášek v Chicagu, a poslední kapitoly pak koncem roku 1941, kdy nemohl mít mnoho volného času a navíc už připravoval spis o Mnichově. *Demokracie dnes a zítra* předkládá tak logicky skloubený a ucelený systém, že lze soudit, že autor v ní toliko shrnoval myšlenky, které si alespoň fragmentárně formuloval již dříve.

Nová demokracie v Benešově pojetí, jistě ovlivněném zkušenostmi z předválečné konfrontace demokracií s totalitními a autoritativními režimy, měla být především výkonnější. Protože po jeho soudu liberální demokracie neměla odvalu a schopnost řešit ekonomické a sociální problémy, a vlády byly přitom vázány ohledy na postoje politických stran, a protože pokládal za nutná strukturální opatření jako socializaci a kolektivizaci, viděl východisko v *“zesílení a stabilizování výkonné moci státní* (zdůrazněno E. B.) v poměru k moci zákonodárné a v poměru k činnosti politických stran.”

Málokdy se nějaký politický projekt realizoval tak do písmene; vzpomeňme na poválečné prezidentské dekrety, ignorující a od základu měnící celý československý právní řád, takže poslancům Prozatímního národního shromáždění, jimž byly předloženy ke schválení až dodatečně, patrně nezbyvalo, než pro ně hlasovat, pokud nechtěli vyvolat nejen konflikt v parlamentě, ale povážlivou krizi celého státu.

Protože se zabýváme problémem československé státní kontinuity, nelze v citacích ještě nepokračovat. Z nezbytnosti socializace a kolektivizace Beneš vycházel. Tušil obtíže, ale připomínal, že bez významu pro budoucnost nebudou *“kolektivizující opatření nacionálsocialistická podle německého*

vзору . . . takže i v tom fašistické státy samy připravují vývoj k novým formám majetnictví.”

Totalitní systémy jako přechod k “demokracii zítra”? Skutečně, neboť “budoucí demokracie, jako bude omezovat nebo regulovat svobodu majetkovou a hospodářskou, bude muset také více regulovat některé způsoby a projevy dřívějšího svobodného demokratického života politického.” Z oprávněné kritiky vlivu předválečných politických stran na stát odvodil recept — strany měly být “přímou součástí konstituční úpravy státní. Nemá tudíž býti . . . přenecháno jako dosud úplné volnosti občanů a jejich svobodnému rozhodnutí, aby se politické strany zakládaly, budovaly a organizovaly bez předchozích zásadních konstitučních ustanovení a bez předchozího zákroku demokratické moci zákonodárné, jen na základě prostého spolčovacího zákona jako tomu bylo v demokraciích dosud.” O případných nových stranách nemusí ovšem rozhodovat parlament, jde přece o to, že se “funkce státu a funkce exekutivní moci podstatně rozšíří,” takže vše může případně přejít do pravomoci “nějaké jiné, konstitucí stanovené korporace.”

Také tento projekt se uskutečnil; po pětáctyřicátém roce rozhodovala o vzniku nových stran jiná “korporace”, byt' nekonstituční — Národní fronta. Nejprostší pak už byla odpověď na otázku, zda tuto novou demokracii občané a strany přijmou; na možné odmítnutí Beneš vůbec nemyslel. Prostředky se už najdou: stát bude muset “v budoucnosti více zasahovat do individuálních svobod, než to činil v klasické předválečné demokracii.”

Politika má svou logiku. Beneš, který se považoval za politika-vědce, to měl vědět lépe, než kdokoli jiný. V *Demokracii dnes a zítra* předvídal,

že "nová kontrola tisku, nikoli co se týče svobody slova a přesvědčení, nýbrž ve věci majetnictví a financování tisku," bude dalším příkazem doby. Netušil zatím, jak té "kontroly majetnictví a financování" za několik let využije nejvyšší kontrolor, ministr informací Václav Kopecký.

V červnu 1945 pak už mluvil o svobodě tisku v naprostém — ačkoli možná nezamýšleném — souladu s jejím komunistickým výkladem: "Bezuzdná volnost ve vydávání novin se nesmí opakovat . . . To je, pravda, omezování osobní svobody a je nutno si položit otázku, do jaké míry je to nutné a v jakém zájmu. Neomezená volnost ve vydávání novin musí však ustoupit veřejným zájmům . . . A tu si musíme uvědomit, že jeden z činitelů našeho veřejného života, který především podléhá dnešnímu socializačnímu procesu, je novinářství. Jiná věc je, jak tuto skutečnost spojit s problémem svobody slova a svobody projevu. Ale i tu platí, že svoboda jednotlivce se musí podřítit svobodě celku. A proto je nutno i zde hledat správnou syntézu dobrovolného omezení a svobodného projevu mínění a slova . . ." Kvadratura kruhu, kterou blíž neobjasňoval.

Co se dalo už za války čekat od slibů, že všechna rozhodnutí prezidenta a vlády v exilu budou předložena k posouzení a schválení ústavně kompetentním orgánům? Ještě předtím, než byla mezinárodně plně uznána kontinuita československého státu — a máme právo pochybovat, že by k tomu tak bezvýhradnému uznání došlo, kdyby Československo před Mnichovem nebylo jediným demokratickým právním státem na východ od Rýna!

— bylo připravováno opuštění této kontinuity
a faktická likvidace československé demokracie.

VI.

Mezi Západem a Východem

Benešův plán založený na morální hypotéce Československa vůči západoevropským mocnostem uspěl natolik, že to jeho autor nemohl v osmatřicátém roce ani předvídat — tehdy přece neexistovala ani kolaborace v “protektorátu”, ani “slovenský stát”, který vypověděl válku Sovětskému svazu, Velké Británii a Spojeným státům. Morální hypotéka byla honorována a ony trapné skutečnosti nehrály žádnou politickou roli.

Dalo by se tudíž očekávat, že s právní restitucí mezinárodního postavení Československa bude Beneš obnovovat také jeho dřívější vztahy k západním demokraciím. Je dobře pochopitelné, proč ani po začátku II. světové války nedůvěřoval tehdejší Francii; mluvil by přímo proti němu, kdyby změnil svůj názor na vládu Daladiera a Bonneta. Brzy šel však mnohem dál. Podle záznamu Jaromíra Smutného z 15. října 1939 se vyjádřil: “Tahle vláda (tj. francouzská, V. H.) si neuvědomuje, co se vlastně v Evropě děje, vede válku, ale nemá žádnou celkovou politiku. Zneuznává úplně ruského faktora. A přece je to Rusko, které jediné dělá cílevědomou politiku. S tím, co dělají Francouzi proti mně, fatálně mě donutí, abych šel do Moskvy.” Dodejme, že ono “Rusko” uzavřelo o necelé dva měsíce dříve pakt s nacistickým Německem, který

vedl ke čtvrtému dělení Polska. Podle všech dobových záznamů Beneš (téměř) nikdy nepochyboval, že Sovětský svaz byl v září 1938 připraven splnit své smluvní závazky vůči československému spojenci. Pod vlivem mnichovského traumatu zůstával vůči Západu nedůvěřivě zdrženlivý i tenkrát, když už francouzskou a britskou politiku dávno nedělali stoupenci *appeasementu* jako Daladier a Chamberlain, ale nesmiřitelní nepřátelé nacismu, de Gaulle a Churchill.

“Viděl jsem, že nedovede v politice odpouštět,” zapsal si už za války o Benešovi Smutný dlouho před časy poválečné retribuice, a zároveň zjišťoval, že Beneš nalézal omluvu pro vše v sovětské politice, co mělo alarmovat jeho nedůvěřivost. Přešel přes skutečnost, že sovětská vláda odmítla uznávat diplomatický statut československého vyslance Fierlingera a fakticky jej vypověděla ze země — v zájmu dobrých vztahů s Berlínem; vskutku macchiavellsky přijal pakt Ribbentrop-Molotov, protože v něm viděl preludium k nacistické agresi proti Polsku, jež potvrdí jeho dřívější prognózu; s porozuměním se vyjadřoval o podrobení a pozdější anexi pobaltských republik; stejně akceptoval sovětskou agresi proti Finsku jako nezbytnost zabezpečení sovětských hranic (zapomínaje, že podle téže logiky měl Hitler v zájmu bezpečnosti “právo” na agresi proti Československu); zdržoval se komentáře o sovětsko nacistické hospodářské spolupráci, třebaže nebyla bez významu pro nacistickou válku proti Západu, a nevěnoval pozornost sovětským propagandistickým výpadům vůči “imperialistické válce” západních demokracií proti hitlerovskému Německu. Stále očekával, že Sovětský svaz nakonec vstoupí do protinacistické koalice tak, jak si to přál před válkou; za jakých

okolností by k tomu došlo, a jakou cenu by si za svou účast dal Sovětský svaz zaplatit, asi příliš neuvažoval.

Ze studií historiků, kteří jednou budou mít přístup k více pramenům, než kolik jich známe dnes, se dozvíme, jak Beneš vlastně znal sovětskou realitu, a kolik v tom obrazu bylo skutečností a kolikrát přání otcem myšlenky. Můžeme se o tom dohadovat podle zpráv vyslance Fierlingera, jenž např. v březnu 1938 referoval: "Procesy s opozicí znamenají patrně vrcholný bod krize komunistické strany. Strana bude moci se po nutných represích vrátit k liberálnějším metodám, které charakterizovaly období předcházející, zvláště bude-li mezinárodní situace příznivější." Které "liberálnější metody" to byly, zda snad ty, jež před Ježovem aplikoval Jagoda, není jasno. Kdo však věřit chce, najde si vždy něco, čemu uvěřit, což nepochybně byl Benešův případ. Srovnajme dvě další z řady Fierlingerových zpráv. 31. října 1939 — tj. nedlouho po sovětské okupaci východních území Polska — hlásil: "Západní Ukrajina a západní Bílá Rus jsou dosud hermeticky uzavřeny pro veškerý styk se Sovětským svazem. Žádné poštovní nebo telegrafické spojení není možné." O pět dní později se poměry — alespoň podle Fierlingera — od základu změnily, neboť oznamoval, že "polská menšina na území k Sovětskému svazu připojeném je respektována." Ve skutečnosti už tehdy probíhala hromadná zatýkání a deportace. Čemu ale věřil Edvard Beneš?

Smutný si ještě v červenci 1943 zaznamenal, že pro Beneše byl Mnichov "osobní porážkou, osobním pokořením, porážkou jeho osobní politiky." Smutný, sledující další vývoj československé politiky, znepokojeně dodal, že "všechno, co Mnichov

natropil, je zlá skutečnost, ale hledět na budoucnost skrze Mnichov znamená připravovat Mnichov jiný, obrácený.”

Před odchodem do exilu v říjnu 1938 napsal Beneš dopis na rozloučenou Karlu Čapkovi, dopis pozoruhodně rozporný. O reálnosti sovětského slibu pomoci zřejmě nebyl přesvědčen, jinak by nemohl napsat, že “byl jsem poučen příkladem Španělska, proto jsem nechtěl, aby Češové vykrváceli v neúčelném boji proti strašné přesile.” Zřejmě dobře věděl, že celá sovětská pomoc Španělsku se omezila na draze zaplacené dodávky některých zbraní a na rozsáhlý přísun agentů Kominterny. O pár odstavců dál však píše: “Přijdou doby velmi zlé, kdy všechno bude v sázce, ale já jsem přesvědčen, že proces, který uvedl v život roku 1917 Sovětský svaz a který jsme koneckonců i my podporovali (?), se neskončí v marasmu, nýbrž ve vítězství té světové třídy, která majíc nejvíc povinností tak jako tak pro sebe získá nejvíce práv.” Tedy zase náznak recidivy Benešova mladického socialismu, z něž se zdál být už vyléčen?

21. srpna 1939 vzkazoval do Prahy, že Sovětský svaz “jistě půjde nakonec proti Německu a nás politicky bude v každém případě držet a podporovat.” Sovětský velvyslanec v Británii Majskij slíbil Benešovi už dříve, že — když generální tajemník Společnosti národů Avenol odmítl předložit Radě Společnosti Benešův protest proti obsazení Československa, protože byl podán soukromou osobou — předloží jej Sovětský svaz; mělo k tomu dojít 21. září a po nacisticko-sovětské smlouvě se tak pochopitelně nestalo. Beneš však styky s Majským nepřerušil: 19. září — právě když Rudá armáda postupovala do východního Polska — Beneš vyslovil přání, aby sovětská vojska došla až

na československé hranice. "My po této válce musíme už se Sovětským svazem přímo a trvale sousedit. (. . .) Otázku Podkarpatské Rusi budeme mezi sebou řešit později a jistě se dohodneme!" Teoretik mezinárodní kontinuity státu a jeho hranic tedy už v září 1939 *sua sponte* nabízel odstoupení sedminy československého území, a to státu, který se právě sblížil s nacistickým Německem.

V roce 1940 se sice vyslovil, že "po válce nebudeme moci bránit požadavku Sovětského svazu, bude-li žádat, abychom Podkarpatskou Rusi postoupili Ukrajině," ale takový požadavek tehdy vůbec neexistoval. Společná hranice se SSSR byla krom toho myslitelná jenom tehdy, bude-li uznán sovětský zábor východních polských území. S cizími teritorii disponoval Beneš už předem stejně bezskrupulózně, jako s autonomní Podkarpatskou Rusí. Musel vědět, že se Polsko dobrovolně nevzdá odtrženého východu, ani Rumunsko Bukoviny a Besarábie; změněné hranice mohly být jenom nadržovány sovětskou vojenskou převahou. Benešovi to nevadilo; zůstává tajemstvím, proč si namlouval, že se sovětský mocenský vliv zastaví na linii budoucí sovětsko-československé hranice.

Propagandistický myšlenkový zkrat by už dedukoval, že Beneš byl prostě sovětský agent, trojský kůň sovětské politiky ve střední Evropě. Seriózně nikdo nemůže takový závěr doložit. V této roli by Beneš nemohl poslat 7. října 1940 domácím odboji zprávu o situaci, v níž upozorňuje: "Politika Ruska zůstane neurčitá i nadále. Buďte velmi opatrní a nevěřte tomu, co vám snad ze strany ruské říkají. (. . .) Nedělám si . . . žádných iluzí o vůli a možnosti Ruska v brzku zakročit a přímo nám pomoci. *Prosím, abyste jich také neměli.* (Zdůrazněno E. B.) Bude-li přesto událostmi Rusko do

války zahrnáno proti své vůli, tím lépe pro nás. Rusko si samo svou pomoc nám a ostatním ve střední Evropě představuje jen ve formě revoluční akce a v sovětizaci příslušných zemí." P edvídavost vzácná, ale netrvalá.

Události stále přitakávaly Benešovým předpovědím. Nepřekvapila ho porážka Francie v roce 1940, pokládal ji za logický výsledek francouzské mnichovské a pomnichovské politiky, a soudil, že Francie bude po dlouhou dobu jen druhořadým činitelem na evropské politické scéně, činitelem bez valného významu pro budoucnost Československa. O rok později uvítal i Hitlerovu agresi proti Sovětskému svazu: teď konečně se utvořila koalice, která mohla čelit nacistickému Německu už v osmatřicátém roce. "Nebylo naší chybou, že ti druzí nepochopili v září 1938, kde je jejich místo," řekl a dodal, že s Hitlerem už dávno mohl být konec. Současně si nepřál, aby Rusové dosáhli snadného vítězství, "protože to by s nimi a s komunismem nebylo k vydržení."

Po 22. červnu 1941 měl Beneš snazší postavení i v exilu. Českoslovenští komunisté, poslušni příkazů Kominterny, dosud stáli v nesmiřitelné opozici proti československému zahraničnímu odboji. Hromadně opustili — včetně tzv. "španěláků", jejichž legenda jako bojovníků za svobodu a demokracii byla dosud stejně málo podrobena realistickému rozboru, jako jejich podíl na únoru 1948 a na teroru po něm — československou zahraniční armádu, protože bojovat v "imperialistické" válce proti nacistickému Německu jim zakazovalo jejich dogmatické svědomí, a učinili tak v létě 1940, po porážce Francie, když Británie stála proti nacistickému Německu a fašistické Itálii sama, a když hrozilo nebezpečí invaze na britské ostrovy.

(Veškerá komunistická literatura se těmto událostem raději opatrně vyhýbá.) Komunističtí dezertéři z armády si zato našli zaměstnání, bližší jejich smýšlení a charakteru — rozšiřovali v britské veřejnosti pamflety jako *Czechoslovakia's Guilty Men: What the Czechoslovak Provisional Government Stands For* anebo *The Case for Czech Freedom*, zdůrazňující — stejně jako moskevský rozhlas a ilegální *Rudé právo* — “sílu pracujícího lidu všech národů a mocný Sovětský svaz”. Téměř přesně za čtyři roky podepíše prezident Beneš retribuční dekret, jehož čtvrtý paragraf předvídá trest těžkého žaláře od pěti do dvaceti let pro ty, kdo v zahraničí prováděli činnost, zaměřenou proti československé osvobozovací akci nebo proti předmnichovské ústavě republiky; jediný komunista nebyl podle tohoto paragrafu ani obžalován, tím méně odsouzen. Stačil obrat po 22. červnu 1941 a komunisté byli Benešem okamžitě přijímáni s velkorysostí, jež neměla obdoby — něco podobného nepoznali ani příslušníci jiných stran, ani vojáci nebo odbojáři z domova. Že to komunisté postřehli a chovali se přiměřeně, bylo jenom přirozené.

Už 12. července 1941 formuloval Beneš novou dlouhodobou koncepci své politiky: Francie se ani za dvacet let nestane vedoucí evropskou mocností; Británie se na pět let stáhne z kontinentu a půjde s Amerikou vlastní cestou; v Evropě zbude jen rozvrácené Německo a Rusko, o němž doufal, že sehraje i ve střední Evropě rozhodující roli. “Rusové,” říkal Beneš, “se sblíží s Evropou a po válce si na bolševismus nikdo ani nevzpomene.” Tvrdil přitom, že v Polsku “musí přijít” revoluce. Jaká, nspecifikoval. Ve svém blízkém okruhu neměl také nikoho, kdo by se naléhavě ptal, z čeho

odvozuje své přesvědčení, že se “Rusové sblíží s Evropou;” snad z toho, že tolik volali po dodávkách válečného materiálu ze Západu? A opravňovaly nacionalistické tóny v sovětské válečné propagandě domněnku, že bolševismus bude po válce zapomenut? Otevřeně vyjadřoval pochyby o orientaci na Sovětský svaz jenom Jan Masaryk.

Smíme v politice podceňovat ryze subjektivní faktor, sympatie a antipatie tvůrců politických koncepcí, můžeme popírat, že právě tento činitel měl tolikrát významný, ne-li rozhodující vliv? A je snad důvod tento empirický poznatek ignorovat u politika, který tolikrát jako Edvard Beneš ujišťoval, že politiku chápe a provádí na vědeckém základě? Konečně ani vůdcům není nic lidského cizí, a i když budeme Beneše pokládat za vědce, pracovištěm jeho vědy nebyla tichá laboratoř.

Jaký byl skutečně vztah Edvarda Beneše k Západu? Zapomeňme teď na jeho meziválečnou diplomacii a vraťme se do časů jeho intelektuálního i politického dospívání.

Svá univerzitní studia ve Francii Beneš přerušil několikaměsíčním pobytem ve Velké Británii. Jako chudý student si přivydělával dopisováním do pražských novin a také z Londýna posílal reportáže a články do *Práva lidu*. Vyšel jich tam v roce 1906 celý seriál a za II. světové války vydali nacisté jejich faksimile, třebaže museli vědět, že Beneš už za několik let mnohá příkrá stanoviska zmírnil. Vzdal se jich ale docela, nedřímala někde jenom pozapomenuta?

“Projděte Paříží,” psal v říjnu 1906, “a zůstane vám v duši dojem milé, svěží procházky; vidíte i zde ty politování hodné plody moderní kultury a společnosti, ale vidíte je v jiném světle. Vidíte lid, jenž chce z života něco mít, jenž při všem svém

materialismu žene se výše, chce být výše a chce býti činný, živý, nespokojený s nespravedlností; chce rovnost, svobodu, štěstí a veselý, zdravý život, má porozumění pro život. Po procházce Paříží máte chuť pomoci tomu lidu, kde je možno, máte chuť k práci, protože ten lid chce se povznést, cítíte sami radost ze života a nádherná Paříž vás povznáší — po procházce Londýnem cítíte hnus nad takovým životem, lítost a bolest nad těmi ubohými bytostmi; ta lidská anglická mraveniště ve vás budí hnus a odpor, který nutí vás resignovat nad tím vším, když vidíte tu trpnost, nečinnost a resignaci těch ubohých tvorů.” V Anglii viděl Beneš především “hrozný životní boj, bezohledný a nelítostný, materialistický na nejvyšší možný stupeň, a drsný, krutý až běda.” Angličané? “Nejsou to lidé — jsou to mašiny, pracují, nemyslí — jsou to automaty. A večer se v určitou dobu zavře — dlužno doznati, že dosti brzo, že se dá těm automatům dosti klidu i dosti platu — automaty odejdou, zavrtají se do svých pelechů, nevidí, nemyslí, necítí — vždyť jsou to mašiny.” A jinde podobná charakteristika: “. . . chladný, klidný, nemluvný a nesdílný Angličan. Neosloví vás, neodpoví vám, nepozdraví vás, neodpoví na váš pozdrav. Natáhne ruku po penězích a pak jděte — toť vše.” Potom souhrn: “Alkoholismus se šílenstvím, prostituce a nezaměstnanost, to jsou tři charakteristické známky moderní anglické, kapitalistické společnosti.” Opět jinou reportáž končil slovy: “A tomu všemu se říká kapitalistický systém.”

Opravdovou láskou Edvarda Beneše byla Francie už od mládí a o trvalosti a pevnosti československo-francouzského spojení asi nikdy před osmatřicátým rokem nezapochyboval — nebylo

snad v zájmu obou zemí? Mnichov pak poznamenal jeho myšlení trvalou jizvou, a postoj Daladierovy vlády k československé osvobozovací akci také nemohl nezanechat trvalé následky. K Británii nikdy bližší vztah neměl a její diplomatickou byrokracií, lpící na pozůstatcích politiky *appeasementu* ještě dlouho za války, poznal až příliš. Při všem svém racionalismu často postrádal vlastnost, u státníka nepostradatelnou — umět překonat utrpená příkoří.

Zároveň byl schopen se nadchnout až přímo dětinsky tam, kde nalézal — nebo se domníval nalézat — potvrzení svých politických koncepcí. Když letěl uprostřed války do Moskvy, zastavil se velmi krátce v Ázerbajdžánu. Nadšeně potom vyprávěl, že ázerbajdžánský lid je “tak šťastný, že jsem to ještě nikdy neviděl.” Čemu se v Sovětském svazu říká *pokazucha*, k jaké dokonalosti tam bylo dovedeno umění aranžovat propagandistickou podívanou úspěchů a štěstí i třeba ve věznicích (např. pro Eleonore Rooseveltovou) jistě ani netušil. Ostatně se v Ázerbajdžánu zdržel od osmi večer v pondělí do jedenácti dopoledne v úterý. Za pobytu v Moskvě bydlel v reprezentační vile pro vysoké státní návštěvy. Nicméně po návratu do Londýna ujišťoval, že “do života v Sovětském svazu dobře nahlédl.”

Všechno samozřejmě nelze přičítat jen starým či novým averzím a naivním sympatiím. Sledoval politické dění v Británii a dospíval k závěru — do jisté míry potvrzenému výsledkem prvních poválečných britských voleb —, že stoupenci socialismu “nabývají dnes síly a nevyhnutelně ochromí to, na čem dnešní Anglie spočívá.”

Historie vzniku osudné československo-sovětské spojenecké smlouvy z 12. prosince 1943 je už do-

statečně známa. Iniciátorem smlouvy byl Beneš; to je po vyvrácení nejrůznějších exkulpačních pokusů fundovaně prokázáno.

Smlouva nespadla z čistého nebe, její vznik nelze oddělit od morálního a politického stavu československého exilu na Západě. Beneš od začátku zastával v zásadě oprávněný princip, že v exilu se stranická politika nedělá, že exilová akce má jenom obnovit stát, o jehož orientaci a institucích si rozhodne teprve národ doma. Cítil se přímo osobně dotčen, když se členové předválečných stran jenom volně sdružovali — o nějaké národně socialistické, lidovecké, agrární nebo sociálně demokratické stranické politice vůbec nešlo mluvit. Pouze jedna strana se své organizace a disciplíny nikdy nevzdala — komunisté. Následky Beneš znal — nejmarkantněji se projevily hromadným odchodem komunistů z československé vojenské jednotky po jejím příchodu z Francie; znal také pamflety, jež o něm komunisté kolportovali nejen v exilu, ale i v britské veřejnosti. Jindy tak intransigentní vůči svým nepřátelům i odpůrcům, komunisty více méně toleroval. Domácímu odboji vzkazoval, aby “bez zřetele na tento postup, kde bude spolupráce s komunisty možná, ji nepřerušovaly, znovu ji navazovaly a stůj co stůj se snažily udržet celonárodní jednotu.” Soudil, že do války bude zavlčen i SSSR a že pak budou komunisté nuceni změnit svůj postup; držel se své “syntetické a jednotící koncepce o světové válce a z ní plynoucí budoucí sociální revoluce . . .”

Usiloval tedy o integraci komunistů do národního odboje, dělal tudíž totéž, co po válce nekomunističtí politici z Národní fronty, kteří chtěli komunisty učinit podílníky na demokratické moci, zavázat je spoluodpovědností za stát, a tak je

v podstatě domestikovat. Na příslušnících jiných stran, zejména agrární, mu záleželo nesrovnatelně méně; ti se měli spokojit postavením, jaké jim bude přiznáno — že představovali před válkou nejpočetnější stranu v republice, bylo bezvýznamné.

Zahraniční politice, tj. nyní spojení se Sovětským svazem, byla podřízena politika domácí, a vedena byla zcela diletantsky. Naprosto logicky se politická atmosféra čs. exilu začala brzy podstatně měnit. U mnoha politiků a dalších exulantů mohl Beneš stále čerpat ze značného kapitálu důvěry; slabší charaktery však už poznávaly, kde se formují síly, jež budou hrát rozhodující roli v poválečné republice, a chovaly se podle toho.

“Nevím, zda to bylo rusofilství anebo obava, že by komunisté mohli být jednou v republice vedoucí politickou vrstvou,” zaznamenal si Smutný 4. října 1943, “ale je fakt, že od chvíle vstupu Ruska do války a vstupu našich komunistů do Státní rady a tím do vládní jednotné politiky datuje se u většiny naší londýnské veřejnosti změna politické barvy. Staří socialisté se radikalizují a mění rudou barvu na odstín moskevský, dostávají tzv. moskevskou červeň, vyložení buržoové prokazují komunistům čest, že k nim přisedají a debatují s nimi najednou jako rovní s rovnými, Moskva se jim už jeví jako náš jediný upřímný partner, zapomínají na to, jak nemohli doma přijít bolševikům na jméno a jak odsuzovali všichni Rusy, když uzavřeli dohodu 23. srpna (tj. 1939, V. H.) s Němci.”

Neodpovídal za to především prezident, který nedávné politické rozvratníky odboje a dezertéry z armády tak beze všeho přijal?

Bezprostřední následky na sebe nedaly dlouho čekat. Ministr zahraničí Jan Masaryk o tom mluvil 8. října 1943 s Benešem po svém zvyku otevřeně

v souvislosti s připravovanou spojeneckou smlouvou se Sovětským svazem: "Já jsem přirozeně za to zodpovědný jako ministr, ale mně to bylo prezentováno (rozuměj Ripkou, poznámka J. Smutného), že prý je to dohodnuto s prezidentem. Ale já už toho začínám mít dost. Oni jsou všichni podělaní z komunistů, každý se před nimi třese, já mám v úřadě lidi, kteří všechno hned donesou komunistům a sovětské ambasádě, já nevím, před kým smím a před kým nesmím mluvit. Ve Státní radě je to zrovna takové, sovětská ambasáda ví dříve, o čem se jednalo ve Státní radě, nežli to víte vy. Ve vládě jsou z komunistů vedle (sic) sebe, Stránský a Ingr mi prohlásili, že smlouva s Ruskem musí být i kdybychom se kvůli tomu měli úplně rozejít s Anglií a Amerikou."

Každý si ze smlouvy dělal lacinou slávu, dodává Smutný, i Jan Šrámek. A Beneš? ". . . byl velmi rozčilen, protože vidí, že postup vlády, Ripkova snaha zalíbit se komunistům a Rusům, jeho nedostatek rozvahy a kritičnosti . . . dále to, co dělá Státní rada, Fierlinger, dostaly nás do prohrané situace u Angličanů a nic nám to nevyneslo u Rusů."

Žalostný obraz politického diletantismu, ale nebylo to všechno jenom důsledkem desorientace hlavního a prakticky jediného tvůrce československé politiky? Můžeme sice dobře pochopit, proč si v exilu nepřál politiku stran, ale nedělal ji vlastně on sám? Co jiného jsou poslední kapitoly *Demokracie dnes a zítra*, než vysloveně stranický program politiky v novém státě, politiky, která mohla být souhlasně přijata přinejlepším jenom částí československých voličů? Politické strany v exilu vedou vždycky a všude jenom stínovou existenci, vůdci je mnohokrát víc než řadových členů, chybějí

prostě veškeré podmínky pro normální stranickou veřejnou činnost (výjimkou je samozřejmě komunistická strana, podle klasické zásady Kominterny vždy spojující aktivitu veřejnou a konspirační). Nic — kromě Benešova naléhání — nestálo v cestě vzniku stranických nebo koalovaných studijních skupin, které měly dost času analyzovat politický vývoj a připravit alternativy řešení politických, sociálních, ekonomických, vojenských a kulturních problémů po návratu do vlasti. Za celou válku se v tomto směru neudělalo — do slova a do písmene — vůbec nic. Drtivě se to projevilo na jaře 1945 v Moskvě za příprav tzv. Košického programu, od začátku do konce koncipovaného komunisty, proti němuž nekomunističtí politici pouze chabě uplatnili několik nepodstatných výhrad a v němž dosáhli ještě méně významných drobných změn.

Únorová konečná katastrofa československé demokracie se připravovala už v Londýně. Komunistům, včerejším zarytým protivníkům osvobozovací akce, nebylo jenom odpuštěno: o jejich nedávných vinách se prostě vůbec nemluvalo a co víc, bylo jim přiznáno právo spolurozhodovat, kdo v odlehlejší nebo bližší minulosti byl čím vinen a jak s ním bude nakládáno. Oponentů jako Jan Masaryk a Ladislav Feierabend bylo pramálo. Většina exilu slepě důvěřovala Benešovi a bez odporu přijímala a kolportovala vágní pojmy “revoluční politiky” a “nové demokracie”, “slovanství” a “socializace”, aniž pomyslela, kdo asi tu “revoluci” bude provádět, proti komu a jakými prostředky, kolik demokracie přetrvá v “nové demokracii”, jak bude v praxi vypadat “socializace” a co může v mezinárodním postavení republiky znamenat “slovanství”.

V rozsáhlé apologetické literatuře o Benešovi

se tvrdí, že musel jet do Moskvy podepsat spojeneckou smlouvu a že se musel do Československa vrátit přes Sovětský svaz, protože jinak by se domů nevrátil vůbec a že by ho i s exilovou vládou čekal osud exilové vlády polské. Hypotéza, i když ledačím podložená, nicméně však přenášejíci do válečných událostí poznatky až z poválečných let, tedy ze změněné situace — a změněné v nemalé míře také Benešovou politikou.

Tuto hypotézu však zpochybňují četná fakta. Po stalingradském vítězství sovětské vedení už věřilo, že Rudá armáda může i třeba sama porazit Německo. Odhadovalo však, že Rudá armáda bude potom válkou vysílena natolik, že by nebyla schopna odolat v případném střetnutí s armádami západních velmocí. Berlínská polooficiální iniciativa k jednání o separátní mír našla příznivou odezvu, Kreml naznačoval jen umírněné požadavky: obnovení sovětsko-německé hranice z podzimu 1939, trvalý mír a hospodářskou pomoc. Vysocí sovětští vyjednavací však několikrát marně čekali ve Stockholmu na zplnomocněné německé partnery — Hitler další vyjednávání zakázal, protože se nechtěl zřící dobytého *Lebensraum* na východě.

V roce 1943 byly nalezeny a otevřeny hromadné hroby v Katynu u Smolenska a v nich identifikováno přes čtyři tisíce důstojníků polské armády, internovaných po vpádu Rudé armády do Polska v září 1939. Mezinárodní komise patologů konstatovala, že důstojníci byli postříleni na jaře 1940. Polská exilová vláda, žádající Mezinárodní Červený kříž o vyšetření případu (celkem bylo pohřšováno patnáct tisíc polských důstojníků; dodnes není známo, kde skončili ti, kdo nebyli exhumováni v Katynu), zůstala osamocena. Komunistická propaganda v Sovětském svazu i na Západě rozpoutala

přímo zběsilou kampaň proti “polským fašistům”; Sovětský svaz přerušil diplomatické styky s polskou vládou v Londýně.

Jak reagoval Beneš na zprávu o katynské hromadné vraždě? Věřil bez pochybností sovětské verzi, třebaže ji vyvracela zpráva, podepsaná řadou odborníků i z neutrálních zemí? Jestliže věřil, neznamená to nic víc a nic méně, než že ze dne na den začal polské spojence, partnery a přátele považovat za zmanipulované objekty goebbelsovské propagandy, ne-li přímo za její agenty. *Tertium non datur*. Je přece nepředstavitelné, že by od léta 1941 — kdy došlo k dohodě mezi polskou vládou generála Sikorského a Kremlem — do jara 1943 neslyšel, že se pohřešuje patnáct tisíc polských důstojníků, internovaných roku 1939 Rudou armádou, kontakty mezi československou a polskou vládou byly v prvních letech války hodně intenzivní. Kdyby skutečně — jak tvrdila sovětská propaganda — se Sovětům nepodařilo polské zajatecké tábory při ústupu na východ evakuovat a kdyby padly do rukou Němcům, nebylo by z hlediska nacistické strategie výhodnější důstojníky nepostřílet, ale využít jich jako živých svědků o sovětské realitě? Nacistická propaganda se přece mnohokrát chytala i příležitostí nesrovnatelně menších. Tyto otázky si však Edvard Beneš patrně nikdy nepoložil.

On, jeden z nejzkušenějších evropských diplomatů, se zřekl základního předpokladu diplomacie — svobody, možnosti manévru. Jako partner v československo-polském svazku ji měl a nelze ji podceňovat. Československo a Polsko byly sice jen tzv. “malé země”, ale ani v konfliktu světových velmocí nebyly bez vlivu. Jejich postavení nelze srovnávat se situací států, bojujících na straně Německa a Itálie, tedy Maďarska, Rumunska, Fin-

ska a Bulharska. Sovětská strategie nebyla tehdy zcela jednoznačná, stačí připomenout, jak manipulovala s *Nationalkomitee "Freies Deutschland"* a s tzv. Svazem německých důstojníků, které později odložila do starého harampádí jako mnoho jiných dřívějších i budoucích pokusů téhož druhu — počínaje Marchlewského revolučním výborem na přechodně dobytých polských územích v roce 1920 přes Kuusinenovu finskou "vládu" v Terijoki roku 1939 až po revoluční dělnicko-rolnickou vládu Aloise Indry v srpnu 1968. V roce 1943 byl osud Československa rozhodnut jen natolik, pokud jej rozhodl Edvard Beneš.

Zamyslel se nad snímky katynských hrobů, že totéž se může opakovat někde v Československu? Sotva. Měl přece svou "vědeckou" koncepci poválečného světa, založeného na spolupráci klasické — ovšem socializující — demokracie a sovětského — ovšem demokratizujícího — socialismu. Usoudil, že "mají oba tyto systémy pro celou řadu koncepcí a zásad filosofických základnu stejnou: uznávajíce rovnost lidí a národů, jsou univerzalistické, humanistické, internacionální a pacifistické. Uznávajíce společenství vědy a pravdy všem lidem a národům, jsou racionalistické a intelektualistické. Společné a stejné dobro všech lidí a všech národů jsou jim měřítkem veškeré sociální a veřejné morálky." Kdyby fakta ve svém oboru podobně posuzoval fyzik, chemik nebo biolog, platil by za šarlatána, nehodného jenom zmínky. S vážnou tváří však bylo možné tvrdit, že koloniální velmoci "uznávají rovnost lidí a národů," neboť jsou "humanistické" a tudíž měřítkem jejich veřejné morálky je "společné a stejné dobro všech lidí a všech národů". Což mělo platit také o Sovětském svazu, který začal likvidací ukrajinské a gruzínské ne-

závislosti, záměrně vyvolal hladomor na Ukrajině ve třicátých letech, pak napadl Finsko, uchvátil část Polska a Rumunska a anektoval tři pobaltské republiky (o deportacích celých národů z Kavkazu a Krymu se tehdy ještě nevědělo), a kde byl teror od Leninových časů základem vládní politiky.

Protože však "vědecká" teorie potřebuje aspoň nějaký doklad, našel jej Beneš v britsko-sovětské smlouvě z května 1942 o válečné a poválečné spolupráci, v níž viděl "úmysl o rozhodnutí zajistit si aspoň dvacetiletou přátelskou a spojeneckou spolupráci obou systémů po podepsání příštího míru." Pořád jenom *wishful thinking*, nechránící však přece docela proti pochybnostem, zda vývoj vsutku bude odpovídat prognóze. Uklidňoval se tedy tvrzením, že "ostatně po válce budou oba směry tak vysíleny a vitálně dotčeny, že dlouhou periodu vnějšího míru a spolupráce a vnitřního klidu budou navzájem opravdu potřebovat." Od napsání těchto slov uplynuly sotva dva roky a v Moskvě slyšel Beneš přímo od Stalina, že je třeba počítat se třetí světovou válkou.

Cesta k československo-sovětské smlouvě přitom nebyla zdaleka tak přímá a hladká, jak se někdy zdá. Je zaznamenáno, kolikrát v létě a na podzim 1943 Beneš mluvil o záludné politice Kremle, třeba 16. října: "Za každou cenu mě chtěli přimět, abych smlouvu podepsal; počítali, že když to udělám, budu hotov u Angličanů a Američanů, budu muset dělat pak politiku jenom s nimi, budu odkázán jenom na ně, budou mě mít v ruce a dělat se mnou co oni budou chtít. Prostě zeslabit mou pozici a dostat mě úplně jako svůj nástroj. To je to mizerné, takhle se mnou chtít hrát. Proto mě tlačili ke zdi, podepsat anebo do Moskvy nejezdit, mysleli, že mě přinutí, proto taky ten nátlak ze všech stran."

Slova přímo věštecká, ale jak rychle byla zapomenuta. Beneš věděl, že se podpisem smlouvy Československo odcizí Západu, ale s britskými varováními dovedl být rychle hotov; “jáčí jsou, za tři dny je to přejde,” řekl 1. listopadu.

V prosinci 1943 přijel Beneš do Moskvy a — jak píše Vojtěch Mastný — “žádný tehdejší státník nejednal s Rusy tak po sousedsku a zároveň tak podlézavě jako on a sovětští vůdci se k nikomu nechovali s touž poněkud povýšenou benevolencí jako k němu.” Co věděl Beneš o svých partnerech? Patrně jen zlomek toho, co věděli oni o něm: stačilo jim sledovat jeho politiku od doby po Mnichově, vyhodnotit zprávy velvyslance Majského a nepochybně i raporty československých komunistů z Londýna a — *last but no least* — přečíst si *Demokracii dnes a zítra*.

Údajná Benešova politika “mostu mezi Východem a Západem” patří k apologetickým fikcím bez jakéhokoliv reálného podkladu. Benešovo mnichovské trauma rozhodlo. Smlouva, jež původně měla být jenom parafována, a kterou měl ratifikovat až po válce řádně zvolený parlament, byla ratifikována už v Moskvě — bez ohledu na ústavu republiky a na všechna prohlášení, že exilová politická reprezentace nemůže a nebude přijímat mezinárodní politické závazky pro poválečnou dobu.

A nedosti na tom — snad nikdy nikdo neuzavíral spojeneckou smlouvu s partnerem, který se dobrovolně a spontánně zavazoval k vazalství, k “omezené suverenitě” (při jednání o účasti na Marshallově plánu v roce 1947 si Beneš mohl na své moskevské výroky z třiačtyřicátého roku vzpomenout), s partnerem, prohlašujícím, že “Praha musí mít stejnou politiku jako Moskva” a že “musíme spolu-

pracovat vojensky těsně s vámi. Znamená to přizpůsobit naše plány, normalizovat . . ." atakdále. Málokdy se našel demokratický šéf státu, schopný v jakémsi plurálu majestátu slibovat, že "adaptujeme naši politiku vůči Německu vaší politice, dáme pokyn všem našim diplomatům, vláda bude postupovat stejně," to navíc v situaci, kdy zdaleka nebylo jasné, jakou politiku vůči Německu bude Sovětský svaz provádět.

Na nic Beneš nezapomněl, ani na sousedy Československa. Naléhal, aby Sovětský svaz trval na spoluúčasti při okupaci Maďarska, od jehož hranic Rudou armádu ještě dělila sta kilometrů, protože tam "musí přijít *vnitřní* (zdůrazněno V. H.) revoluce, zničení feudalismu." Mohl netušit, jak asi probíhá "vnitřní" revoluce v okupované zemi, a mohl mít nejmenší iluze o její podobě a metodách, když už přece bylo nemálo známo z historie sovětizace pobaltských republik?

Jestliže se ale snad ještě v případě Maďarska — spojence nacistického Německa a státu, který uchwátí značnou část československého území — dají pro toto naléhání shledat nějaké polehčující okolnosti, co říci o kategorickém výroku, že "stará Polska musí zmizet."? V Londýně se dobře vědělo, jak silný je polský domácí odboj — zejména *Armija Krajowa* — podřízený polské exilové vládě, a jak titěrné jsou vedle něj komunistické skupiny (zčásti inspirované Gestapem, usilujícím polský odboj oslabit rozštěpením, což potvrzují záznamy v deníku nacistického guvernéra Hanse Franka). Polská legální vláda v exilu a její *Armija Krajowa*, stejně jako polští letci, vojáci a námořníci na Západě, to všechno ovšem byla ta "stará Polska" jež měla "zmizet". I kdyby Beneš nevěřil ani slovo zprávám o Katynu, musel si přece uvědomit, co

znamená ono "zmizet". Chceme-li tuto nehoráznost správně změřit, musíme si představit, jak bychom my sami hleděli na polského politika, který by v Kremlu insistoval, že "staré" nebo třeba "buržoasní" Československo musí "zmizet", a zanedlouho by na přání Moskvy místo Beneše a naší londýnské vlády diplomaticky uznal nějaký moskevský výbor, v němž by za předsednictví některé "osobnosti celonárodního významu", např. Zdeňka Nejedlého, fakticky rozhodovali Gottwald, Slánský a Kopecký. Od dubna 1943 takový polský loutkový výbor (*Zwiazek Patriotów Polskich*) už v Moskvě měli; z něj později vzniklou vládu uznalo pak Československo hned po Sovětském svazu.

Moskevští hostitelé měli být ujištěni, že jejich "spojenec" se nepřizpůsobí jen v zahraniční politice a vojenské doktríně. Došlo — nikoli z jejich podnětu! — i na vnitřní poměry poválečné republiky: "Budeme konfiskovat zemi, závody, doly, hutě, banky Němců. Jednotlivcům to nemohu dát, aby z toho nevznikly nemožné boje, tak všechno převzme stát, bude se nacionalizovat. A když jsem to udělal s německým majetkem, musím pak žádat totéž od Čechů." Ústřední výbor komunistické strany by nemohl zvolit jinou strategii, než byla tato Benešova "čechizace, počátek velkého sociálního převratu". Komunisté si ani nepotřebovali připravovat programy a plány; koncept jejich cesty k moci přednesl v Kremlu státník, považovaný za jejich nejvýznamnějšího odpůrce a za garanta budoucnosti československé demokracie.

Host ale také žádal o protislužby. "Přál bych si," řekl v rozhovoru s Molotovem, "aby vaše vláda naléhala na naši vládu, aby všichni ti na Slovensku, kdož jsou vinni válkou proti SSSR, byli potrestáni. Chci, abyste přátelským způsobem na nás žádali,

abychom velmi přísně potrestali ty, kdož zavinili deklaraci války a provinili se spoluprací s Němci a děláním koncesí." Objednával si někdy šéf státu přímé vměšování cizí moci do vnitřních záležitostí vlastní země? Zdůvodněno bylo příznačně: "Záleží mi na tom, aby se nemohlo zneužívat vnitropoliticky, že Češi chtějí trestat Slováky. Proto žádám vaši pomoc. U nás je nepřijatelné to co oni udělali: i ze slovanského hlediska je nutno posuzovat, oni to udělali pro Němce proti Slovanům." Užasl i Molotov, zvyklý věru na mnohé. A uslyšel vysvětlení, že "v zájmu budoucnosti, v zájmu morálky je to absolutně nutno." Komentáře netřeba. Smělo ale pak překvapovat, když v šestačtyřicátém roce sovětský diplomat Čičajev řekl ministrovi spravedlnosti Drtinovi, Benešovu věrnému stoupenci, že Kreml očekává v procesu s tzv. "protektorátní" vládou alespoň tři rozsudky smrti?

Mnichov nebyl "odčiněn", jak Beneš tvrdil, a on sám to věděl nejlépe. Připomněli mu jej v Kremlu a ještě bezohledněji mu kapitulaci vytykala moskevská skupina československých komunistů; s vysvětlováním, že nechtěl v roce 1938 zatáhnout do války proti Německu osamocený Sovětský svaz, neuspěl nikde, jenom v Kremlu alespoň zachovávali jistá pravidla diplomatické zdvořilosti, jimiž se třeba Václav Kopecký nedal omezovat. Mohl si Beneš namlouvat, že o Mnichově slyší naposled? Rozhodl se pro svého druhu útěk dopředu. A patrně nelze zcela ignorovat tvrzení Václava Kopeckého, že Beneš komunisty "překvapil prohlášením . . . že kdyby vývoj přinesl možnost konfederativního vztahu ČSR k Sovětskému svazu, že by se ani této alternativě nevzpíral."

Vážně to určitě nemyslel, věřil však patrně, že nejvyšší mírou ústupnosti komunisty i Kreml zpa-

cifikuje. Iluze si ale valně nedělal. Jinak by nemohl po návratu z Moskvy říci, že “v pojetí komunistů jsou národní výbory ve skutečnosti sověty,” anebo svěřit skupině důstojníků čs. obrněné brigády na Západě, že neví, jestli se bude moci po válce vrátit domů. Potom 28. května 1944 se vyjádřil, že si “není jist, zda nepůjde ještě jednou do emigrace.” Pořád míval chvíle, kdy viděl věci naprosto jasně. 28. listopadu 1944 telegrafoval do Moskvy: “Jakmile opustíme základnu zákona . . . v kterékoliv otázce, půjdeme po nakloněné ploše v otázkách všech.” Byly to však právě jenom chvíle, v nichž — snad — si uvědomoval, že věc právní kontinuity republiky nemůže obstát, bude-li ohraničena pouze na její mezinárodně politickou dimenzi. Před odjezdem do Moskvy na jaře 1945 ujišťoval Ladislava Feierabenda, že nemusí “mít žádné starosti, že by komunistům dal rozhodující resorty.” Dostali je pak všechny, a Beneš nezasáhl ani do sestavování nové vlády, ani do neméně osudných příprav tzv. Košického vládního programu. Jedno i druhé přenechal nekoncepčním nekomunistickým politikům, které znal a jichž si téměř vesměs — a celkem důvodně — necenil.

Beneš neměl — tvrdilo se mnohokrát — jinou možnost. Československo bylo velmocenskou dohodou zařazeno do operačního prostoru Rudé armády a Jaltská konference je údajně včlenila do sovětské sféry vlivu. Zapomíná se přitom na chronologii, na skutečnost, že Jalta přišla až více než rok po československo-sovětské smlouvě, již si Československo samo určilo vlastní budoucnost, a v dosud známých materiálech jaltské konference není o ČSR jediná zmínka; Československo prostě nebylo předmětem sporu. A rozhodně nemuselo být pouhým objektem cizího rozhodování.

Náznak takové orientace můžeme najít v Benešově projevu ke Státní radě v Londýně 3. února 1944, kde mluvil o "všeobecném, rozhodném, nekompromisním a bojovném, účinném povstání proti utlačovatelům." Odzbrojený okupovaný národ může ovšem uskutečnit jen krátkodobou akci proti oslabenému a ustupujícímu nepříteli; všechna tři velká povstání v evropských městech, v Paříži, Varšavě a Praze, byla také provedena až tehdy, když se k nim blížila fronta a povstalci mohli očekávat spojeneckou pomoc nanejvýš v několika dnech (Praha, mimochodem řečeno, byla 5. května 1945 povstání od fronty vzdálena víc, než Paříž a Varšava na začátku tamních povstání). Po léta se však v Londýně plánovalo velké, vojensky organizované a řízené povstání. Řada parašutistických výsadek ze Západu neměla jiný úkol, než navázat kontakt s domácím odbojem, podílet se na přípravách povstání a přijímat shozy zbraní; parašutisté Antonín Bartoš (*Clay-Eva volá Londýn*) a Oldřich Pelc (*Parašutisté v akci*) o tom podali obsáhlá svědectví ve svých vzpomínkách. Vojáci nejednali z vlastního rozhodnutí, prováděli rozkazy, schválené nejvyššími politickými místy, a měli nárok očekávat, že přípravy — zaplacené tolika obětmi těch nejstatečnějších — nebudou prostě odepsány, neboť věrnost je vojákovou povinností i právem: je povinen věrně sloužit a má právo na věrnost velitele (zejména vrchního!) vlastnímu slovu. Čekali marně až do konce války. Nelze říci nic jiného, že vojáci a s nimi domácí odbojáři byli prostě opět zrazeni.

Povstáním sil, oddaných exilové vládě, mohla v Československu na sklonku války vzniknout situace, s jakou komunistické plány nepočítaly. Pomoc ze zahraničí, tj. hlavně a především dodávky

zbraní, byla výslovně a jednoznačně slíbena. “K rozvinutí takového boje,” řekl Beneš v citované řeči, “já sám, naše vláda, Státní rada, armáda a celé naše státní zřízení, tj. my všichni v zahraničí, přispějeme za pomoci Spojenců všemi prostředky.”

Slovenské národní povstání, při všech organizačních selháních a navzdory politické krizi mezi vojenským velením a komunisty ovládanými partyzánskými oddíly, které prostě odmítly se velení podřídit, patří přesto mezi nejrozsáhlejší akce v týlu nacistů v celé Evropě a bylo největším ozbrojeným vystoupením proti okupantům v Československu. Pomoc ze Sovětského svazu byla nevelká a přicházela pomalu, dodávky zbraní ze Západu si sovětská vláda jednoduše zakázala s odůvodněním, že Slovensko leží v operačním prostoru Rudé armády. V budoucnosti se dozvíme, zda se mluvilo také o sféře politického vlivu a jak dalece to souviselo se smlouvou z prosince 1943 a s příklonem Edvarda Beneše k Moskvě. Jisto je, že v téže době dopravovala britská, americká, polská, australská a jihoafrická letadla zbraně bojující Varšavě, provedeno bylo přes jedno sto shozů zbraní a jiného materiálu, třebaže Varšava ležela právě na hranici doletu spojeneckých letadel a i když jim sovětská vláda zakázala přistávat na sovětských letištích a provádět tzv. kyvadlové lety. Sféry vlivu nebyly tedy tak nedotknutelné, to víme s jistotou. Zbývá se dozvědět, zda se československá vláda v Londýně vůbec jenom pokusila získat podobnou pomoc pro Slovensko.

Vláda na Západě měla ještě další významnou sílu, která mohla rozhodně ovlivnit politickou atmosféru poválečné republiky — samostatnou obrněnou brigádu, jež po invazi až do německé kapitulace v květnu 1945 obléhala opevněný přístav

Dunkerque, prováděla tedy úkol, který mohl být svěřen kterékoli jiné spojenecké jednotce. Nikde se však dosud nevyskytla jediná zmínka, že by se někdo v Londýně — Benešem počínaje — jenom pokusil brigádu převelet do svazku americké 3. armády, u níž se dalo předpokládat, že se jako první přiblíží k hranicím Československa.

Beneš přitom mohl být poučen významným precedentem. Když začalo povstání v Paříži, dostal generál Leclerc, velitel francouzské tankové divize, de Gaullův rozkaz vyrazit na pomoc bojujícímu městu. Na americké protesty, že rozkaz porušuje strategický plán širokého obchvatu prostoru Paříže odpověděl de Gaulle bez váhání dalším rozkazem — vyňal francouzskou divizi z americké velitelské pravomoci. (Americké velení pak doslova v hodinách provedlo to, co štáby Rudé armády podle komunistických historiků “nemohly” uskutečnit za třiašedesát dní Varšavského povstání: pohotově přepracovalo operační plány a s Francouzi táhly na Paříž i americké divize.)

Nemohla být naše obrněná brigáda přeřazena k americké 3. armádě, jejíž velitel generál George Patton by jistě měl víc než dost pochopení pro přání československého prezidenta, aby se brigáda podílela na osvobození vlastní země? A i kdyby měly nastat nějaké politické komplikace, nemohl mít velitel brigády už předem Benešův rozkaz nedsbat v krajním případě nikoho a ničeho, neboť vrchním velitelem československé armády je přece československý prezident, a postupovat na Prahu? Pak už by nehrálo žádnou roli, že Beneš sedí v Košicích prakticky izolován od světa, o výsledku by se dozvěděl.

Na konci války se opakovalo to, co začátku války předcházelo: náš voják byl opuštěn, ba zrazen svým

vrchním velitelem. Letec pplk. Václav Šikl po desetiletých konstatoval, co pro československou stát-
nost znamená faktum, že "český voják je považo-
ván za soukromníka, který za svou iluzí cestuje do
ciziny."

Jak by asi bojovali vojáci, vracející se po létech
exilu domů a dostávající příležitost, na kterou
tolik roků čekali?! Kam až mohla postoupit prvo-
třídně vyzbrojená brigáda, kolik československého
území mohlo být osvobozeno vskutku vlastními
silami?! Jestliže se vůbec dá něco v historii "od-
činit", tohle tažení od Tachova a Domažlic přes
Prahu do východních Čech by politické a psycholo-
gické následky mnichovské kapitulace opravdu
v nemalé míře překonalo. A máme domýšlet, jak
jiné by byly dějiny poválečného Československa?

Beneš však byl, jaký byl.

VII.

Od května k únoru

Nezapomenutelný snímek z 16. května 1945: před zčernalým průčelím vypálené Staroměstské radnice tribuna s dvěma vlajkami a dvěma portréty, vlevo československá vlajka, vpravo sovětská, vlevo Beneš, vpravo Stalin. Na tribuně sedí v bezprostřední blízkosti prezidenta Beneše, který se právě vrátil z exilu do Prahy, velvyslanec Valerian Zorin v sovětské diplomatické uniformě; velvyslanec anebo Kremlem dosazený guvernér, jenž pouze z taktické zdvořilosti přenechal místnímu prezidentovi čestné místo?

Výmluvný symbol nadcházejících časů, protože zanedlouho se objeví ve školních třídách Stalinův obraz, stejně velký a stejně zarámovaný jako obraz prezidenta republiky, stane se pravidlem vyvěšovat vedle československé vlajky také vlajku sovětskou, a rozhlas bude na konci vysílání hrát také sovětskou hymnu. Kdo pomyslí, že v květnu už klepe na dveře únor?

Existují však i jiné fotografie a dochoval se i celovečerní dokumentární film Josefa Holmana, věnovaný Benešovu návratu do vlasti. Shodně potvrzují, že právě v květnu 1945 dosáhla Benešova popularita a autorita nebývalých a netušených rozměrů. Do Londýna už za války přicházely od domácího odboje zprávy, že i dřívější Benešovi odpůrci uznávají, že "nic platné, dělá to dobře." Benešova cesta

ze Slovenska přes Moravu do Prahy se změnila z uvítání ve svého druhu lidové hlasování. Beneš se stal charismatickou osobností a dožil se vážnosti, o níž před válkou sotva směl jenom snít. Vracel se jako vítěz a nahromadil si tolik politického kapitálu, že mohl poválečný politický vývoj rozhodující měrou ovlivňovat.

Zajisté byl šťasten, ale co dál? Vzpomeňme na charakteristiku Jaromíra Smutného, že Beneš “nedovede strhnout davy, dát jim radost z práce, vědomí jednoty, pospolitosti v boji, utrpení i radosti.” V květnu 1945 však Beneš davy strhoval, pro boje, které měly zanedlouho nastat, byl dobře vyzbrojen. Věděl o tom ale? A pokud ano, chtěl bojovat? Opět Smutný: “Masaryk byl vůdcem, Pilsudski byl vůdcem, kteří dávali nejen linii, nýbrž vdechli hnutí jimi vedenému i duši. Beneš bohužel dává jen linii.”

Kdo z těch statisíců po československých městech a podle trasy Benešova zvláštního vlaku myslel na linii, kdo věděl něco o smyslu Národní fronty, kdo znal Košický program, kdo tušil, co bude “lidová demokracie”? Občané vítali prezidenta své republiky, té, již byli v převážné většině od pravice po komunisty upřímně oddáni a kterou chtěli v osmatřicátém roce bránit, republiky, jež zmizela z mapy a jejíž podrobené obyvatelstvo mělo být buď germanizováno, nebo deportováno kamsi k Ledovému moři, anebo dožívat jako polonevolníci Velkoněmecké říše, případně — na Slovensku — žít v satelitním bezmocném státečku. S Benešem se vracela republika — tak aspoň věřili, ať v ní legitimním právem občanů chtěli změnit cokoliv. Kdo měl jenom ponětí, že scénář změn už je bez jejich účasti dokončen, a že mu prezident dává placet?

Zrovna tak si sotva kdo byl vědom, že je svědkem triumfu politiky Mnichova, politické filozofie, která do tří let přivodí opětůný pád československé demokracie, tentokrát na dobu — dosud — nedohledně dlouhou. Mnichov se z kapitulace stal tím, čím ve skutečnosti byl jenom zčásti, zradou spojenců a moudrým vlastním ústupem, který odvrátil — řečeno výrazem z času po kapitulaci v Moskvě v srpnu 1968 — “nedozírné následky”.

Beneš na svůj politický kapitál ani nesáhl. Výrazně nevystoupil proti zvěrstvům, páchaným na Němcích, at' to byli skuteční nacisté nebo prostě jen Němci, a na opravdových i jenom domnělých kolaborantech; nebránil československou ústavu a právní řád, ale sám se podílel na jejich demontáži svými dekrety; nezasáhl do vnitropolitického vývoje jasnou definicí rozdílu mezi reformami demokratického systému a prototalitními tendencemi.

Nebylo ani řečeno, tím méně prosazováno, že neodmyslitelnou součástí demokracie je stejně tak právo svobodné kritiky institucí, reprezentantů a ideologií, jako povinnost tolerance vůči jiným názorům. Vyslovit nesouhlas s politikou Národní fronty se rovnalo velezradě, nepřípustné bylo kritizovat marxismus-leninismus jako ideologii, a naprosto nedotknutelný byl Sovětský svaz a jeho politika v přítomnosti i minulosti. Pokud se některá témata nedala potřebně zmanipulovat, byla jednoduše celá opomíjena. Kdo polemizoval s komunisty, činil tak — jestliže se toho odvážil — ponejvíce “z komunistických pozic”, tj. usiloval jim dokazovat, že nejednají jako správní komunisté, případně že v Sovětském svazu se to či ono dělá jinak. Komunismus a Sovětský svaz byly takto uznány za obecné míry všech věcí, a komunistům byl pouze upírán monopol na autoritativní vy-

kladačství “lidové demokracie”, “pokroku” a “slovanství”.

Tolerance začala patřit mezi slova, jež nebylo radno veřejně vyslovovat. Přece — jaká tolerance k jinému smýšlení, jestliže všichni smýšlíme revolučně, pokrokově, socialisticky a slovansky? Odlišovat by se mohl jen nepřítel revoluce (termín “kontrarevolucionář” ještě nebyl zaveden), reakcionář (slovo, jež prožilo pozoruhodnou renesanci; po únoru 1948 se tak mezi sebou ironicky označovali odpůrci komunistického režimu včetně mnoha socialistů), asociál (což tenkrát byli zejména kapitáni socializovaného průmyslu — soukromí zaměstnavatelé tolik kuráže většinou neměli — starostlivě upozorňující, že by se snad mohlo méně schůzovat a trochu víc pracovat) anebo ne-Slovan, rovný zakuklenému germanofilovi.

Politické následky zmatení pojmů a ústupu od existenčního minima svobodné diskuse se projevíly vzápětí.

Z komunistů se najednou stala strana netoliko prý odjakživa věrná Benešovi — *memory holes* pohltily všechny komunistické útoky proti republice, Masarykovi a Benešovi nejen z předválečných dob, ale i z prvních let II. světové války —, ale dokonce oprávněná posuzovat oddanost ostatních. Ani slovo o nějakých rozdílech, tím méně rozporch dnes nebo včera. Komunističtí internacionálisté nyní byli prvními strážci národního historického dědictví, do nějž *Rudé právo* — zatím velkorose přecházející sibiřskou anabází — zahrnuje i “staré tradice svobody legionářských vojsk”.

Kdo k tomu má trpělivost, necht' přečte poválečné ročníky *Rudého práva* a hledá v nich zmínku o “proletářském internacionalismu”. Bude pátrat marně. Dočte se zato ledacos o “slovanství” a najde

v nich tolik zaslepeného, pogromistického šovinismu, že to předstihuje i nacionalistický, ba fašistický tisk z meziválečných let. *Rudé právo* se nijak nelišilo od novin ostatních stran. Tón udal již první Benešův projev po návratu do Prahy, v němž vyzýval “vylikvidovat zejména nekompromisně Němce v zemích českých a Maďary na Slovensku, jak se jen likvidace ta dá v zájmu jednotného národního státu Čechů a Slováků vůbec provést.”

Nelze nepochopit tehdejší protiněmecké emoce; nepochopitelné však je, že je sdíleli a podporovali i politici a novináři, jejichž nespornou povinností bylo nepodléhat hysterii a tlumit excesy. Pokud se však všeobecně rozšířené brutalitě někdo odvážil postavit na odpor (takové hlasy se ozvaly v lidoveckých *Obzorech* a s menší publicitou též v církvích), byl okamžitě napaden jako “falešný humanista”, zesměšňován pro “falešnou tolstojovskou přecitlivělost” a přímo obviňován ze zrady.

Z obsazování pohraničí se stala svého druhu náhradní válka, poskytující nejen příležitost kořistit, ale také kompenzovat komplexy národa, který se jako celek války nezúčastnil, i jednotlivců, službou v Revolučních gardách zastírajících vlastní neslavnou okupační minulost.

O odsunu Němců panovala mezi stranami Národní fronty naprostá shoda, a stejný odsun měl postihnout také československé Maďary. “Odsun Maďarů z ČSR je v zájmu světového míru,” volal titulěk přes celou stránku *Lidové demokracie* ještě 27. září 1946 a komentář zdůrazňoval, že tento požadavek nevyslovil nikdo méně významný, než sám Andrej Vyšinskij. V lednu onoho roku zasedal sněm církve československé a usnesl se, že “plně a bez výhrad podporujeme požadavek vystěhování německé menšiny od nás. Nečiníme tak z národní

zaujatosti a vášně nebo z pohnutek pomsty, nýbrž z důvodů mravního a duchovního zdraví," neboť "existence německé menšiny nutně vytváří v našem lidu pocit nedůvěry a nenávisti," což nebylo nic jiného, než bohoslovci zdůvodňované vyhánění ďábla Belzebubem. Novinář, počítaný k demokratickým, tvrdil, že "český otec, který nevychová dítě k nenávisti vůči německé lžikultuře a nelidskosti, je nejen špatný vlastenec, ale také špatný táta." Bylo té nenávisti snad pořád ještě málo? Neobracela se jenom proti Němcům — bez výjimky — a Maďarům — rovněž bez výjimky —, ale také proti Polákům. Podle národně socialistického poslance Uhlíře má být Československo národním státem Čechů a Slováků a tudíž nelze připustit existenci "cizonárodních" škol; na Těšínsku proto nebyly povoleny polské školy. Navzdory všemu, co se v minulých létech stalo, a co bylo po válce zveřejněno, se opět projevil antisemitismus: 24. září 1945 došlo v Topolčanech k pogromu, když tamní lékař dr. Perger očkoval děti proti neštovicím; není známo, kolik židů, kteří přežili *Holocaust*, dohnal po válce náš domácí antisemitismus k sebevraždě, o jejich tragediích měl odvahu psát jen Peroutkův *Dnešek*.

O odvahu šlo, o občanskou odvahu, a té bylo tristně málo. Kdo se odvážil otevřeně povědět, že spravedlnost degenerovala v pustou mstivost? Především ne prezident republiky, jehož autorita mohla mnoho zmírnit nebo zcela odvrátit. Ve čtyřicátém roce řekl Smutnému: "Já vůbec nedělám spravedlnost, já dělám politiku. Přitom někdy vědomě musím dělat křivdy, dělám je, když je to v zájmu státu. I osobní. Ale mám vždycky odvahu se k tomu znát. V tom je má tragedie po celou dobu." Nikdy předtím těch křivd nebylo víc, než v pová-

lečných létech, ale kde hledat jediný náznak, že si jich Beneš byl vědom? Pokud se snad jednou někde najde, co bude vážit proti retribučnímu dekretu a retribuční praxi, proti odsunu a proti všemu, co jej provázelo, proti podpisu na zákoně, který zpětně legalizoval všemožné zločiny, byly-li spáchány jako akty “touhy po spravedlivé odplatě”? Jisto je, že nikdy nepromluvil jako odpovědný státník, který měl vědět a veřejně s důrazem vyslovit, že politika se dělá — podle Winstona Churchilla — “ve válce rozhodně, při vítězství velkomyslně, při porážce se vzdorem, v míru s dobrou vůlí.”

Když ještě v Londýně mluvil na zasedání Státní rady v únoru 1944 o poválečném právním řádu, řekl Beneš, že “vše . . . musí být provedeno skutečně demokraticky, tj. musí být provedeno buď Národním shromážděním revolučním nebo prvním řádným poválečným parlamentem, o němž soudím, že bude moci být svolán po provedených řádných volbách nejpozději do šesti měsíců po příměří.” Ve skutečnosti si po válce strany Národní fronty jenom jmenovaly členy Prozatímního národního shromáždění podle paritního principu a o hotových skutečnostech, zvláště o prezidentských dekretech, se v něm vůbec nediskutovalo. Zásada, že ústava a zákony zavazují především zákonodárce a zákonou vládu, byla opuštěna na celé čáře.

Československá demokracie postrádala vedoucí osobnost, jež by ji koncepčně bránila a rozvíjela. Panovala však jedinečná shoda o demontáži této demokracie. Když mluvil Rudolf Slánský v Prozatímním národním shromáždění 13. listopadu 1945, mohl své prohlášení, že “není a nebude návratu k předválečnému uspořádání republiky,” podepřít i citátem ze *Svobodného slova*, které krátce předtím psalo, že “pro nás není návratu do před-

mnichovského způsobu myšlení a cítění . . . k předmnichovskému uspořádání naší republiky a k starému řádu světa." Antonín Hobza, profesor církevního práva a nyní jeden z mnoha novokřtěnců komunismu, psal v *Rudém právu* 4. září 1946, že "v době revoluční nahrazuje právní přesvědčení lidu ústavu a je nejvyšší autoritou ve státě," zatímco prezident republiky, vzděláním rovněž právník, se v témže roce pokoušel o kvadraturu kruhu v přednášce "Světová krize, kontinuita práva a nové právo revoluční."

17. srpna 1945 mluvil Antonín Zápotocký na sjezdu národních správců průmyslových a řemeslných podniků též o tom, že "se naše první národní revoluce po porážce rakouského absolutismu omezila při výstavbě nových demokratických řádů jen na pole demokracie politické, avšak nechala naše národní hospodářství a privilegované postavení soukromokapitalistických magnátů v něm úplně nedotčeno. Chyba, která se tenkrát stala, má být nyní odčiněna a zásady lidové demokracie nemají se týkat jen života politického, nýbrž mají být rozšířeny i na pole hospodářské." A rovněž 17. srpna řekl prezident Beneš v Poděbradech: "Jsme na přelomu — a to zdůrazňuji — na přelomu ze společnosti demokracie liberálně buržoasní do nového stadia demokracie socializující, lepší a dokonalejší, sociálně a hospodářsky vyvinutější. Demokracie se stále nově tvoří a zdokonaluje. Jdeme dnes za ideálem demokracie opravdu lidové, lidovější a lepší, nežli to bylo po válce minulé." Ztotožňoval se Zápotocký s Benešovou politikou, anebo dělal Beneš politiku Zápotockého? Spor jako o slepici a vejce — kdyby nebylo těch osudných následků.

Vzpomeňme, kdo ještě na podzim 1944 varoval před opuštěním základny zákona, v kterékoliv

otázce, neboť jinak “půjdeme po nakloněné ploše v otázkách všech.” A kdo konstatoval, že “v pojetí komunistů jsou národní výbory ve skutečnosti sověty.” To všechno, ovšem, jen v důvěrných vzkazech a rozhovorech. Neuplynul ani rok a prezident mluvil v Prozatímním národním shromáždění na jeho prvním zasedání 28. října 1945 o národních výborech docela jinak: “Vyslovil jsem se o této instituci pozitivně již za hranicemi a je mi samozřejmé, že bude do naší konstituce vklíněna. Po roce 1918 přijali jsme v podstatě starou byrokraticko-policejní správu rakouskou, a přes to, že už tehdy návrh na dnešní formu národních výborů byl učiněn, nebyl přijat. Národní výbory představují beze-sporně vyšší stupeň demokracie.”

Ústup za ústupem. Kdo ještě vzpomněl, že právní kontinuita republiky měla platit především pro její předmnichovské hranice včetně Podkarpatské Rusi? 29. května 1945 byla Podkarpatská Rus definitivně odstoupena Sovětskému svazu, třebaže — jak konstatuje Miloslav Brouček — “Podkarpatská Rus nebyla československým územím ve stejném smyslu jako třeba Valašsko nebo Haná; Podkarpatská Rus byla pojata do rámce ČSR jako *samosprávný* (zdůrazněno M. B.) celek na základě mezinárodní smlouvy ze dne 10. září 1919, uzavřené a podepsané v St. Germain-en-Laye. Smlouva se SSSR z června 1945 nebyla tedy jen porušením čs. ústavy, ale také roztrháním mezinárodní smlouvy, k čemuž košická vláda neměla ani práv a nebyla také nikým donucena.” Dodatečně se na omluvu uvádělo, že Podkarpatská Rus už byla *de facto* odtržena, což bylo tvrzení nepochybně pravdivé, a že ústupností prý bylo zachráněno Slovensko, jemuž mohl hrozit tentýž osud. Není to však stejná politická filozofie jako ta, jež vedla k mnichovské kapitulaci?

A pokud odpor, tedy rozpačitý, přímo nesmělý. V srpnu 1945 psal Beneš předsedovi vlády Fierlingerovi ve věci generálů Ingra, Neumanna a Moravce, kteří byli už dříve na nátlak Kremlu a československých komunistů odvoláni z funkce; Ingr byl v londýnské exilové vládě ministrem národní obrany, Neumann velel čs. brigádě a Moravec řídil mimořádně výkonnou zpravodajskou službu. Málokomu byl Beneš zavázán tolik jako těmto generálům, zejména Ingrovi a Moravcovi. Teď jen naléhal ("Prosím, pane předsedo, abyste odpustil, že insis-tuji na řešení této otázky . . ."), aby věc byla "řešena bez újmy státu, bez újmy armádě a ovšem spravedlivě a rozumně." Dosáhl pouze toho, že gen. František Moravec byl jmenován velitelem divize v Mladé Boleslavi a gen. Sergej Ingr odešel na místo vyslance v Holandsku. Ingr přece podle Benešova dopisu "nedělal snad, pravda, všechno bezvadně." O odpovědnosti Ludvíka Svobody za ztráty na Dukle nebo o Reicinově Obranném zpravodajství se nemluvilo; zato ale celá řada Benešovi bezvýhradně oddaných generálů a důstojníků byla odstavena na pořadná místa.

Bylo o budoucnosti československé demokracie opravdu rozhodnuto už v prosinci 1943 v Moskvě? Zajisté je to osudný přelom, začátek konce, ale musel ten konec přijít tak neodvratně, jak se často tvrdí? Nastala únorová porážka po vyčerpání všech prostředků, jichž mohlo být použito?

Zdaleka ne. A prvním z těchto prostředků byla prezidentova autorita.

Z předválečného místopředsedy národně socialistické strany se v roce 1945 stal nadstranický prezident, jehož bývalou stranickou příslušnost nepřipomínali ani sami národní socialisté. Před volbami v roce 1946 se Národní fronta usnesla, že předmě-

tem předvolebních diskusí, polemika a agitace nesmějí být znárodnovací a jiné prezidentovy dekrety z minulého roku, spojení se Sovětským svazem a sám prezident Beneš. Předem tedy bylo vyloučeno navrhnout jakoukoli alternativu k "lidové demokracii", k likvidaci československé ústavy a právního státu. Spojení se Sovětským svazem bylo tabuizováno, ale nic nebránilo výpadům proti demokratickému Západu, jež se ostatně objevovaly i v nekomunistickém tisku. A konečně byl z předvolebního boje vyřazen Beneš: porušením dohody by bylo i citování z komunistických útoků proti němu z předválečných dob a z prvních roků války.

Celou knihu by zabral pouhý výčet povážlivých alarmujících symptomů komunistických příprav uchvácení mocenského monopolu a přesto nekomunistické strany zůstávaly jen u nesystematického a neprincipiálního odporu: nikde nenajdeme analýzu vztahu mezi marxisticko-leninskou ideologií a strategií a praxí komunistické politiky v poválečné republice. Byl veden jakýsi "boj bez konfrontace", poznamenaný strachem z otevřeného střetnutí s komunisty.

Výsledek květnových voleb roku 1946 byl předurčen už zákazem pravicových stran, především agrární, obviňovaných zejména z odpovědnosti za Mnichov a potom z kolaborace. Tyto strany ovšem v posledních předválečných volbách dostaly téměř polovinu hlasů českých voličů; stejný počet voličů byl tedy fakticky prohlášen za ne-li zrádce, tedy za politicky nesvéprávné. Političtí chytráci z vedení stran Národní fronty se domnívali, že hlasy stoupenců zakázaných stran získají oni: této iluzi podléhali zejména národní socialisté a lidovci. Soudili, že bývalí agráři a národní demokraté atd. je prostě volit musejí jako jedinou alternativu ke komunistům. Neuvědomili si, že je to alternativa

v mnohém jenom fiktivní, nenapadlo je například si přečíst dříve citované projevy Antonína Zápotockého a Edvarda Beneše, třebaže v novinách vyšly na téže stránce, a že jejich vlastní programy se od volebního programu KSČ nijak podstatně neliší. Zatímco komunisté rozdávali konfiskovanou půdu do "věčného vlastnictví" a jako urážlivé odmítali obvinění, že by snad chtěli zavádět kolchozy, nikdo z druhých stran jim neoponoval a už vůbec se neodvážil napsat, jak se v kolchozech žije a jakými metodami byla prováděna v Sovětském svazu kolektivizace — rovněž po předchozím rozdávání půdy. Nedoceněny zůstaly také následky let nacistické okupace, jež později charakterizoval Ferdinand Peroutka: "Nacisté vykonali přípravnou práci, vytvořili určitou atmosféru . . . Nacisté náhle odhalili, jak měkký a zranitelný je člověk, není-li chráněn domluveným demokratickým systémem." Zákaz pravicových stran byl nepochybně aktem zvůle, ale z toho ještě zdaleka neplynulo, že se voliči těchto stran vysloví proti straně, v níž mohli právem tušit hlavního iniciátora zákazu. Ukázalo se to ostatně už při sestavování národních výborů, kde mnohokrát nekomunisté prosazovali nominaci (volby se žádné nekonaly) komunistů, aby jiné složení výboru neprovokovalo Rudou armádu, i v naději, že komunisté mohou s představiteli Rudé armády přece jenom něčeho pozitivního dosáhnout.

Beneš mlčel. Nikdy neoslovil bývalé členy a voliče pravicových stran, nepokusil se je získat pro nekomunistické povolené strany. Nepodnikl také nic pro sblížení nekomunistických stran, mezi nimiž přetrvávaly staré averze: národní socialisté nepřekonali svou antiklerikální minulost a lidovci jim ji nezapomínali, národní socialisté vstoupili se sociálními demokraty a komunisty do "socialis-

tického bloku”, s nímž lidovci pochopitelně nemohli mít mnoho společného, lidovci se nedokázali včas změnit ze staré konfesní katolické strany ve stranu křesťanské demokracie moderního typu, a sociální demokracie zůstala až do února rozštěpena mezi demokratické a prokomunistické křídlo. Nadstranický prezident neudělal pro spojení nekomunistických sil v českých zemích a pro jejich součinnost se slovenskými demokraty vůbec nic.

Mlčel a mlčel, mlčel k poválečnému teroru a mlčel, když v únoru 1946 na studentský protest proti útokům brněnské *Rovnosti* na politicky nepohodlnou přednášku majora Šofra odpověděli komunisté organizovanou demonstrací dělníků ze Zbrojovky, při níž se vykřikovala hesla jako “Všechny studenty postřílet, postavit ke zdi, profesory do dolů!” a “Zavřete vysoké školy!” K čemu už se má prezident — byť nadstranický — jasně vyslovit? Beneš však volil odstup, v praxi rovný pasívnímu mlčení.

Byl v tom tak důsledný, že se ani nezúčastnil voleb v roce 1946; žádná strana se neměla domnívat, že dostala jeho hlas.

Beneš po válce jednal ve vysloveném rozporu s vlastními politickými zkušenostmi. Nemohl přece zapomenout, že demokracie První republiky se musela několikrát bránit před vnitřním ohrožením. Z komunistických a fašistických pokusů o uchvácení moci se staly pouhé epizody v dějinách nejen zásluhou pevné politiky státu, ale v nemalé míře vlivem výjimečné autority prezidenta Masaryka — i v kruzích a vrstvách, kde extremističtí agitátoři získávali dosti snadno ohlas i s výzvami k převratu, přestávala jejich hesla působit, jakmile bylo jasné, že by to byl převrat proti Masarykovi.

Po II. světové válce dosáhl srovnatelné autority

Beneš; nikdo to nevěděl lépe, než komunisté, kteří se vyhýbali sebemenšímu střetnutí s ním a v případě nutnosti rázně umlčovali radikální živly ve vlastních řadách. Těžko uvěřit, že by o tom Beneš nebyl informován.

Promarňoval čas a příležitosti. Nikdy jednoznačně a konkrétně nepověděl, co je a co není demokracie a právní řád, a co je ohrožuje; jeho veřejná vystoupení byla vesměs tak abstraktní, že si je každý — včetně komunistů — mohl vysvětlovat jakkoliv. A co víc, kde nepřispíval k povážlivému politickému vývoji sám, tam jej přinejmenším svým souhlasem anebo mlčením sankcionoval.

Platilo to stejnou měrou pro vnitřní politiku republiky jako pro její postavení ve světě a pro její vystupování na mezinárodní scéně. Vnitřní politika pak osudně ovlivňovala politiku zahraniční a naopak a nikde nenajdeme ani náznak pokusu najít východisko z tohoto bludného kruhu anebo alespoň před ním varovat.

Od Mnichova si přál politickou a mocenskou přítomnost Sovětského svazu ve střední Evropě. “Teprve tato válka učiní z našeho státu, z Československa,” řekl na Staroměstské náměstí 16. května 1945, “za pomoci Sovětského svazu definitivně a s konečnou platností člena mezinárodního společenství národů. Bez Ruska jsme jím trvale být nemohli.” Ve skutečnosti šlo o něco docela jiného: Sovětský svaz podpořil Benešův požadavek odsunu Němců z Československa, požadavek, který byly západní velmoci ochotny akceptovat jen částečně, selektivně, jako opatření vůči bývalým aktivním nacistům. Stalin neměl proč odmítat: provedením odsunu byla zajištěna naprostá závislost Československa na Sovětském svazu, žádná budoucí československá vláda se podle Stalinových předpokladů

nemohla sblížit se Západem. Beneš si tohoto závazku byl plně vědom a nic proti němu nenamítal. Když v roce 1947 Kreml vystoupil proti československé účasti na Marshallově plánu, Beneše ani nenapadlo využít situace k obraně československé nezávislosti. "Po tomto jasném stanovisku Sovětského svazu nepodléhá vůbec diskusi otázka, zda má vláda účast na pařížské konferenci odvolat či neodvolat," řekl. "Je zcela jasné, že je třeba účast na konferenci odvolat."

Benešova sovětská orientace byla příznivě přijímána všemi stranami. Staré všeslovanské iluze přece recidivovaly mnohokrát. V *Kritickém měsíčníku* psal v lednu 1938 František Kovárna o souboru československého umění, který byl v předchozím roce poslán do Sovětského svazu a tam měl být vystaven v Moskvě a Leningradu. Jan Vladislav ve vzpomínkové poznámce připomněl, že soubor byl cenzurován, sovětští strážci ideologické čistoty "soubor bez rozpaků upravili po svém, některá díla nevystavili, jiná vystavili, ale jako odstrašující příklad" (tehdy jinde jiný totalitní režim uspořádal výstavu *Entartete Kunst*, V.H.), atd. Tahle skutečnost Františka Kovárnu ani příliš nevzrušovala, protože věděl své a neměl iluze. Zato jej popudilo, že se o tom u nás v tisku mlčelo: "stát se něco takového jinde než v SSSR, byly by toho plné noviny a všichni by křičeli o svévoli a cenzuře." Kovárna tenkrát psal: "Mlčení, které se ozvalo v tomto případě až příliš hlasitě, začíná totiž nebýt výjimkou, začíná totiž nebýt prostým následkem starých českých iluzí o Rusku, začínáme mlčet i o jiných věcech, začínáme si libovat v tichu a začínáme si dokonce svou myšlenkovou pohodlnost omlouvat . . . vyššími politickými, ba dokonce státními důvody . . . Což nechápeme, že každé předení iluzí zastírajících

fakta, každý utišující sebeklam, každá myšlenková pohodlnost, každý nedostatek pravdy přilévá olej do ohně našich odpůrců a musí nás nutně zeslabovat? A víme-li, že právě myšlenková únava a touha svalit odpovědnost z vlastních beder byla tou nejlepší přípravou diktatur, smíme si vůbec, třeba jen na chvíli, dopřát odpočinek sebeklamu, smíme si vůbec příst iluze v čase, kdy nutno stát na stráži?" Psáno začátkem roku 1938 a zároveň výstižná diagnóza poměrů před únorem 1948; odpovědní politici ji zřejmě v osmatřicátém roce nečetli a před osmačtyřicátým na ni nepomysleli.

Třeba byl s odstupem nejvýznamnější československou nekomunistickou politickou osobností a ačkoliv československou poválečnou politiku určovalo jeho přesvědčení o prioritě zahraniční politiky před politikou vnitřní, nelze ze zhroucení československé demokracie vůbec a z prosovětské orientace zejména obviňovat jenom Beneše. *Lidová demokracie* psala 21. prosince 1945 o spravedlivém požadavku Sovětského svazu, aby mu Turecko vrátilo prý neoprávněně drženou část "Georgie" (tj. Gruzie), neboť je to přece "rodná země generalissima Stalina". Pozoruhodnou argumentací si lidová strana snažila získat někdejší pravicové voliče: tady už se dostaly naplno ke slovu ty prve citované "staré české iluze o Rusku"; *Lidová demokracie* uveřejnila apel bývalého ministra Františka Ježka (z Národního sjednocení), připomínajícího "Rusy v Berlíně" a tvrdícího: "Myslím, že by to byl nejkrásnější den zesnulého dr. Karla Kramáře, jako to byl nejkrásnější den všech, kteří věřili, že Slovanstvo jednou vstoupí do světové politiky jako svobodný, mocný, vlivný a vedoucí činitel."

Mohla zůstat bez následků konfúze, v níž se komunisté hlásili k Benešovi (v čemž je nikdo neome-

zoval) a v níž nekomunistické strany hašteřivě tvrdily, že komunisté nemají právo zpochybňovat jejich oddanost Sovětskému svazu? "Snažili jsme se," vzpomíná národně socialistický politik Ota Hora, "abychom komunistům dokázali, že pokud jde o poměr k Sovětskému svazu, nemá komunistická strana monopol na přátelství a jednání se Sovětským svazem, naopak, že všechny strany Národní fronty jsou spojenci Sovětského svazu a jeho lidu." Dodává, že "to komunisty ovšem dráždilo," aniž vysvětlil, proč by to dobrovolné vazalství měli odmítat. Vydrželo od pětačtyřicátého roku (Petr Zenkl 14. listopadu 1945: "Nikdy bez Sovětského svazu, nikdy proti Sovětskému svazu, vždy pevně s ním, bok po boku") do února 1948, kdy odstoupivší národně socialističtí ministři Prokop Drtina a Jaroslav Stránský tři dny před koncem krize neměli na práci nic důležitějšího, než se zúčastnit ustavujícího zasedání Svazu československo-sovětského přátelství v Národním divadle. Beneš, který 10. února 1948 v blahopřání Zdeňkovi Nejedlému připomněl také jeho "monografii o jiném velkém zjevu slovanských dějin nové doby, Leninovi," nemlčel ani po založení SČSP. V poselství Svazu napsal 24. února, že "Češi a Slováci . . . mají nadto za všech okolností na zřeteli, že jejich velký soused, Sovětský svaz, je dnes nejpevnější zárukou jejich bezpečnosti a že si zasluhuje jejich hluboké vděčnosti a neotřesitelného přátelství." Gottwald by to nemohl vyjádřit jinak.

Co si měl o situaci myslet prostý občan, setrvačností stále vidící v Benešovi velkého státníka? Jak měl pochopit, že nadchází konec agonie československé demokracie, když si ministři, kteří odešli z Gottwaldovy vlády, přišli do Národního divadla vyslechnout Gottwaldův projev?

Nabízelo by se vysvětlení, že se v celé poválečné politice nekomunistických stran na československé politické scéně odehrála repríza předmnichovského mezinárodního *appeasementu*. Komunisté měli mít podíl na vládě a podílet se na odpovědnosti za stát, přivyknout demokratickým pravidlům hry a tím se zdemokratizovat. Jak brzy ale skutečnosti začaly dokazovat, že tato politika stojí na snažných přáních? A nenapadlo nikoho podívat se za československá humna, sledovat osudy demokratických stran v Bulharsku, Rumunsku, Maďarsku a Polsku? Anebo nekomunističtí politici přesto věřili, že tam jinde "to s komunisty neuměli" a že zbytečně připustili otevřené, předem k nezdaru odsouzené střetnutí, jakému se v Československu doufali vyhnout?

Bylo už hodně naivní, když v době sovětského faktického ovládní Podkarpatské Rusi na podzim 1944, porušujícího všechny československo-sovětské předchozí smlouvy a dohody, brala československá exilová vláda v Londýně za bernou minci moskevská ujišťování, že vše, co se na Podkarpatské Rusi událo, stalo se bez vědomí a souhlasu Kremlu, takže odpovědnost nesou buď orgány Rudé armády, anebo Komunistická strana Ukrajiny. To však bylo před více než třemi roky a mezitím se toho ve východní Evropě odehrálo vskutku dost. A přímo ve dnech únorové krize přijel do Prahy bývalý sovětský velvyslanec, nyní už náměstek ministra zahraničních věcí Valerian Zorin. Věřili na Hradě a na sekretariátech nekomunistických stran skutečně, že druhý muž v hierarchii sovětské zahraniční politiky někam jezdí dohlížet na průběh dodávek obilí, jak bylo oficiálně oznámeno? Pokud ano, mluvilo by to samo za sebe; pokud ne, pak by přicházelo v úvahu možné vysvět-

lení, že všechny ty deklarace oddanosti Sovětskému svazu měly odvrátit nebezpečí, přesvědčit Kreml, že se nepotřebuje obávat nějakých změn orientace československé politiky.

Existuje však ještě vysvětlení třetí, jež se z dosud přístupných pramenů jeví jako nejpravděpodobnější: že to všechno bylo myšleno naprosto vážně.

Už ve třiačtyřicátém roce Stalin přece překvapil Beneše předpovědí, že po II. světové válce bude v dohledné budoucnosti následovat válka třetí. O tomto rozhovoru se samozřejmě nevědělo, nemluvilo se ani o příští válce, ale frekvence protizápadních útoků v tisku nejen komunistickém je příznačná. Začalo to výpady — mj. i v *Lidové demokracii* — proti Američanům a Britům, prý “hýčkájícím” odsunuté sudetské Němce. Stálým terčem se po známém projevu ve Fulton, jasnozřivě charakterizujícím realitu rozdělené Evropy, stal Winston Churchill. O nic lépe nepochodil prezident Harry Truman, odsuzovaný za svou doktrínu účinné pomoci zemím, ohroženým komunistickou subverzí. Československá diplomacie (vzpomeňme: “Praha musí míti stejnou politiku jako Moskva”) v Organizaci spojených národů a na mezinárodních konferencích servilně asistovala sovětské politice (Jan Masaryk o Molotovovi: “Když sedíme na všelijakých těch konferencích, posílá mi befély na malých kouscích papíru — já si je všecky schovám, jeden nikdy neví, kdy se to může hodit —, a většinou musím poslechnout. Už jsem se skoro smířil, že jsem jako ten foxteriér na reklamách His Master’s Voice.”). Potom se objevilo značně účinné a životaschopné strašidlo: Západ připravuje útočnou válku proti “slovanským zemím” a začíná proto se “znovuvyzbrojováním západního Německa”. Nezáleželo na faktech, bylo lhostejné,

že Spojené státy měly v celé Evropě pouze jedno sto tisíc příslušníků ozbrojených sil, z toho v západním Německu jenom tzv. *Constabulary Forces* a jinak všehovšudy jednu jedinou bojeschopnou divisi, a že veškeré zbraně v německých rukách byly pendreky a pistole policistů. Komunistické propagandě se podařilo účinně intoxikovat i nekomunistické politiky a novináře.

Spisovateli Františkovi Kubkovi, jmenovanému v roce 1947 velvyslancem v Bulharsku, řekl Beneš při audienci před odjezdem do Sofie, že počítá s válkou v blízké budoucnosti, válkou, do níž "samozřejmě" půjdeme po boku Sovětského svazu. Byl to konečně logický důsledek politiky naprosté závislosti na Moskvě, závislosti, vyplývající nejen ze smlouvy z třiačtyřicátého roku, ale rovněž z povahy československo-německých vztahů po odsunu sudetských Němců. Beneš — stejně jako všichni ostatní jak komunističtí, tak nekomunističtí členové vlády — neměl nejmenší pochyby o oprávněnosti a správnosti koncepce "kolektivní odpovědnosti" celých národů a tudíž také odsunu, nikdo neuvažoval, zda a jak by bylo možné sudetské Němce změnit v loajální občany republiky, nikdo z nich také neusiloval o humánní provedení odsunu, alespoň dokud se neozvaly četné kritiky v západním tisku, a nikdo nepomyslel, že by mohl vzniknout jiný německý stát než militaristický, agresivní a revanšistický.

Beneš zasahoval po válce prakticky jenom do zahraniční politiky, ve vnitřní pouze příležitostně vyslovoval drobné výhrady. Nestalo se, že by do vnitřní politiky zasáhl jednoznačně celou vahou své autority a neprojevoval ani větší iniciativu v úsilí o nalezení kompromisu ve sporných otázkách. V pozadí jeho zdrženlivosti byl určitě Mnichov.

Ladislavu Feierabendovi se ještě v Londýně v únoru 1945 svěřil s obavami, že "i nyní po návratu domů ho komunisté budou napadat pro Mnichov." Dočkal se příjemného překvapení, že se v komunistických projevech a v tisku strany nevyskytl jeden jediný výpad proti jeho politické minulosti. Komunisté, třebaže dobře věděli, že se Beneš hlásí k odpovědnosti za Mnichov, obviňovali z kapitulace důsledně jenom "buržoasii" nebo konkrétněji agrární stranu. Beneš ovšem nemohl nerozumět podtextu útoků na "háčovštinu z mnichovské kolébky"; styky s Háchou a s některými členy "protektorátní" vlády se přece nijak netajil. Když podepsal retribuční dekret, musel rozumět komunisty ovládnuté *Práci*, která prohlásila, že "potrestáním zrádců a jejich pomahačů bude zajištěno, aby se nemohl opakovat Mnichov a 15. březen," a sotva si mohl namlouvat, že jenom na Háchu míří slova, že pak se "budou moci dostat na nejvyšší místa ve státě jen lidé, kteří budou naplněni odvahou a odhodlaností hájiti neohroženě, i za cenu vlastního života, nedotknutelnost práv státní svrchovanosti. V čele státu necht' stojí lidé, kteří raději podstoupí smrt, než vydají na pospas svobodu našich národů úhlavním jejich nepřátelům. Necht' nikdy více se neopakuje potupná kapitulace, necht' nikdy více ruka státníkova nepodepíše podlý dokument národní zrady."

Beneš nebyl jediný, komu se komunistické útoky vyhýbaly. Po první poválečná léta se v komunistickém tisku nenajde např. žádný proticírkevní nebo protináboženský výpad. Nezdá se, že by Beneš měl valnější ponětí o komunistické strategii postupného dosahování vytčených cílů pomocí taktiky rozdělávání protivníkových sil; *Demokracie dnes a zítra* i řada poválečných projevů zato svědčí o iluzích

o změně charakteru Sovětského svazu i komunismu ve světě.

Komunisté — hlavně Gottwald, opravdu vynikající taktik uchvácení moci a dobrý psycholog — znali Beneše lépe, než jeho stoupenci a přátelé. Pravidelně dostávali z jeho blízkého okolí podrobné informace o tom, jak nevlídně často komentuje jejich politiku, ale zajímalo je pouze, jak se projevuje na politické scéně, a tam proti nim nikdy nevystoupil. “On má jednu dobrou stránku,” řekl o něm Gottwald, “že totiž ví, co je síla, a dovede ji ocenit realisticky.” Komunisté věděli, jak Beneš lpí na určitých postupech jednání a myšlení, a v nejmenším se tudíž v únorové krizi neobávali, že by na hrozbu použití násilí chtěl odpovědět přiměřenými prostředky. Nemohl promluvit do rozhlasu, neztratil však volnost pohybu; při cestách z Prahy do Lán a zpět mohl zajet do kterékoli blízké posádky, do Slaného, Kladna nebo Berouna, a přes všechny komunistický vliv v armádě by energický rozkaz vrchního velitele musel stačit k pochodu na Prahu a k záchraně všeho, co se ještě zachránit dalo. Který voják odmítne splnit rozkaz vrchního velitele a jak se k němu zachovají jeho kamarádi, když se toho odváží? I ten Mnichov se mohl hodit, samo komunisty ražené heslo “Již nikdy Mnichov!” by rozkaz k zabezpečení československé demokracie srozumitelně zdůvodňovalo. Nejhorší, co se mohlo stát, by byla občanská válka, jež může pro demokracii znamenat tragedii, ale zdaleka ne vždycky katastrofu. Zorin v Praze sice na Gottwalda naléhal, ať požádá o sovětskou vojenskou pomoc, a sebejistý Gottwald odmítal, ale tím ještě není zaručeno, že by Sovětská armáda do československých událostí skutečně zasáhla. Buď jak buď, přinejhorším by československá demokracie byla pora-

žena v boji se ctí. Komunisté ovšem věděli, že k podobnému činu se Beneš netoliko neodhodlá, ale že na něj ani nepomyslí.

Byli informováni, co o nich říká svým přátelům, znali jeho obecné i konkrétní názory, dostávali zprávy o jeho rozhovorech o možnosti rezignace nekomunistických ministrů, rozhovorech, které však z roviny vágních úvah nepokročily na úroveň promyšleného taktického postupu s alternativními variantami. Komunisté se nejméně od léta 1947 chystali uchvátit veškerou moc ve státě jakýmkoli prostředky; nekomunistické strany chtěly výsledkem příštích voleb pouze oslabit mocenské pozice komunistů a dokonce se obávaly příliš citelné porážky komunistů, protože by je mohla přivést do opozice.

V únoru psal komunistický tisk o Benešovi stále se zdvořilým respektem, nikdy jej nespojoval s ministry, kteří podali demisi. Pro případ, že by prezident demisi nepřijal, počítal komunistický plán s kampaní, žádající Benešovu abdikaci — dnem rozhodnutí měl být 25. únor. Beneš váhal, odmítal Gottwaldovo naléhání a spoléhal, že na komunistický tlak odpoví protiakce nekomunistických stran. Čekal marně. Potom kapituloval.

Walter Ullman píše, že Beneš připouštěl i možnost, že ho komunisté postaví před soud; Mnichov by v obžalobě určitě nechyběl. Únorovou kapitulaci Edvarda Beneše přivodil asi také osobitý pocit povinnosti zajistit republiku spojenectvím se SSSR před "německou hrozbou", kterou byl přímo posedlý. Význam Mnichova však nemůžeme podceňovat. "Myslím, že vědomí, že jsme připraveni i na jiné řešení," řekl později Gottwald, "hrálo také roli při tom, když prezident náš návrh (tj. nové vlády, V. H.) přijal." Sesazením prezidenta by události sotva skončily.

Přitom komunistům jinak o prezidentský úřad prozatím nešlo. Právě naopak si nepřáli, aby se opakoval povědomý mnichovský sled událostí, nejprve kapitulace a vzápětí abdikace, něco takového nemohli z vnitřních i mezinárodně politických důvodů potřebovat. Václav Kopecký to shrnul na zasedání Ústředního výboru KSČ 9. června 1958: "Naším názorem původně bylo, že se nebude dít žádná změna na místě prezidenta republiky, alespoň ne z naší iniciativy, a že bude naší snahou usměrňovat co nejdéle spoluvládnutí soudruha Gottwalda a Beneše, totiž, že by Beneš zůstal ve své funkci, dával své jméno pod zákony . . . a že by i když ne otevřeně kladně, tak z ústavní povinnosti sankcionoval činnost naší vlády. Soudruh Gottwald se vždy snažil seč mohl, odvrátit rozchod s prezidentem Benešem a oddálit jeho abdikační úmysly."

Beneš brzy po 25. únoru odjel z Hradu a zprvu — do Gottwaldovy důrazné intervence — nedal v Sezimově Ústí vyvěšovat prezidentskou vlajku. Doufal, že poslanci Ústavodárného národního shromáždění nevysloví důvěru nové Gottwaldově vládě — vládě, kterou sám jmenoval! —, potom, že neodhlasují novou ústavu, pouhý výraz politiky, jejíž koncepci sám výrazně ovlivnil, a kterou schválil v únoru. Příslovečná stébla, jichž se chytá tonoucí.

Potvrdila se skepse britského velvyslance Dixona, jenž po návštěvě u Beneše 9. února 1948 hlásil do Londýna, že sice podle Benešova mínění "v každém případě možnost pádu demokracie je absolutně vyloučena," což Beneš několikrát opakoval, Dixon byl ale "překvapen Benešovou samolibostí ve srovnání se slabostí demokratických stran, konfrontovaných s komunistickou ofenzívou." Jestliže si ze setkání "s nejbystřejším a nejzkušenějším československým politikem" Dixon odnesl "smí-

šené dojmy", po rozhovoru s Janem Masarykem se jeho pesimismus ještě prohloubil: "Zdá se mi, že celá stavba by se mohla zřítit, kdyby do ní zavál silnější vítr, ale Rusové zatím ještě pořádně nefoukají."

Když pak únorový vítr skutečně zavál, přál si prezident Beneš už jenom jediné — odstoupit, odejít. Musel čekat, až mu to noví držitelé moci dovolí, nějaký demonstrativní odchod nehodlali připustit. Mluvili naprosto srozumitelně: na pokus abdikovat začátkem května, tedy ještě před volbami (byť už s "jednotnou kandidátkou Národní fronty"), který mohl vyvolat komunistům nepříznivou odezvu, Gottwald odpověděl, že "tento způsob by znamenal rozchod ve zlém" a že by přinesl "vzápětí další politické důsledky".

Potom už jen dohořival (jak, víme ze vzpomínek Václava Černého) v Sezimově Ústí, osamocený a zahořklý. Těžko věřit, že měl dost sil uvědomit si vlastní odpovědnost, změřit dějinný dosah dvou kapitulací, zhodnotit svou politickou koncepci anebo jenom shledávat polehčující okolnosti, dělat inventuru všeho, co dokázal odvrátit, zmírnit anebo odložit. Téměř nic z toho není ostatně hotovo dodnes.

VIII.

Mnichov — repríza a filozofie

Pravda o politice prezidenta Beneše byla příliš otřesná, než aby jí mohlo být rychle uvěřeno. Obecně nebyla přijata dodnes. Zajisté se jednou v budoucnosti dozvíme ještě mnohé z toho, co je dosud předmětem utajení v archívech v Praze a Moskvě, ale i v některých západních metropolích, sotva se však celkový obraz nějak podstatněji změní.

Pravda, nejtrpčí pro Benešovy přátele a stoupence — za všechny ostatní jmenujme Prokopa Drtinu. Nikdy přece nebylo lehké si připustit nejen omyly toho, komu jsme dali důvěru, ale hlavně uznat omyl vlastní — omyl důvěry. Vzdáleně lze krizi, vyvolanou únorovou kapitulací, srovnat s tím, co prožili přesvědčení komunisté v roce 1956 a potom při sovětské okupaci v srpnu 1968. Jestliže ale Chruščovova řeč o skutečné podobě Stalinovy diktatury přišla zcela nečekaně, pravda o Benešovi byla poznávána a zvláště vyslovována jen pozvolna.

Především bylo nesnadné připustit, že se Mnichov po necelých deseti létech opakoval, a co víc, se stejným aktérem v hlavní roli. Fakta byla ale tak neodbytně přesvědčivá, že nezbývalo, než uznat, že došlo k druhé kapitulaci československé demokracie. Zde už byli apologeti na pevnější půdě — mohli se odvolávat na hrozbu občanské války,

kteřou se Benešovi ústupem podařilo odvrátit (“zásluha” z nejpochybnějších — umět ustoupit bez boje; není příznakem morální choroby tato schopnost vzdát poctu kapitulaci? a není i třeba prohraná občanská válka pro mravní zdraví národa cennější, než kapitulace? kam jsme se dostali, argumentuje-li se touto “zásluhou?”); mohli namítat, že kdyby se Beneš nepodvolil, rozhodla by o dalším vývoji intervence Sovětské armády; a konečně — což vydrželo nejdéle — mohli tvrdit, že Beneš a s ním i představitelé nekomunistických stran neznali jinou politiku, než demokratickou, respektovali demokratická pravidla hry, a byli tudíž zaskočení cílevědomým a bezohledným komunistickým spiknutím. V jisté míře je to pravda; jen v jisté míře, neboť o nekomunistických politicích, kteří ignorovali československou ústavu a tak elementární právní principy, jako je zásada *nullum crimen sine lege*, jež byla popřena jak retribuací, tak odsunem Němců, o těchto politicích nesnadno mluvit jako o politicích demokratických. Zaujmeme-li k nim stanovisko mnohem tolerantnější a připustíme-li výjimečnost poměrů, mimořádnost doby a ojedinělost úkolů, jež měli řešit, na jádru věci se tím pranic nezmění. Určitě není nijak přepjaté žádat od evropského politika XX. století, aby něco věděl o marxismu-leninismu, přečetl si alespoň pár základních spisů Marxe, Engelse, Lenina a Stalina, znal historii Komunistické internacionály a vzpomněl si — plnoletí byli vesměs už dost dlouho — na komunistickou politiku v První republice a potom za války, až do 22. června 1941. Platí-li pro řadového občana pravidlo, že “neznalost zákona neomlouvá,” platí pro politika, že se nemůže vylouvat na neznalost politické malé násobilky. Překvapení ostatně být ani nemohli, krize se dlouho připravovala, a jasno-

zříví mezi nimi (připomeňme alespoň některé: Vojtu Beneše, Otu Horu, Václava Majera, a z těch odstavených Ladislava Feierabenda) mnohokrát varovali. Bezvýsledně.

Známe však ještě jinou apologetickou argumentaci: že Beneš a jeho stoupenci sice byli v únoru poraženi, že předtím tři roky sice ustupovali sovětskému i domácím komunistickému nátlaku, že však alespoň zachránili ty tři roky československé demokracie. Kdyby jednali stejně nekompromisně a intransigentně, jako polská exilová vláda, byli by se nemohli ani vrátit z Londýna. (Z podtextu této argumentace čouhá čecháčkovská vychytralost, která jindy tak ráda připomene, že ti polští blázni šli v září 1939 “se šavličkami na tanky”, kdežto my jsme z toho měli rozum, a nakonec jsme na tom byli lépe, a dnes se nám nevede hůř, než jim.) Příznačně se pokaždé připomíná jen Polsko — jehož armáda bojovala skutečně i těmi šavlemi, ale vydržela odporovat Němcům pět neděl, pouze o týden méně než francouzská, a jehož vláda na rozdíl od francouzské nikdy nekapitulovala —, a nikdy ne Finsko, které se rozhodlo bránit sovětské agresi v roce 1939 za poměru sil ještě nepříznivějšího, než byl československo-německý. Ubránilo se do čestného míru a po roce 1945 uhájilo svou nezávislost podruhé. Pochmurné polské tragedie — září 1939, Katyn, opuštěné Varšavské povstání a poválečný teror — se staly jedněmi z nejpoužívanějších argumentů na obranu kapitulace z 30. září 1938, smlouvy se Sovětským svazem, Košického programu a poválečné likvidace právního státu. O Finsku se nemluví, třebaže právě ve dnech československé únorové krize v roce 1948 bylo vystaveno sovětskému nátlaku, aby uzavřelo se SSSR spojeňneckou smlouvu podobnou těm, které už předtím

Kreml vnutil Rumunsku a Maďarsku. Výsledek je znám, Kreml po dvoutýdenním tuhém vyjednávání přijal koncept smlouvy, navržený Paasikivim, a Finsko, jemuž v únoru 1948 leckdo ve světě předpovídal osud Československa, si udrželo samostatnost dodnes. Ovšemže lze namítnout, že Finsko na rozdíl od Československa leží na druhořadém operačním směru, takže se Moskva celkem snadno mohla spokojit jenom s neutralizací; už v Teheránu v roce 1943 však sám Stalin řekl Churchillovi a Rooseveltovi o Fincech, že "národ, který tak tvrdě bojoval o svou samostatnost, si zasluhuje respekt," a když se pak zanedlouho setkal s Benešem, pocítoval patrně ledacos, ale sotva respekt. Finské politiky nikdy nenapadlo získávat si přízeň sovětského diktátora závazky, o něž je ani náznakem nepožádal. A přitom byla-li některá země vážně ohrožena, bylo to tohle bývalé ruské velkoknížectví.

Věnujme se trochu — dodatečnému — tvrzení, že se Benešovi podařilo alespoň na přechodnou dobu zachránit československou demokracii. Kdo to tvrdí, podsouvá mu záměr, jenž nebyl jeho — Beneš nic nezachraňoval, Beneš se nikdy nedistancoval od komunistického pojetí "demokracie", Beneš nikdy nepostavil proti komunistické "lidové demokracii" zásadu kontinuity ústavy a právního řádu, Beneš nikdy nevaroval veřejnost před komunistickým spiknutím proti demokracii. Nebudeme pravdě blíží, řekneme-li, že demokracii nezachraňoval, že však zato narkotizoval veřejné mínění, takže ojedinělé, nesoustavné výstrahy prozíravějších politiků byly chápány jen jako stranické polemiky?

Uvažujme, že by Beneš se svou exilovou vládou sice usiloval o korektní a přátelský vztah k Sovětskému svazu, což by bylo jen rozumné a každému

na světě dobře pochopitelné, protože žádná země si nemůže vybírat sousedy, ale že by se přesto nerozešel se Západem a nezřekl by se v prosinci 1943 československé samostatnosti. Plyne z toho snad automaticky, že by i u nás Rudá armáda dosadila k moci nějaký “lublinský výbor”? Odkud vlastně víme, že bylo tenkrát mezinárodně politicky tak snadné znásilnit hned dva státy protinacistické koalice, těšící se za války nemalé prestiži? Nebylo by to lehké ani vnitropoliticky, protože Benešova popularita, která po Mnichově klesla velmi nízko na nulu, za války stále stoupala, a v roce 1943 už doma neměl — vyjímaje jen kolaboranty a komunisty, a to patrně ne všechny — v autoritě vážného soupeře. Konečně i ten “lublinský výbor” se mohl stát mezinárodně uznanou vládou teprve tehdy, když koptoval Stanisława Mikolajczyka z londýnského exilu. Mikolajczyk nakonec musel uprchnout do exilu a komunisté v roce 1947 plně Polsko ovládli, ale je z historického hlediska ten jednorozdílný rozdíl tak závažný? Nebyl by se Beneš a několik jeho stoupenců pod západním tlakem také dostal do nějaké naší “lublinské” vlády?

Potom mohly být věci jasné. Těžko uvěřit, že by v takové situaci komunisté dostali osmatřicet procent hlasů v relativně svobodných volbách, konflikt mezi kontinuitou právního státu a komunistickou zvláštností by byl od samého začátku zřejmý. Ke kolika procentům hlasů asi pomohla komunistům Benešova politika, jestliže on a komunisté mluvili tímtož *newspeakem* “lidové demokracie”? Nebyla ta domněle na tři roky uchovaná demokracie ve skutečnosti pozvolnou přípravou na úplnou likvidaci demokracie?

Kdyby měl Beneš a jeho stoupenci odvahu k opravdové obraně demokracie a právního státu,

reprezentovali by zřetelnou a v historické perspektivě inspirující alternativu k režimu Národní fronty, abdikaci československé nezávislosti, pověťnovému řádění luzy, retribuci, odsunu Němců, kontrolovaným informacím, manipulovanému školství, sociální demagogii a počátkům úpadku národního hospodářství. I kdyby byl Beneš poražen jako Mikolajczyk a musel znovu do exilu, zůstal by doma čistý vzduch, mezi pojmy komunista a zrádce by se od začátku dělalo rovnítko stejně, jako v Polsku.

Tři roky demokracie . . . ? Mluvme trochu vážně. Ta demokracie se zřekla práva na vlastní politiku a byla připravena jít do III. světové války "po boku Sovětského svazu". Dnes víme, že Stalin čekal asi deset let po II. světové válce na Západě ekonomickou krizi podobnou té, jež začala v roce 1929, a podle toho časoval přípravy na agresi. Tohle Beneš vědět nemohl, ale neřekl mu Stalin už v prosinci 1943, že po této světové válce přijde další? Proti komu? "Německá hrozba"? Ovšem, tehdy v západním Německu neexistoval spořádaný demokratický právní stát jako dnes, ale co opravňovalo domněnky, že vznikne nějaká útočná aliance Německa a západních mocností? Německo nebylo války schopno politicky ani ekonomicky, Německo mělo své miliony mrtvých a invalidů, a Německo vidělo v Američanech, Britech a Francouzích nepřátele, kteří nedávno zvítězili v Africe, v Itálii a na západní frontě, vyřadili ponorky *Kriegsmarine* a leteckým bombardováním srovnali se zemí kdekteré německé město. Stáli tenkrát o německé spojence Britové se svěží vzpomínkou na obsah pojmu *coentrisieren*, přála si tato země, právě vedená socialisty, vůbec nějakou novou válku? A snad tedy Američané, kteří po válce sta-

hovali své armády z Evropy tak rychle, že vojáci na dopravních lodích dobrovolně spali na směny v jednom lůžku, jen aby se co nejrychleji vrátili domů? Zbývala by tedy už jen Francie, kde nějakých sympatií k Němcům bylo vůbec nejméně, do časů de Gaulla a Adenauera musela uplynout dlouhá řada let.

Nová válka — a proti komu? V Praze to už v květnu 1945 muselo vědět několik desítek lidí včetně mnoha přátel Edvarda Beneše, a těžko si představit, že by se o tom nikdy nedoslechl. 8. května kapituloval velitel německých sil v Praze generál Toussaint; jemu podřízené jednotky odevzdaly na svých stanovištích těžké zbraně českým povstalcům a bylo jim za to dovoleno odtáhnout z Prahy na západ. Ihned po — už nepotřebném — příchodu “Rudé armády osvoboditelky” přicházejí do Prahy také vyšetřovatelé sovětské bezpečnosti a zjišťují, jak se mohlo stát, že Česká národní rada připustila, aby němečtí vojáci odešli k nepříteli. Ne do amerického zajetí, ale *k nepříteli*. Pamětníci vyprávějí, že už tenkrát v sovětských štábech zakreslovali do map identifikované americké formace a jejich dislokaci jako pozice nepřítel; na “studenou válku” dosud nikdo ani nepomyslel, zde však už platilo pojmosloví války velice horké. Státník, který v Evropě prvních let po válce mluvil o “německé hrozbě” a podřídil svou politiku obraně proti tomuto fantomu, musel postrádat elementární schopnost přijímat a hodnotit informace, anebo být prostě tak zaslepen proti-západní averzí, že byl ochoten svůj národ připravovat na válku proti západním demokraciím — ty jediné totiž tenkrát na západ od našich hranic měly nějaké zmínky hodné ozbrojené síly. Obviňovat je však, že někdy tenkrát v šestačtyřicátém nebo sedmačtyřicátém roce připravovaly kruciatu proti

Sovětskému svazu a jeho "slovanským" spojencům se dnes už neodvází ani propagandista na schůzi stranické základní organizace esenbáků.

Stalo se něco jiného: už v předúnorových letech byly postupně zdevalvovány hodnoty svobody, demokracie, práva, tolerance, obyčejné lidské slušnosti. Gottwald věděl, proč v roce 1945 čas ještě nedozrál pro uchvácení moci, proč by bylo riskantní pustit se ihned do otevřeného konfliktu. Když ten čas přišel, oznámili představitelé nekomunistických stran — následující citát je ze *Svobodného slova* z 22. února 1948 — že předsednictvo strany zasedalo a "byl pak jednomyslně schválen postup členů vlády (tj. těch, kteří podali demisi, V. H.), jimž předsednictvo strany vyslovilo plnou důvěru a dík za dosavadní neohrožený postup." Přislíbilo, že včas ohlásí, kdy se budou konat veřejné projevy, a vyzvalo "všechny své stoupence, aby zůstali klidni . . ." a "vyčkali s důvěrou dalšího jednání příslušných *ústavních* a politických činitelů s *prezidentem republiky* (obě zdůraznění ve *Svobodném slově*, V. H.) o vyřešení vládní krize."

Difficile est satiram non scribere, řekli by latiníci. Bylo to všechno nejen s vážnou tváří řečeno, ale bohužel i vážně bráno. Kdo to vlastně první napsal, že "historie se opakuje, poprvé jako tragedie, podruhé jako fraška"? Tragedií byl samozřejmě i druhý Mnichov, druhá kapitulace, avšak jestliže k první došlo v situaci tak vypjaté, jako jich v dějinách bylo málo, podruhé občané vskutku "vyčkávali s důvěrou", protože nikdo z politiků ani teď nenašel odvalu jim povědět, že jde doslova o všechno. Zbývá jen pochybná omluva nevědomostí; jinak by se nemohli přece rozjet ten do Lán, onen do Lanškrouna, další na nějakou tu buď zcela zbytečnou, anebo veřejnost jenom matoucí schůzi. V kalendáři

jich určitě měli ještě na dny po 25. únoru zapsáno nemálo.

Nepodléháme někdy příliš sugesci tzv. významných dat? Události je zajisté třeba přesně datovat a historii periodizovat, kdo však probírá chronologii únorových událostí, zjistí, že pro povážlivé procento československých občanů tenkrát 25. únor tím osudovým dnem nebyl, že si jeho význam uvědomovali teprve dodatečně.

Po mnichovské kapitulaci se přes noc změnilo všechno. V únorové krizi se projevy komunistických a nekomunistických politiků nejméně z osmdesáti procent nelišily od toho, co bylo už tolikrát řečeno dříve a co občan slyšel ještě mnohokrát později.

Britský velvyslanec Dixon hlásil do Londýna 27. února: "Nechci se dopustit generalizace, ale zdá se mi, že si stále ještě příliš mnoho Čechů a Slováků neuvědomuje význam toho, co se stalo, a krátkozrace si uchovává víru, že nakonec vše bude v pořádku."

Téhož dne přijal Beneš slib ministrů nové Gotwaldovy vlády (podle úřední zprávy to byl "ústavní slib", ale co ještě zbývalo z trosek československé ústavy?) a potom odjel do Sezimova Ústí. Nebyl sesazen a neodstoupil, jistá kontinuita tentokrát existovala. Členy nové vlády byli i Jan Masaryk, dr. Vavro Šrobár a Bohumil Laušman, nyní dokonce náměstek předsedy vlády, zatímco Zdeněk Fierlinger, Laušmanem poražený na brněnském sjezdu sociální demokracie, se musel spokojit ministerstvem průmyslu — splnit mu jeho celoživotní sen a jmenovat ho ministrem zahraničí totiž Beneš odmítl. O den později odletěl do Moskvy Zorin, s dodávkami sovětského obilí a píce bylo zřejmě všechno v pořádku.

Zatýkalo se a rychle se šířila praxe, které se už před únorem výstižně říkalo "gestapismus", první uprchlíci hledali cestu přes Šumavu. Rozjela se vstupní fáze "očisty od reakčních a protilidových elementů". Všude — ve státních úřadech i ve školách, v armádě i v závodech, v organizacích i v politických stranách, pochopitelně s výjimkou KSČ.

Z odstupu let žasneme, jak si ještě někdo mohl dělat sebemenší iluze o budoucnosti, a při bližším pohledu ustrneme, kdo — a jaké! — si je dělal.

Zmíníme-li skutečnost, že akční výbor vznikl i ve Svazu přátel USA, je to pouze okrajová kuriozita. Významnější události se odehrávaly jinde, například v Ústavodárném národním shromáždění. Tam byl založen akční výbor už 25. února. V příštích dnech podepsalo jeho prohlášení, podporující novou Gottwaldovou vládu, celkem 223 poslanců. Podrobněji: podepsalo je 93 členů KSČ (tj. všichni) a 21 členů Komunistické strany Slovenska (rovněž všichni), dále 29 sociálních demokratů (z celkem 37), 32 lidovců (z 46), 25 národních socialistů (z 55), 20 poslanců slovenské Demokratické strany (z 43) a 3 poslanci Strany slobody (všichni). Povážlivá čísla, i když odečteme zavázané agenty a někdy dokonce tajné členy KSČ, působící v jiných stranách, tedy různé ty Plojhary, Šlechty, Fierlingery a Ševčíky.

Nejdokonalejší obraz pouňorové konfúze poskytuje nejsilnější nekomunistická strana, jež done dávna aspirovala na vedoucí postavení a již se značně věřilo jako štítu proti komunistickému nástupu, někdejší "Benešova strana", tj. národní socialisté. 27. února se do čela strany prodralo nové vedení, které v "Provolání věrným stoupencům československé strany národně socialistické" tvrdilo, že široké vrstvy členstva byly znepokojeny odklonem "na cestu, vedoucí zpět od vymo-

žeností revoluce a ideálů lidově demokratické republiky”, jež byla cizí členstvu, složenému převážně “z drobného pracujícího lidu”. Teď, po “krizi, jejíž důsledky by byly nedozírné”, se nové vedení rozhodlo “vrátiti stranu na její původní cestu socialismu a demokracie . . . v ušlechtilém soutěžení s ostatními pokrokovými stranami”. Přirozeně nebylo zapomenuto “věrné spojenectví a přátelství k SSSR a ostatním slovanským státům” a byly odsouzeny “podvratné snahy reakčního kapitalismu a imperialismu”. A na konci: “Ať žije Československá, lidově demokratická republika! Ať žije její prezident dr. Edvard Beneš!”

Následují podpisy: novopečení ministři Emanuel Šlechta a Alois Neumann, samozřejmě, co od příslušníků páté kolony, řízené odborníky na podvratnou práci ze sekretariátu KSČ, čekat jiného? Prohlášení však podepsali též prof. Vratislav Bušek, novinář Miloslav Kohák a poslanec Ludvík Rychtera, kteří zanedlouho odešli do exilu, a s nimi muži buď lepší minulosti, jako prof. J. B. Kozák, nebo temnější budoucnosti, jako vyslanec Jaromír Kopecký, jenž byl později při pokusu o překročení hranic zatčen a ve vězení se stal významným agentem Státní bezpečnosti.

Takřka neuvěřitelná je ta směs kocoviny a euforie na stránkách *Svobodného slova* z prvních dnů a týdnů po 25. únoru. Volalo po návratu k “osvědčenému” heslu “K lidu níž a s lidem výš!” Jestliže před několika dny děkovalo odstoupivším ministrům za jejich “neohrožený postup”, 29. února psalo o “čtyřech neodpovědných lidech”, kteří “do toho osudného dobrodružství vehnali republiku.” A ptalo se v redakčním úvodníku: “Proč zrovna *národní socialisté* mají působit nesnáze a zmatky státu, který je a chce zůstat státem *národním*, který

je a bude republikou *socialistickou*?" (Všechna zdůraznění v originále, V. H.) A pokračovalo: "Kdo vyrostl z národního socialismu, ví, že nebylo ve světě větších slovanofilů nad nás." A další otázka: "Proč právě v takovém choulostivém okamžiku soustředěného útoku reakce celého světa proti Slovanům vyprovokovali národně socialističtí ministři tuto hroznou vládní krizi ve státě, jehož prostor je tak nesmírně důležitý pro politickou i vojenskou strategii, že by jeho ztráta jako *slovanské* (zdůrazněno v originále, V. H.) pevnosti měla stejně hrůzné protislovanské důsledky jako okupace republiky Němci za Hitlera?"

Těžko nemluvit o politické grotesce, čteme-li jinde, že "zrovna na Československu se dá totiž názorně prokázat, jak těsně spolu souvisí slovanství a socialismus," což *Svobodné slovo* sice nijak neprokázalo, odvolávalo se však na Mnichov a na to, co Spojené státy a Velká Británie "provádějí s Německem," bez podrobností, zato s výletem do historie: ". . . došlo až k těm nesmyslným a nepochopitelným zjevům, že jsme více spoléhali na Západ, než na slovanské bratry, k nimž jsme měli a máme blíž nejen pro příbuznost pokrevní, ale hlavně proto, že po ruské revoluci nám sovětský stát měl být *nejbližším bratrem* i ve vzájemném, u nás i tam *národním* (obě zdůraznění v originále V. H.) snažení po dokonalém socialismu." Potom nijak nepřekvapí závěr úvodníku: "Proto také my, českoslovenští socialisté (vyšlo 6. března 1948; strana už nebyla národně socialistická, jen socialistická, V. H.), kdož jsme před první světovou válkou byli představitelem právě toho 'malého českého člověka', musíme pochopit a ocenit skutečnost, že Gottwald není Tusar."

10. března — v den smrti ministra Jana Masary-

ka — prvně po 25. únoru zasedal parlament a Gottwald přednesl program své nové vlády. Několik citátů z diskusního vystoupení národního socialisty Františka Uhlíře: “V programu nové československé vlády vidím důsledné a urychlené pokračování oné československé politiky, kterou náš lid nastoupil svou národní revolucí. (. . .) A proto jako přesvědčený socialista, který celý svůj život sloužil pracujícím lidu a který v lidové demokracii vždy viděl onu základnu, na které je nutno náš stát budovat, stavím se za programové vládní prohlášení. (. . .) Tuto socialistickou výstavbu je třeba chrániti, aby nebyla ohrožena žádnými reakčními pokusy a snahami. Naše národní revoluce stanovila jasně směr národního a státního vývoje a tento směr je třeba dodržet a neopustit nastoupenou cestu. S tímto přesvědčením chci já pomáhat v práci ve prospěch našeho lidu, národa a republiky. Mohu tak prohlásit proto, že jsem postupoval vždy jako socialista a že jsem společně se svými politickými kolegy, kteří se také spontánně společně se mnou upřímně staví naprosto kladně za vládu Klementa Gottwalda, byl od počátku pro udržení a upevnění socialistického charakteru naší strany a proti jakýmkoliv tendencím, které se pokoušely tento socialistický charakter strany porušit . . .” Také František Uhlíř, dodejme, odešel brzy za hranice; v exilu se pak úplně vzdal politické činnosti a zvolil si zcela jiné povolání.

Uhlířův projev a všechna podobná prohlášení jsou tím neuvěřitelnější, že se mezitím už čtrnáct dní zatýkalo (patrně vůbec první byl zatčen již 23. února poslanec ing. Rostislav Sochorec a po něm dr. Marjaňko z ministerstva spravedlnosti — oba byli umučeni při vyšetřování) a že rychle přibývalo “vyakčněných” i mimo politiku. Co mohlo

opravňovat iluzi, že se udrží alespoň minimum demokracie, svobody a právního řádu, když současně s tajnými operacemi Státní bezpečnosti probíhala den co den zveřejňovaná čistka (řada vyloučených a umlčených spisovatelů a novinářů začala Bohumilem Bílkem, Miloslavem Broučkem, Bohumilem Broukem, Frantou Klátilem, Jiřím Kovtunem, Zdeňkem Ledererem, Michalem Marešem, A. C. Norem, Ferdinandem Peroutkou, Václavem Prokúpkem, Karlem Šelepou, Zdeňkem Václavíkem, Edvardem Valentou a Jaroslavem Žákem, což je sestava sice naprosto nesourodá pokud jde o charakter a míru předúnorové veřejné angažovanosti, obsahující ale celou šíři politického spektra a naznačující, že komunisté budou uplatňovat zásadu Kdo není s námi, je proti nám, a že strpí jen toho, kdo se vykoupí naprostou konformitou)? Nezůstalo jen při únorové kapitulaci; desorientovaní nekomunističtí politici a publicisté ještě po únoru desorientovali veřejnost.

Připomeňme si Uhlířova slova, že v programu Gottwaldovy nové vlády vidí "důsledné a urychlené pokračování oné československé politiky, kterou náš lid nastoupil svou národní revolucí." Výstižněji se pounorový vývoj charakterizovat nedá.

Dodnes je problematické označení "puč"; pučem se přece vždy rozumí uchvácení moci malou spikleckou menšinou, dosazující do vlády nové osoby s novým programem. Politika před únorem a po něm byla však v mnohém ohledu kontinuitní jak politickou koncepcí, tak personálně. Co se stalo za několik měsíců, je již jiná záležitost, ale i tam jenom pokračoval vývoj, započatý už za války, v prosinci 1943 a pak při březnových jednáních o tzv. Košický program v březnu 1945 v Moskvě. Ještě jeden citát ze *Svobodného slova* z 27. února

1948: “Podpis prezidenta republiky na jmenovací listině nových členů vlády stal se tak ukazatelem dalšího postupu i pro stranu národně socialistickou . . . ”

Nejen pro jednu stranu. Ať byly příznaky sebeznepokojivější, Beneš přece zůstával prezidentem, i když se na Hrad už nikdy nevrátil. Komunisté věděli, proč si nepřejí jeho předčasné nebo dokonce demonstrativní odstoupení. Důležitější než Benešův podpis pod novými zákony pro ně byla sama Benešova přítomnost v úřadě, jež mátna jeho stoupenice i širokou veřejnost. Tohle přece není nový Mnichov, když Beneš zůstává; dokud je Beneš prezidentem, nemohou věci dospět do krajnosti. Tentokrát sice neřikal, že má “svůj plán”, ale jak to bylo dlouho, co dokázal po Mnichově dosáhnout svých cílů, realizovat své záměry a obnovit republiku? Nastala absurdní situace: ti, kdo odcházeli za hranice, nešli za snadnější existencí, ale buď se zachraňovali před hrozící perzekucí, unikali osudu, jaký zanedlouho čekal sta popravených a desettisíce uvězněných, anebo věřili, že se historie opakuje a že začíná třetí československý odboj. Mnohé této analogii nasvědčovalo, v Německu se od začátku dubna schylovalo k blokádě západního Berlína, sovětská opatření na pozemních cestách nabývala provokačního charakteru a nikdo zatím nemohl tušit, že konflikt — nebo ústup — bude odvrácen zřízením vzdušného mostu. Nemálo našich emigrantů, vojáky počínaje, odcházelo s přesvědčením, že se v zahraničí potřetí v jednom století zformuje československá armáda pro rychle se blížící válku. Odpor doma uvažoval stejně, motivovala jej frustrace z nové, již druhé kapitulace. A zároveň někoho po dlouhé měsíce do Benešovy abdikace ochromovalo vědomí, že to znamená vlastně odpor

a odboj proti státu, v jehož čele stojí Beneš. Jak dlouho se Benešovi věřilo, ukázal červencový slet, kde sokolové už po Benešově odstoupení skandovali "Chceme Beneše na Hradě a ne v zahradě!"

A druhý totem — Jan Masaryk. Před únorem hodlalo vedení sociální demokracie Jana Masaryka kandidovat v příštích volbách ("Dali jsme mandát tátovi, dáme ho synovi.") a národní socialisté to nenadšeně sledovali, obávající se, že Masarykova kandidatura neoslabí komunisty, ale že jim Masaryk odvede část jejich vlastních voličů. V únoru s ním o demisi zřejmě nikdo jasně a včas nemluvil a od Beneše dostal jen vyhýbavou odpověď. Protože jim Vladimír Clementis jako státní tajemník zaručoval dostatečný vliv v ministerstvu zahraničí, zařadili komunisté Jana Masaryka i na listinu ministrů nové vlády. Snad se v budoucnosti dozvíme, zda a jaké rozhovory mezi Janem Masarykem a Benešem tomu předcházely, anebo jestli Masaryk prostě jen nechtěl Beneše opouštět, případně jestli i on také nedoceňoval, že s ministry, kteří podali demisi, odejdou i časy, kdy ještě československá politika měla trochu vlastního prostoru a perspektiv. Ze známých indicií se jeví jako značně pravděpodobné, že Jan Masaryk byl zavražděn, méně průkazná jsou tvrzení, že chtěl odejít do exilu a že mu v odchodu zabránila bojůvka zabijáků ze sovětské agentury. Skutečně je možné, že v několika dnech prohlédl a pochopil, jakou vládu a jakou politiku pomáhá krýt jménem, jež nosí. Jestliže se chystal opravdu odejít do exilu, museli komunisté vědět, jakou politickou porážku by jeho vystoupení v zahraničí znamenalo a museli mu za každou cenu zabránit. Mezitím vyšlo najevo, že měli své informátory na západních velvyslanectvích v Praze i na hodně vysokých místech na Západě (proto se např.

nepodařil tajný odlet exministrů Šrámka a Hály) a mohli tudíž o Masarykových plánech vědět.

Všechny otázky, spojené s osudy Jana Masaryka od demise nekomunistických ministrů do jeho smrti zodpoví plně — doufejme — teprve budoucnost. Co bylo a je známo, jsou jeho veřejná vystoupení po 25. únoru. Později je zastínila jeho tragická smrt. Tenkrát byla politicky katastrofální.

“Jan Masaryk — tragická připomínka tradice rodiny,” psal o něm *The Daily Telegraph* už 26. února. Masaryk odpověděl celému západnímu tisku v rozhovoru s francouzským listem *l'Ordre* 28. února: “Lid Československa promluvil. Změna v naší koncepci demokracie je nová a značná. Československo si vždycky poradilo a poradí si i dnes. Já jsem šel vždycky s lidem a půjdu s ním i dnes. (. . .) Nová vláda byla nastolena ústavním způsobem a bude si demokraticky počínat podle ústavy.” Věřil Jan Masaryk vlastním slovům anebo byla ve skutečnosti adresována komunistům, chtěl je jimi — v tradici předúnorové nekomunistické politiky — ukonejšit? Buď jak buď, řekl: “Šel jsem do této vlády jako přesvědčený demokrat a budu naší nové demokracii sloužit, pokud bude třeba a pokud mé síly budou stačit.”

Rozhovor samozřejmě ihned vyšel ve všech československých denících. Zatímco Beneš mlčel, mluvil Jan Masaryk — a desavouoval ty československé diplomaty, kteří se jako Ján Papánek snažili z komunistického uchvácení monopolu moci učinit předmět jednání Organizace spojených národů.

Krycí manévr anebo upřímné přesvědčení o správnosti Benešovy politiky, rozhodnuté obětovat československou nezávislost Sovětskému svazu, jen když bude republika zajištěna před pomyslným “německým ohrožením”? Správnosti druhé odpo-

vědi by nasvědčovalo vystoupení Jana Masaryka před důstojníky z ministerstva národní obrany 4. března.

“Nevím,” řekl, “zda někdo z vás jel z Prahy do Hamburku a zda si všiml původních názvů železničních stanic, předělaných ‘německými rytíři’. Zažili jsme nové ‘německé rytíře’, jimž se germanizace málem podařila. Existence našeho slovanského státu visela na nitce. Německo bylo, je a bude odvěkým nepřítelem. Je naším politickým problémem a my bychom rádi viděli sjednocené Německo, které by bylo součástí evropského společenství národů. Naší záchranou je spojení se Sovětským svazem a naše místo je po jeho boku. Musíme být vděční, dovolí-li nám, abychom tam byli.” Podle tiskových zpráv z příštího dne pak Jan Masaryk prohlásil o událostech posledních dnů, že to byla “nekrvavá revoluce”; o “ústavním způsobu” nastolení nové vlády tentokrát nemluvil. A potom: “Mé krédo v této dramatické době bylo jasné. Když se přiostrčila situace, neuvažoval jsem ani minutu, kde je moje místo. Je s lidem, s Čechy a Slováky, které miluji. Slyším-li hovořit o lidech, kteří začínají odboj, píchne mne u srdce. Odboj proti Hitlerovi ano — ale odboj proti vlastní krvi, vlastním bratřím a republice nikdy. (. . .) Počítejte se mnou, jsem jedním z vás.”

Téhož dne bylo ze sociálně demokratické strany vyloučeno deset poslanců, těch, kdo chtěli Jana Masaryka kandidovat v příštích volbách. Současně vyšla v novinách zpráva o “očistě v soudnictví”, uvádějící přes padesát propuštěných ministerských úředníků, soudců a prokurátorů, poznamenávající, že jeden z nich už je ve vazbě. Jiná referovala o Gottwaldově rozhovoru s polskými novináři; předseda vlády zdůraznil, že “v československé zahra-

niční politice nedojde k žádné změně. Jedinou změnou bude, že reakcionáři již napříště nebudou s to tuto politiku oslabovat a mařit. Mezinárodní reakce se musí vzdát naděje, že bude moci použít Československa jako základny k piklům proti lidovým demokraciím ve střední a východní Evropě.”

Nápadná je podobnost s pomnichovskou atmosférou i v tom, že se opět přirážely dveře k Západu a činilo se tak s osvobozujícím uspokojením poutníka, který se po dlouhém bloudění vrátil do důvěrně známého prostředí, ať už se omezovalo jenom na prostor okleštěné republiky nebo tentokrát na “společenství slovanských národů”. Stále ještě se pořádaly manifestace “bratrství a družby slovanských národů pro mír a svobodu”, jako 5. března v Brně. Z podtextu projevů a zpráv mluvil starý sen o vedoucím postavení Prahy ve slovanském světě, sen, zrozený v dobách, kdy české země jako jediné ze všech slovanských dosáhly západní kulturní a civilizační úrovně, podporovaný iluzí, že zde bude sblížování snadnější, protože lehčeji si lze namlouvat znalost ruštiny či polštiny nebo srbochorvatštiny než totéž věřit o angličtině nebo francouzštině, sen, posílený protizápadním komplexem od Mnichova a podporovaný socialistickými utopickými vidinami, jež vážily o tolik víc než realita, sen, jenž dospěl až k úvaze, kterou napsal Rudolf Bechyně v londýnském exilu, zda by nám vlastně nebylo nejlépe ne pouze ve spojení se Sovětským svazem, ale jako sovětské republice.

Byla to euforie “nového začátku” po “očistné bouři” a “obnovené jednoty národa”, jednoty ovšem ne tolik jednotné, aby se z ní nedalo něco vytěžit. S krátkozrakostí, nad níž nelze neustrnout, si národní socialisté namlouvali, že v “nových poměrech” bude náležitě honorována jejich paten-

tovaná filozofie dvojedinosti slovanství a socialismu. Levicoví sociální demokraté, kteří v Gottwaldově vládě dostali trochu významnější pozice, se pokládali za spoluvítěze února a nehodlali to svým konkurentům jen tak beze všeho trpět. Pokud šlo o komunisty, levicoví sociální demokraté se domnívali, že tady už mají po starostech, a s naivním sebevědomím prohlašovali, že s nimi chtějí vést pouze soutěž, nikdy boj. Komunisté nespěchali jim tyhle iluzorní domněnky předčasně brát. A tak *Právo lidu* mohlo národní socialisty protektorsky napomínat, že nevhodné slovo “národní” by měli škrtnout (což se také brzy stalo), a radilo jim, aby své *Svobodné slovo* náležitě přejmenovali, třeba na *Novou politiku*.

Mezitím se všechny nekomunistické strany rozpadaly — částečně zevním nátlakem, částečně odchodem členstva. Do konce srpna 1948 dosáhla KSČ počtu 2 674 838 členů (z toho 2 267 688 v českých zemích a 407 150 na Slovensku, tj. 25,88 procenta celkového počtu obyvatelstva v českých zemích a 12,3 procenta na Slovensku), stranický odznak (“musílek”) se nosil stejně všeobecně, jako na začátku “protektorátu” odznak Národního souručenství. Návyky, zavedené poprvé v době po Mnichově, upevněné za “protektorátu” a rozvinuté v prvních třech poválečných letech jednoty Národní fronty, mimo niž není dovoleno stát, určily charakter nových časů. Kdo se odmítal přizpůsobit, musel si naříkat jen sám na sebe — pokud neodešel včas za hranice, čekala ho buď podřadná existence, anebo šel s tisíci a desetitisíci jiných stejně nerozumných do kriminálu.

Vždycky se vstup do strany rovnal selhání: někdy morálnímu, někdy intelektuálnímu, často obojímu. Přesto včas pro všechny ty “břežňáky” a jak ještě

se novým členům strany přezdívalo mluví i jisté polehčující okolnosti. Pavel Kohout píše o “masovém vpádu do komunistické strany po únoru 1948, tak podobném masovým vpádům kariéristů a bojácných do jiných stran v jiných zemích po jiných převratných datech,” snad zapomíná, že tento “vpád” byl připraven usnesením organizačního sekretariátu ústředního výboru KSČ z 19. března 1948, který schválil výzvu k dosažení počtu dvou miliónů členů strany, ale má pravdu v jedné větě, tam, kde mluví o občanech, jejichž idealismus byl pohřben v Mnichově.

Ten idealismus, který v Mnichově ještě nebyl pohřben, dalších deset let odumíral. Úspěch Benešovy kalkulace s hypotékou za Mnichov, což opravdu nebylo víc, než chytrácký výpočet, usvědčoval z naivity idealismus důvěry v platnost přísahy. Postupná likvidace československé ústavy a právního řádu znehodnocovala idealismus víry v obecně platné zákony. A generální absoluce všech “protektorátních” vin všem, kdo se včas rozhodli podat členskou přihlášku do správné strany, absoluce, s níž souběžně byli už před únorem 1948 odstavováni demokratičtí odbojáři a vojáci, ta ničila idealismus přesvědčení, za nímž se stojí — starosvětsky a idealisticky řečeno — “až do těch hrdel a statků”.

Tam, kde idealismus potřeboval tolik naléhavě vše, co by pomohlo jeho regeneraci, slyšel občan prezidenta mluvit stejnou řečí, jakou ho oslovovali komunističtí i nekomunističtí politici, tak dokonale jednotní, šlo-li o “lidovou demokracii” nebo o spolenectví se Sovětským svazem, a neuslyšel od něj nikdy už nic jiného. Nanejvýš se začátkem března doslechl, že prý prezident chtěl abdikovat; možná o tom slyšel zase někdy v květnu, ale to bylo také vše. A kdyby prezidentův věrný ministr zahraničních

věcí zemřel o den dříve při nějaké *skutečné* dopravní nehodě, jež přece může potkat každého, takže by zabijácké komando mělo ušetřenou práci, zůstalo by v paměti jen jeho poslední poselství: "S touhle vládou si rád zavládnou!"

Nic už pak nemůže překvapit. Ani ty podpisy pod prohlášeními všelijakých akčních výborů, jména mužů, kteří zanedlouho v poslední chvíli stačili (ne všichni) uniknout zatčení odchodem do exilu. Nesou odpovědnost za to, jak svými podpisy veřejnost mátlí; nedělali však nic jiného, než politiku menšího zla, jež si už od Mnichova a "protektorátu" stačila utvořit tradici. Nekomunističtí politici doufali, že se komunisté ve vládě naučí demokratické technice správy státu; občan, vyplňující přihlášku do komunistické strany, si nejen zachraňoval kariéru nebo pouze klid, ale mnohdy také věřil, že on a všichni jeho známí, činící totéž, pomohou zabránit v mezích svého vlivu nějakému tomu "většimuzlu". Mýlil se šeredně, ale byl opravdu hloupější a bezcharakternější než nekomunističtí politici?

"Mravní lajdáctví, otupělost k bezpráví, posměch idealismu, lhostejnost k pravdě, zbabělost v přesvědčení a troufalost k nelidskosti," diagnostikoval poválečnou situaci už v srpnu 1946 Pavel Tigrid, "jsou neodstranitelné milníky na cestě k tomu 'lepšímu zítřku.'" Koho to zajímalo v době, kdy ještě mohl být druhý Mnichov odvrácen? Snad proto si tak mnozí v únoru 1948 neuvědomovali, že teď už nastal skutečně konec.

Potom nastal ten "lepší zítřek". Dvacet let, poznamenaných vším, co Tigrid postřehl v šestačtyřicátém roce, současně ale také občanským odporem, který byl potlačován a likvidován všemi, i těmi nejbrutálnějšími prostředky. Ke konci těchto

dvaceti let postupně přicházela renesance občanství i mezi komunisty. Objevovali skutečnosti, jež normálně myslícím lidem byly dávno notoricky známé. Důležité není, co se dělo s komunisty, a co najednou začali vyjadřovat i ve svých programech; historicky podstatná je ta renesance občanství a vědomého přihlášení k československé státnosti, hodnot, jejichž životaschopnost se tak prokazovala. Po dvaceti létech nabyl vlastní stát znovu smyslu, bylo možno se s ním ztotožňovat, jeho symboly opět získaly vážnost. Republika měla zase občany a byla by našla také vojáky, snad i nějaké generály.

Úplná ta renesance však přece jen nebyla, Mnichov jako politická filozofie nebyl stále vyřízen a mrtev. O všem možném se za Pražského jara diskutovalo, mluvilo se dokonce o politickém modelu, který bude vzorem netoliko pro ostatní socialistické země, ale dokonce i pro Západ, mimo zájem širší veřejnosti však zůstávala nezbytná podmínka státní existence — československá vojenská doktrína, ať proto, že jedněm bylo nepříjemné jen pomyslet na možné ohrožení státu a druhým připadaly takové problémy vedle jejich utopických konstrukcí příliš přízemní a profánní.

Endemická nákaza Mnichova postihla nyní ty, kdo kapitulaci z roku 1938 nejpřísněji odsuzovali. Dnes již víme, co se odehrálo v zasedací síni předsednictva ústředního výboru vládnoucí strany v noci z 20. na 21. srpen 1968. Popsali nám to — každý po svém, ale v hlavních rysech shodně — sami přímí účastníci, i Vasil Bil'ak, i Zdeněk Mlynář. O všem možném se tam mluvilo oné noci, kdy přicházely zprávy o začínajícím a postupujícím vpádu "spojeneckých" armád, jen o tom nejpodstatnějším ne — o obraně státu.

Dodatečně se fabrikovaly výmluvy. O obraně prý

nebylo možno ani uvažovat, protože československá armáda byla rozmístěna se zřetelem na nasazení proti nepříteli ze Západu a její spoje byly pod kontrolou systému Varšavské smlouvy (ovšemže ani slovo o tom, kdo tuto dislokaci a orientaci nařídil a provedl, a proč se od jara do srpna na ní nic nezměnilo; z Polska z podzimu 1956 je však známo, že i v podmínkách intenzivního sovětského dohledu zůstalo nemálo možností manévru a přeskupení). Platilo to skutečně pro všechny československé tankové (Milovice, Tábor, Olomouc a Turčianský Sv. Martin) a motostřelecké (Slaný, Karlovy Vary, Plzeň, Sušice, České Budějovice, Kolín, Kroměříž, Brno, Opava a Trnava) divize? Pro některé jistě, pro další sotva. Přirozeně ani za nejpríznivějších podmínek nemohla československá armáda bránit a ubránit celé území republiky, ale nestačilo by, aby vláda odešla na teritorium, které se dalo dosti dlouho účinně držet, a kdyby to byl třeba jediný okres někde na Šumavě, hájený několika pluky — pořád by to byla vláda na vlastním území s vlastní armádou, čelící agresorovi. Hácha kapituloval v situaci, kdy by armáda po podobném alespoň symbolickém odporu neměla kam ustoupit — a politicky ho to natrvalo diskvalifikovalo; signatáři moskevské kapitulace, podepsané v podmínkách, kdy bylo více čím se bránit a kam v tísní ustupovat, se podobně ospravedlňovat nemohou. Odpor mohl být poražen, ale rozbujel by po něm ten morální marasmus “normalizace”, jenž trvá dodnes a jehož následky ještě nemůžeme ani předvídat?

Jen logické bylo, že potom zase jednou někdo začal dělat z nouze ctnost a z kapitulace úspěch. Čestmír Císař, tehdy celebrita, by neměl být zapomenut pro výrok, který nikdo z jeho soudruhů nekritizoval a neodmítl: “Máme všechny důvody být

hrdi na svou armádu, vždyť sláva a čest vojáka nespočívá jen na válečných vavřínech, ale někdy také na umění nejit do ztracené bitvy." Ke všemu se dodnes rádi autoritativně vyjadřují, jen o té bezradnosti v Praze a kapitulaci v Moskvě moudře mlčí.

Nepřekvapuje, že komunisté, ať už v Sovětském svazu vyrostli či vystudovali anebo v něm prostě samozřejmě viděli svou druhou (ne-li první) vlast, ani nepomysleli na možnosti a vyhlídky obrany. Víme ovšem, že komunisté jinde (Tito v osmačtyřicátém roce, část polského komunistického vedení v říjnu 1956) se dokázali od ideologických dogmat emancipovat a věrnost vlastní zemi postavit nad loajalitu vůči Kremlu, z československých aparátníků však s úctyhodnou výjimkou dr. Františka Kriegela nějakou statečnost neprokázal nikdo. Otřesné však bylo, jaký kult se kolem viníků naší třetí kapitulace po jejich návratu vytvořil ("Dubček, Svoboda — naděje národa," stálo psáno na kde-které zdi). Nepřiznat si, že tento kult byl symptomem závažné morální choroby velké části národa, znamená klamat sebe samotné. Tato diagnóza se potvrdila v březnu 1969 za okolností obzvláště trapných — třeštivým nadšením ("Za srpen!") po vítězství hokejových matadorů nad sovětským mužstvem.

Kdy překonáme komplex Mnichova? Dosud se zdá, že se dává přednost úvahám, jak se vyhnout, jak uniknout krizovým situacím typu 1938, 1948, 1968, ne hledání způsobu, jak jim čelit, jak v nich obstát. K alternativám a bloudění se ještě dostaneme, ale v souvislosti s Císařovou moudrostí o slávě a cti vojáka, získaných absencí ve "ztracené bitvě" (která bitva v historii byla vyhrána předem? ty, jež se přece odehrály, nestojí za zapamatování), je ne-

zbytné zde zmínit zamyšlení filozofa Erazima Koháka nad perspektivami naší státnosti. Kohák vidí tři možné alternativy jejího zabezpečení: příslušnost k mnohonárodní federaci, variantu spojenectví s mocným sousedem a koncepci vlastní brannosti (při čemž preferuje tu nejprve uvedenou).

Třetí alternativu (viz *Národ v nás*) Kohák asi příliš ukvapeně odepisuje, hlavně z geopolitických důvodů. Je to alternativa, jejíž vznik sahá k Miroslavu Tyršovi, k "rozhodnutí vzít odpovědnost za sebe na vlastní bedra". Na zásadě, že je možno dosáhnout tak vysokého stupně obranyschopnosti, že případný agresor neuskuteční své záměry, protože by za jejich dosažení zaplatil nepřiměřeně vysokou cenu, je založena švýcarská vojenská doktrína. Převážně jen na vlastní síly spoléhá Izrael, třebaže má v zámoří spojence; kdyby závisel jen od jeho podpory anebo kdyby věřil ve spásnou intervenci Organizace spojených národů, byl by zanikl už v první válce v roce 1948. Tyto státy, Švýcarsko a Izrael, jsou asi jediné na světě, jež všem svým bezúhonným občanům natrvalo svěřují zbraně; za takových podmínek by pak vláda ani nemohla kapitulovat. Není právě v tom švýcarsko-izraelském modelu východisko pro budoucnost, východisko z osudového řetězu kapitulací? S nějakou případnou federací by se to nevylučovalo, nebyli bychom na ní však bezmocně závislí, vstupovali bychom do ní jako plnohodnotný člen. Kohák se touto alternativou blíže nezabýval. Ačkoliv uznává, že "psychologické odhodlání a fyzická schopnost sebeobraný jsou sice nezbytné vnitřní podmínky svobody," dodává ihned, že "vybudovat si kapacitu k obraně, jakou má Švýcarsko, trvá generace." Připusťme, že je to pravda; nebude však právě náročnost tohoto úkolu důvodem při první svobodné příležitosti

neztráčet čas a začít s budováním této kapacity co nejdříve?

IX.

Stát, demokracie, národ

Když mohl být po mnoha létech v Československu zase jednou proveden skutečně reprezentativní a svobodný průzkum veřejného mínění, odpověděla v roce 1968 výrazná většina respondentů na otázku, které období našich dějin pokládá za nejslavnější, že to byla doba První republiky; hlasů, připisujících toto prvenství buď vzdálené minulosti (husitské době, následované časy Karla IV.) anebo právě uplynulým měsícům po lednu 1968, bylo podstatně méně.

Intenzivní indoktrinace z předchozích dvaceti let po únoru 1948 tedy evidentně zůstala bez odezvy a do výsledku ankety se nijak nepromítl vliv propagandy za nacistické okupace. Důvodně můžeme soudit, že stejně by vyznělo i všeobecné referendum, rozhodující o budoucím politickém systému v republice. Čísla z roku 1968 mají ovšem po dvaceti létech už jenom problematickou platnost a nový průzkum nebyl — alespoň pokud je známo — podniknut, a jestliže ano, nikdo jej nepublikoval. I kdyby však se dnes (psáno na jaře 1988) opakoval se stejným výsledkem, bylo by to zajisté uspokojivé, nějakou euforii by to však neopravňovalo.

Když se koncem osmnáctého roku vracel Masaryk domů jako vítěz, jako hlava nového státu, vítali ho oslavnými básněmi jak Karel Toman, tak Sta-

nislav Kostka Neumann. Kdo tenkrát ještě připomínal boje o Rukopisy nebo hilsneriádu?! Nikdy nebyla — aspoň přechodně a navenek — jednota národa tak nesporná. V posledních létech přišlo do módy tvrzení, že tento národ vlastně nestál o nový stát, že mu byla republika více méně vnucena; zvláštní, že nikdo z domácích i zahraničních stoupců této téze neuvádí nic, co by ji potvrzovalo. Vynořila se teprve *ex post* (např. v Háchově rozhlasovém projevu 16. března 1939: “Stál jsem opodál tehdejšího historického dění, ale moji radost z našeho netušeného úspěchu kalila týravá obava, zda jsou dány všechny vnitřní a vnější záruky trvalosti naší tehdejší víry.” Můžeme se ptát, nakolik toto vyznání bylo upřímné; Hácha v roce 1919 přešel od vídeňského Správního soudního dvora do československé justice a o své “obavě” dvacet let mlčel.). Je ostatně příznačné, že monarchii opustili i ti, kdo jí měli podle všech předpokladů sloužit nejvěrněji, tj. důstojníci rakousko-uherské armády, a to nejen Češi. Třebaže nový stát jen pozvolna a v řadě konfliktů s utopickými iluzemi i s prostou indolencí vytvářel svou výkonnou moc (zevrubné svědectví napsal J. S. Machar v *Pěti rocích v kasárnách*), v českém prostředí nenarazil nikde na pouhý stín odporu údajných věrných poddaných dynastie.

Masaryk však — jak píše Ferdinand Peroutka — přemítal, co opravňuje k optimismu. “Samostatnost je možno udržet, jestliže národ, jak Havlíček žádal, bude mravně zachovalý a k obraně své svobody vždy odhodlaný.” A potom dále: “Starosti mu dělal psychologický stav národa, který v monarchii vyrůstal k opozičnosti. Kdo ví, zda bude schopen jí odvyknout. Jest dost lidí a stran s potřebnou státností?” Kontrastuje to s jásotem v prvních měsících republiky, kdy se tvrdilo, že celý národ

za tuto republiku bojoval a že celý národ zvítězil. Můžeme si však připomenout, že nedlouho po II. světové válce se nad stejným problémem jako Masaryk zamýšlel jiný státník v jiném mladém státě — David Ben Gurion: “Po staletí se židovský lid tázal v modlitbách, zda se dočká svého státu, a nikdo si nepoložil hrozivou otázku: najde se lid pro tento stát, až jednou vznikne?” Kdo však kromě Masaryka se u nás ptal podobně?

Po válce Masaryk zdůrazňoval, jakou cenu měly legie, skutečnost, že do každé vesnice se vrátil někdo, kdo za nezávislost dobrovolně bojoval. Realisticky ale také poznamenal: “Neznám počet českých a slovenských zajatců na Rusku a proto nedovedu ustanovit přesný poměr legionářů k zajatcům; zdálo se mi, že počet těch, kteří se k nám nepřihlásili, byl dosti značný. Přesné konstatování by bylo dobrým měřítkem obecné uvědomělosti a politické odhodlanosti.” Myslím, že plným právem můžeme hledat souvislost mezi těmito Masarykovými slovy a jeho výrokem tuším z roku 1928, že náš stát bude plně zabezpečen až po desetiletích, až v něm budou převládat nové generace, vyrostlé již v nové republice, pro něž státní samostatnost bude věcí zcela samozřejmou.

V rakousko-uherské armádě sloužilo celkem asi 750 tisíc Čechů, z toho jich do ruského zajetí padlo nebo přešlo kolem čtvrt miliónu, v ruských legiích bojovalo nakonec přibližně sedmdesát tisíc, tedy zřejmá menšina. V přítomnosti se tím často argumentuje pro tvrzení, že většina národa nechtěla “rozbít Rakousko”, aniž kdo ovšem vysvětlí, proč je ti loajální vojáci po 28. říjnu nebránili. Tvrzení laciné, zcela ahistorické. Všechny revoluce a převraty uskutečnily všude aktivní menšiny; podstatné je jediné, zda měly či neměly podporu nebo sympa-

tie většiny. Kdo zalistuje třeba v amerických dějinách, zjistí, že otázku po "obecné uvědomělosti a politické odhodlanosti" si nekladl nikdo menší, než George Washington, v jehož armádě se nikdy neshromáždily Kongresem stanovené kontingenty a který ještě v roce 1781 zvítězil u Yorktownu s armádou, složenou téměř z poloviny z francouzských dobrovolníků, a jenž věděl, že např. v Bostonu přišlo v roce 1765 z tří tisíc voličů k volbám jenom 448 — obyvatel měl tehdejší Boston dvacet tisíc; poměry v jiných městech a oblastech nebyly lepší. A co jinde — časově i zeměpisně blíž? Začátkem srpna 1914 se Józef Pilsudski prohlásil za velitele polských ozbrojených sil, údajně pověřeného podzemní Národní vládou ve Varšavě, jež ovšem existovala jenom v jeho fantazii; hodlal tím dodat na politické autoritě tažení svých dobrovolníků proti Rusku. Bez valného výsledku: s jakým přijetím se na ryze polských územích u Kielců setkávali, vystihuje verš z písně *Pierwsza Brygada*, této hymny Pilsudského legií, srozumitelný i bez překladu: "*Nie trzeba nam od was uznania.*"

Ze skutečnosti, že naši předkové v době I. světové války chtěli rozchod s Rakouskem-Uherskem a vlastní stát, a protože se tento stát ustavil jako demokratická republika, se často logickým zkratem vyvozovalo, že demokratická republika byla od začátku cílem. Fakta ovšem byla docela jiná, odboj od svého vzniku — ať to byla domácí Mafie, nebo zárodky legií, tj. Česká družina a rota Nazdar — usiloval o národní nezávislost, ale o formě státu dlouho nebylo jasno. Už před léty upozornil Vladimír Kusín, že "národní není automaticky demokratické" a že "československou demokracii nepřivodila revoluce. Ta zrodila samostatnost. A nebylo ovšem lidového hlasování o povaze nového státu."

Oprávněně však můžeme soudit, že by takové referendum demokracii přitakalo. Víme, že demokracie byla obecně přijata — na rozdíl od všech sousedních zemí se v Československu protidemokratické tendence ať komunistické nebo fašistické nikdy neprosadily natolik, aby vážněji ohrozily demokratický právní řád. Pro české, slovenské a podkarpatoruské politické dění to platilo po celých dvacet let, a Henleinova strana se nemohla vyvinout v to, čím v roce 1938 posléze byla, bez sousedství a podpory nacistického Německa. Proti — demokratické směry sílily jenom tehdy, když vystupovaly nesmiřitelně nacionalisticky; s odstupem největšího úspěchu v tomto ohledu dosáhli až po II. světové válce někdejší (a budoucí) “proletářští internacionalisté” z KSČ.

Demokracie byla přijata, víc však pouze pragmaticky, jako denní praxe, než jako uvědomělý postoj k veřejným věcem. Jestliže se tedy nemusela příliš obávat domácího komunistického nebo fašistického nebezpečí, zdaleka to neznamenal, že je plně a natrvalo zajištěna, že výrazná většina občanů trvá právě na ní jako na jediné přijatelné formě vlády a správy.

Republika byla pojímána jako vyvrcholení českého a slovenského politického úsilí nejméně sedmi předchozích desetiletí. Interpretace, již v zásadě nelze nic vytknout. Kromě Masaryka a Emanuela Rádlu se objevilo jen málo myslitelů, uvědomujících si, že republika začíná také s dědictvím občanské laxnosti a povrchnosti, které nemohl převrat sprovodit ze světa. To byl pravý smysl Masarykova naléhání “odrakouštit”, jemuž se dnes často nerozumí nebo záměrně rozumět nechce.

Republika vzešla z politického úsilí, ale zdělila všechny jiné staré problémy, v neposlední řadě též

konflikt pokrokářství a klerikalismu. Pokrokářství se důvodně pokládalo za vítěze; zásluhou odpovědnosti a rozvahy Jana Šrámka a Mořice Hrubana se však politický katolicismus rozvinul a uplatnil jako státotvorná síla, nedal se vytlačit na periferii politiky nebo do negativistické opozice v nebezpečném sousedství fašismu, a poměrně brzy — významným přičiněním Edvarda Beneše — byl nalezen *modus vivendi* státu a církve.

Uspokojivý vývoj, neměnicí však nic na skutečnosti, že život republiky nemohl ještě dlouho nepoznamenávat vliv atmosféry staré monarchie, tedy atmosféry v podstatě protireformační. Málo našich katolíků dovedlo analyzovat skutečnou situaci církve, jak se utvořila po Bílé hoře. Často přáli víc sluchu “Durychovým provokativním žvástům” (jak to charakterizuje sám jeho přítel L. Jehlička), třeba o tom, že se k bělohorskému vítězství hlásí “vděčně a hrdě”, než aby pochopili, že katolické církvi bylo osudné právě toto “vítězství”, které jí ve spojení s habsburskou mocí opatřilo monopolní vládu nad dušemi. Neporozuměli, že od Koniáše vedl vývoj k trapně komické figurě feldkuráta Katze, že jeden jako druhý prosazovali totéž — vnějškovost, deklarace bez obsahu a závaznosti. Až mnohem později napsal katolický teolog Karel Vrána ve studii o Švejkovi, že “náboženství se vypařilo a rozplynulo v tomto světě . . . (. . .) Zůstala tu jen jeho karikatura, jeho larva, která se udržela ještě z milosti rakouské monarchie ve feldkurátovi.” Dlouho, příliš dlouho předtím platily doby Rakousko-Uherska v okruhu ultramontánních militantů za “staré zlaté časy”, a čím starší, tím zlatější. Nikdo se neptal, jak opravdová byla proměna, vnucená protireformací; argumentovalo se v podstatě jenom folklorem, barokní podobou

našich vesnic a měst, barokní hudbou a výšivkami jako důkazy, že se národ stal plně a oddaně katolickým. Nevysvětleno zůstávalo, proč byl k té církvi potom tak lhostejný, a proč katolictví po desetiletí nevykazovalo významnější kulturní aktiva, než různé Kosmáky, Kuldy a Dostály-Lutinovy, a proč i katolický kněz Václav Beneš Třebízský viděl v naší historii dva protipóly — tu *V záři kalicha*, tam *Pobělohorské elegie*. Nejenom církve, ale celý náš život poznamenala praxe vnuceného formalismu, od pověstných “zpovědních cedulek” po povinnou účast na Božím těle a na nedělních bohoslužbách. Ti, kdo po roce 1918 z církve odešli — ať jinam, nebo zůstali bez vyznání — byli zřejmě nábožensky opravdovější, než mnoho matrikových katolíků, kteří v raném mládí chodili povinně na Boží tělo a v dospělosti stejně lhostejně pochodovali v prvomájovém průvodu.

Proti povrchnímu katolictví se nemohlo vyvinout pokrokářství jiné, než zase stejně povrchní; víc intelektuálního úsilí totiž nevyžadovalo. Jenom někdy vzplanuly ostré konflikty, třeba po výroku knížete Schwarzenberga z roku 1889, charakterizujícím husity jako “bandu lupičů a žhářů”, následovaném denunciací arcibiskupa Schönborna, že “nové husitství” (odpovědí na Schwarzenbergovo prohlášení byla výzva ke sbírkám na Husův pomník v Praze, podepsaná Tomášem Bílkem, Svatoplukem Čechem, Josefem Václavem Fričem, Edvardem a Juliem Grégrem, Janem Nerudou, Hanušem Schwaigerem, Josefem Václavem Sládkem, Karolinou Světlou a Vojtěchem Náprstkem) je “zločin proti církvi a Bohu, proti císaři a králi, proti monarchii a dynastii,” anebo když klerikalismus chtěl ovládnout po starém vzoru z doby koncordátu školství. Proti “alianci šavle a kropáče”,

jak ji celkem nepokrytě hájil Schönborn, pak vystupovala hlučná pokrokářská propaganda, představující Husa jako českého nacionalistu, jakéhosi středověkého mladočecha nebo národního sociála, a jako proticírkevního odbojníka.

To bylo snad nejtíživější dědictví republiky: nejen boj planosti proti planosti a jalovosti proti jalovosti, ale především ten rozšířený návyk formálního přizpůsobování něčemu, co ani nemá valný smysl, čemu však je pro svatý pokoj lépe vyhovět. Že se takové přizpůsobování neslučuje s hrdostí, sebeúctou a vědomím vlastní ceny, je nepochybné; hrdost, sebeúcta a vědomí vlastní ceny jsou ale neodmyslitelnými předpoklady skutečné a stabilní demokracie.

Nastal jiný paradox. "Bylo-li v první republice živého, masového náboženského (lépe: pseudonáboženského) vědomí, pak jsou to pseudonáboženské sympatie pro komunismus." (K. Žádný). Věta, kterou by šlo doložit citáty z tuctu našich básníků, okouzlených "Leninii", i čísly volebních výsledků.

Demokracie byla obecně přijata, ale jak byla chápána? Nedělejme si iluze a zamysleme se nad záznamem ovzduší v Národním shromáždění nedlouho po vzniku republiky: "Sloh, jež zavedli vídenští antisemité do říšské sněmovny kdysi, byl bez výhrady přenesen k nám a daří se mu utěšeně. Tuří zařvání je argumentem, silné slovo vtípem, pepický výraz parlamentním způsobem a všechny šlágry z táborů a hospod jsou obsahem našich debat." Tolik J. S. Machar v *Časových kapitolách*, psaných roku 1920. A jinde: "Zesprostáčení řeči, zesprostáčení jednotlivců, zesprostáčení veřejného života, zesprostáčení způsobů boje politických stran, zkrátka: zesprostáčení mozků, jazyků a per."

Co Machara rozlaďovalo a znepokojovalo, bylo jinde přijímáno jako samozřejmost, a co víc, dokonce jako doklad "demokratičnosti" československého parlamentu a celého politického života.

Ne bez důvodu. Sociální rozvrstvení v českých zemích začátkem XIX. století, tj. v době, kdy začala pozvolna vznikat moderní česká politika, bylo totožné s rozvrstvením národnostním a mocenským. Češi na rozdíl od většiny evropských národů do moderních časů vstupovali jako národ prakticky bez šlechty a bez národně citícího a uvědomělého měšťanstva. Statisticky vzato, připadal tenkrát — podle Viléma Prečana — v Čechách jeden šlechtic na 927 obyvatel, na Moravě dokonce na 1005, kdežto např. v Haliči na 87 a v Sedmihradsku na 19. Jejich vlastní země *Böhmen* nebo *Mähren*, ne Čechy a Morava, a jejich obcovací řečí v převážné většině němčina. Až na vzácné výjimky, jako byli zakladatelé Muzea království českého, neměli o český život zájem jiný, než stavovsky podmíněný.

Vývoj mohl změnit postoj mnoha šlechtických rodin, i když zdaleka ne všech, a nikdy nedospěl k takovému ztotožnění jejich názorů a jednání s národními zájmy, jako to bylo zcela samozřejmé u šlechty polské a maďarské. Téměř úplně chyběla vrstva, v oněch zemích nejvýznamnější — nižší šlechta. Následky pobělohorské dekapitace národa se výrazně projevovaly ještě po staletích. Šlechta nemohla hrát významnější roli už proto, že byla tak málo početná.

Způsobovalo to trvalou absenci společenské vrstvy, která se obvykle řídí vstípeným, zděděným a samozřejmým kodexem morálních zásad, nadřazeným taktizování nebo dokonce vychytralosti, lidí, kteří jednou určitým způsobem prostě jednat musí, protože kategorické imperativy jejich kodexu nic

jiného nepřipouštějí, kteří jindy zase jiné jednání podle téhož kodexu nemohou neodmítnout. Uchovávají si jej i v občanských povoláních nebo v chudobě, přinejmenším v důrazu na vlastní integritu a s vědomím, že vznik šlechtictví byl vždy spojen s příkazy věrnosti a služby. A třebaže se mnoho aristokratů kodexu odcizilo nebo zpronevěřilo, jako celek vnášeli do veřejného života respekt k zásadám a smysl pro formy. Jedno i druhé jsme jako národ značně postrádali.

Nedosti na tom. Z nouze se dělala ctnost, z plebejství přednost. "Přenášelo se ještě z minulých desetiletí do prvních let šedesátých a odtud zase dále ustálené mínění," vzpomínal v roce 1906 Ladislav Quis, "že k vlastenectví náleží řádná dávka neuhlazenosti a pohrdání vším, co se nazývá společenským taktem." Můžeme si tu připomenout Macharovy *Časové kapitoly* z roku 1920 a časy ještě mnohem pozdější a ptát se, co se podstatně změnilo. Ostatně, je to náhoda, že čeští jazykoví puristé nesnesli pomyšlení, že by se u nás měla budovat cizácká *autostráda*, a vytvořili pohotově slovo *dálnice* ještě dříve, než se na jejím staveništi poprvé koplo krumpáčem, zatímco nikoho dodnes nenapadlo hledat český ekvivalent pro pojem *gentleman*? Patrně proto, že se správně předvíдалo, jak často se u nás bude mluvit o dálnici, kdežto gentleman zůstane něčím cizím, nečeským, takže se toto slovo vyskytne nejčastěji v znevažujícím nebo aspoň ironickém smyslu.

S naší státností a demokracií to těsně souvisí. Je snad představitelná demokracie bez taktu při prosazování vlastních stanovisek a bez tolerance k odpůrci? Taktu a tolerance v naší politické kultuře mnoho nebylo. Jinak by nemohl Heyduk — jenž se jistě pokládal za vlastence a demokrata — veršo-

vat o Masarykovi, že ho “nezrodila matka česká; spíš netvorná, zlo sálající saň, jež nad hlavou nám perutěmi tleská a stále žádá české krve daň.” Masaryk, “filosof sebevraždy” a později “zaprodanec židů”, prožil totéž, co v jiných časech a souvislostech potkalo Nerudu, Smetanu, Machara a Čapka.

“Češi jsou demokrati,” řekl Beneš ve třiačtyřicátém roce Stalinovi, a argumentoval vskutku příznačně: “Máme taky řadu bohatých lidí, máme také různé sklony politické mezi sebou, ale možno tvrdit právem o národě jako celku, že je demokratický.”

Jasná rovnice: Čech bohatý je Čech nedemokratický. Vyplynula úplně logicky ze záměny českého plebejství a demokratičnosti. Jistě mluví pro nás, že sociální původ nikoho nehandicapoval, což jinde ve střední Evropě nebylo zrovna pravidlem. (Seděl jsem kdysi ve společnosti Poláků a byl jsem — protože jako Čech to musím vědět nejlépe — požádán, abych vyvrátil čísi “urážlivé” tvrzení, že Antonín Dvořák se původně vyučil řezníkem; mně uvěřili, ale Dvořák u nich asi ztratil na vážnosti.) Talenty se u nás nepromarňovaly ani v ghettu rasovém, ani sociálním. Martin K. Bachstein napsal zajímavou práci o sociologické struktuře “Hradu”, tj. vedoucích osobností První republiky: z 97 se jich nejvíc, tzn. 18, narodilo v obcích o počtu obyvatel do 500, otcové 20 z nich byli zemědělci, 12 pocházelo z rodin řemeslníků, jenom 11 vzešlo z rodin tzv. buržoasie a nejpočetněji byla zastoupena inteligence; kdyby Bachsteinův rozbor mohl sáhnout o generaci dál nazpátek, změnila by se čísla ještě víc ve prospěch lidového původu. U nás nebránil původ vzeštku, úspěchu a prestiži; paradoxně však právě úspěch byl přijímán s tajenou nebo otevřenou nevolí. Mohli bychom sestavit obsáhlou antologii

nenávistných výpadů proti Tomáši Baťovi a příspěvky by se našly v tisku všech stran a orientací. Za “českého” byl pokládán švec, flokující ve sklepní dílně drahé boty a přitom se protloukající věčnou bídou a nouzí, kdežto Tomáš Baťa, který se odvážil říci “Zbavme se své malosti a velikost nás nalezne sama,” a jenž z těchto slov udělal průmyslovou, civilizační a kulturní realitu, ten “amerikanizoval” a vůbec byl “nečeský”.

Ano. Vstoupili jsme do moderních dějin jako národ chalupníků a hokynářů a už skoro nikoho víc. Ještě v roce 1821 odmítly slečinky v Chlumci nad Cidlinou, tedy v ryze českém kraji, vystupovat se studenty na ochotnickém divadle, protože čeština jim byla “sprostá” (jejich němčinu tak slyšet!) a Klicpera pak přes noc napsal hru pouze s mužskými rolemi, aby frajle viděly, že na nich nestojí svět. Začali jsme jako národ chalupníků a hokynářů a nemusíme se za to stydět, protože koncem minulého století jsme již drželi krok s opravdu vyspělými evropskými národy a v rakousko-uherském mocnářství jsme se úrovní obecné vzdělanosti dostali na první místo.

Jenom v jednom jsme zaostali: přetrvával u nás sklon myslet v tradici dávno zašlých obrozeneckých časů víc v kategoriích národa, než státu, a zároveň přežíval dodnes zcela nepřekonaný podivný sociální romantismus národa, vzešlého z chalup a řemeslnických domků. Ten pokrok společnosti, která nyní už měla i své vědce, spisovatele, politiky, umělce, podnikatele, vynálezce, finančníky právníky a v republice také diplomaty a vojáky, byl namnoze přijímán jen nedůvěřivě a poměřován iracionálním kultem lidu (či lépe Lidu), jemuž byly připisovány přímo mystické vlastnosti a síly. Jenom ten Lid přece — stálo v kdejaké čítance — si ubránil svůj

jazyk a tedy jenom v něm se uchovala substance národa. Nebylo už řečeno, že většinou lid — zejména venkovský — byl germanizaci vystaven pramálo (jeden příklad za mnoho dalších: Lomikarovi bylo lhostejné, jakou řečí mluví Kozinova rodina, stál pouze o pole na Hlinovatkách — podrobnosti v *Psohlavcích* — a ostatní vrchnosti nejednaly jinak, chtěly jenom, aby poddaní řádně chodili na robotu a případně vymáhaly plnění povinností i vůči církvi, ale jazyk jim nebraly); tam ale, kde se skutečně setkal s germanizačním tlakem, neodolával dlouho (jinak by Vídeň musela být dodnes z dobré třetiny česká). Přesto se Lid stal předmětem povinné úcty a mírou všech věcí, i když ty problematické zásluhy o udržení jazyka patřily dávno zemřelým generacím.

Zde nastala — ať omylem, nebo záměrně, na výsledku to nic nemění — jiná logická chyba. Ztotožněn byl mýtický Lid s lidem ve smyslu, jaký má tento pojem v zákonodárství demokratických států, tedy souhrn všech občanů, kteří moc volí a odvolávají, podporují nebo kritizují, ale právě se na ní sami nepodílejí. Přitom Lid měl vždycky pravdu, Lid se nikdy nemýlil, Lid nikdy nezradil, Lid nikdy nezakolísal, Lid nikdy nekapituloval — jak dlouho bychom ještě mohli pokračovat?!

Prapůvodní Lid byli jenom zemědělci a další obyvatelé venkova z příbuzných povolání, už vesnický řemeslník byl nanejvýš trpěn na okraji a z inteligence prošel tak ještě farář, pokud pocházel z venkova; to byl kult nejstarší, nejrozšířenější, a značně nedůtklivý, jestliže se o něm zapochybovalo, a zvláště když si někdo vzpomněl třeba na bezostyšné kořistnictví epidemické na venkově za I. i II. světové války. Netrvalo dlouho, a vznikl kult jiného Lidu, tentokrát městského, železničářů, účetních, pří-

štipkářů, listonošů a kominíků; tenhle Lid vystupoval jako “drobný český člověk”. Zajisté netřeba dodávat, že nezůstalo u abstraktních kultů a jejich literárních manifestací a že vznikly i nějaké ty politické strany. Český sociální romantismus však ještě pořád nevyčerpal své tvořivé síly a byl tu Lid potřetí, nyní v podobě proletáře. Pravý opak konzervativního Lidu z patriarchálního světa vysněného venkova, který nepodléhá proměnám času; tento Lid revolučním rozmachem nejprve smete “vykořisťovatele” a potom nastolí nový zlatý věk lidstva, “permanentní posvácení” (řčeno s Ferdinandem Peroutkou) komunismu. Podobně jako Lid vůbec a jeho vtělení z venkova konkrétně je i proletariát tabu: kdo by se opovažoval promluvit o odezvě nacistické sociální demagogie a korupce mezi českým dělnictvem, kterou — jak citováno dříve — nemohlo ignorovat ani ilegální *Rudé právo*? Kult proletariátu bloudí v různé intenzitě našim životem od dvacátých let až po dnešek; jak je to dlouho, co Eva Kantůrková vzkřísila v *Černé hvězdě* mýtus “dělnictva, nepokaženého ještě přílivem vyvlastněných živnostníků a politicky nespolehlivých inteligentů”?

Příznačná definice. Každý Lid, ať venkovský, selský, nebo drobný, anebo proletářský, je nadán nadpřirozenou moudrostí, věrností a mravní zásadovostí, jimiž nic neotřese; běda ale, když nastane nějaký příliv nežádoucích živlů, ať to byl ten “židovský krčmář” na vesnici, podnikatel, který otevřel továrnu v blízkém městě, anebo “vyvlastnění živnostníci a politicky nespolehliví inteligenti” v ušlechtilém prostředí vysočanské fabriky. “Pokažen” může být Lid vždycky jenom vnějšími vlivy, o tom vypráví celé rozsáhlé staré i novější písemnictví.

Varovných symptomů je vícero. Nepřijatelný je výrazný ekonomický úspěch (proto nemohl být k lidu počítán Tomáš Baťa, i když se celé mládí hrbil nad verpánkem), podezřelé je vyšší vzdělání (jež se nemůže vyrovnat "přirozené moudrosti" Lidu), nevíván je širší rozhled (odsuzovaný jako "šilhání po cizích, resp. nečeských vzorech"; na- posledy v padesátých letech v kampani proti tzv. kosmopolitismu); netrpí se kultivovanost ("opičení po pánech"; správná lidová manikura je trochu špíny za nehty) a nepřipustná je pochopitelně hrdost (pro tu existující tucty pejorativních pojmenování). Silný je prvek egalitářství, zvláště pak v jeho negativním aspektu, tj. odporu proti elitám; spíš než vlivu socialismu jej lze připsat na vrub společenskému rodokmenu plebejského národa (v roce 1918 ještě žili pamětníci poddanství a selské roboty). Nelze také nevidět souvislost s inferiorním postavením národa v habsburské monarchii, jež jistě nevychovalo k pozitivnímu vztahu k státní moci a ovlivňovalo podezíravou nedůvěru k přirozené stratifikaci moderní společnosti a vůbec ke každému vzestupu, v němž bylo spatřováno odcizení a pokus "vetřít se" do vyšších, dlouho jen nečeských vrstev. Opravdové "odrakouštění" po roce 1918 muselo zahrnovat i překonání starých komplexů, mělo-li být úplné a trvalé. Nesetkalo se však všude s porozuměním a místo aby se věci nazývaly pravými jmény, vynalézaly se tucty eufemismů pro omezenost, primitivnost, zaostalost a hrubost — pomalu jako bychom se bez nich nemohli obejít, jako bychom bez nich ztráceli vlastní identitu.

Začínali jsme v tak stísněných a malých poměrech, jako málokterý národ v Evropě. Jinde stavěli Pantheon a u nás byl úspěch mít Boudu; v jediném století jsme však dosáhli úrovně národa, který si

vydal naučný slovník, jenž dobře snesl srovnání s encyklopediemi velkých evropských zemí. Přitom se nám pořád lepila na paty mentalita někdejších nevolníků, stále bázně uhybajících každému panu Francovi ze zámku a každému drábovi a stále připravených buď podlézat — bude-li to nezbytné, anebo “pány” (skutečné či domnělé) napálit — nabídne-li se vhodná příležitost. Byli jsme fakticky národ bez šlechty a dlouho i bez měšťanstva — kde, odkud se u nás měl vzít Kościuszko nebo Pulaski, kdo z aristokracie v českých zemích by se byl mohl stát naším knížetem Józefem Poniatowskim a koho by měl vést do války o obnovení českého státu? Nějaké rychtáře Vaváky? Nemusí nás to tížit, historie českého obrození fascinuje právě tou všední, nedramatickou statečností Thámovy generace, dobře srovnatelnou s postojem našich vrstevníků doma, kteří dokázali nehlasovat proti Chartě 77, dát pokřtít dítě v místě kde žijí, anebo odmítnout členství ve straně.

Růst národa k nové dospělosti zřejmě zároveň inspiroval i lekal. Přinášel konfrontaci se světem. Snadno přijatelná byla jenom v poměru ke slovanským národům — v našem “slovanství” bylo mnoho blahovolné nadřazenosti, protože jsme většinu těchto národů svého času opravdu předstihli. Vystačili jsme s tím i v uzavřeném společenství starého Rakouska-Uherska: vyspělejší byly naše školy, náš stupeň vzdělanosti, naše ekonomická a civilizační úroveň. Německý (tj. hlavně rakouský) baron, maďarský gróf a polský šlechtic figuruje v naší literatuře oněch dob vždy jako směšná nebo trapná postava — co dokáže vedle českého Vaška? Vytvářela se fikce, že obстоjíme ne emancipací od všestranně nuzných začátků, ale jenom tehdy, když jim zůstaneme věrni, a může nám spánembohem

pořád čouhat sláma z bot. V podstatě to znamenalo uchovat si natrvalo myšlení a životní styl vychytralých poddaných, kteří pánům nakonec vytřou zrak — ne přijít mezi pány sebevědomě jako páni.

Se servilností vůči Lidu, který prý tak slavně obstál ve všech zkouškách v dějinách, kontrastuje přísnost, s níž jsou souzeny jiné společenské vrstvy a skupiny. Kolikrát jsme například četli znevažující výroky o československé armádě na Západě za II. světové války, protože v ní sloužilo nadproporční množství důstojníků (tj. “jenom” důstojníků; účast v zahraničním a domácím odboji, jež byla důstojnickému sboru podle všech normálních měřítek samozřejmě a nepochybně jenom ke cti, se nakonec stala “argumentem” proti němu). V přítomnosti se často mluví se stejným despektem o Chartě 77, neboť jejími signatáři jsou prý “jenom intelektuálové” (což není pravda), kdežto Lid (pracující, zemědělský, prostý — nehodící se škrtněte) zůstal až na další doma, čímž opět prokázal svou moudrost.

Zdá se, že si v prvních létech republiky u nás jen málokdo uvědomoval, že tento kult Lidu může být zdrojem vážného ohrožení integrity státu. Kdejaký Lid, ať selský, drobný nebo proletářský, byl nadřazen ostatním občanům, ba samotné republice. Zůstávalo nepovšimnuto, jak blíženecky podobné bolševickému výrazivu, třeba Leninovým invektivám proti “inteligentíkům”, jsou výpady mluvčích toho či onoho Lidu proti osobnostem, stavům nebo sociálním vrstvám tzv. nelidovým. Zvláštní kongenialita.

Mohlo přece varovat, že v roce 1919 sociálně demokratický ministr spravedlnosti Soukup reagoval na drancování obchodů v Praze prohlášením,

že se “sklání před majestátem lidu,” což tento *iuris utriusque doctor* ještě rozvedl přáním “necht’ lid vystoupí sám jako moc exekutivní.”

Poměry se stabilizovaly vlivem Pětky, mimoústavní instituce, pravidelných neformálních schůzek představitelů pěti velkých státotvorných stran, probírajících aktuální problémy a domlouvajících zásadní rozhodnutí. Pětka byla, je a asi vždy bude kritizována tolik, že se zpochybňuje výsledek jejího působení, tedy rychlá stabilizace politických poměrů a ekonomická prosperita. Možná to byly cíle příliš pragmatické a vysloveně přízemní, ale stačí si představit republiku bez nich a vidíme chronickou politickou kalamitu a ekonomickou krizi, jež by mohly vést — jako v tolika jiných zemích — jenom k fašismu nebo komunismu. Pětka jistě tlumila demokratickou aktivitu zdola, její zásluhou se však nemohly prosadit ani extrémní tendence rovněž zdola, které jinde tolikrát zneužily demokratických svobod proti demokracii. “My jsme hrozně nezajímaví,” řekl Karel Čapek zahraničnímu návštěvníkovi, protože v Československu skutečně neexistovaly ani významnější pokusy o převrat (marginální záležitosti zůstaly komunistické a fašistické imitace zahraničních vzorů), ani rozvětvená spiknutí, ani krvavé pouliční boje, nic z příznačného koloritu doby v tolika evropských státech. Protože se toho podařilo dosáhnout ve společnosti politicky, sociálně a národnostně složitě a v mnohém ohledu zajisté nezralé, je toto překonání stranického partikularismu (včetně zmíněných kultů Lidu) v zájmu republiky dílem státnické moudrosti vedoucích politiků, zasedajících v Pětce, již by bylo nespravedlivé jednoduše odsuzovat jako “oligarchii”. Pětka se logicky vyvinula ze situace, v níž podle Peroutky “dělítkem mezi opozicí a vládou

nebyl poměr k vládnímu programu, nýbrž ke státu." Co mohlo být alternativou k Šrámkovu "dohodli jsme se, že se dohodnem" jiného, než stranická krátkozraká *Rechtshaberei*, nevyhnutelně spějící do neřešitelné krize, z níž by stát vyvedla až nějaká ta "vláda pevné ruky", ať už jakékoli totalitní nebo autoritativní formy?

Masaryk, jak již vzpomenuto, mluvil o padesáti létech, jež republika potřebuje, aby byla vnitřně natrvalo zabezpečena. Věděl — jak řekl v červnu 1926 — že ještě nebyla vytvořena tradice pozitivního vztahu občanů a stran ke státu. Za kolik let se však může vytvořit vůbec jakákoli tradice? Výsledky, jichž republika dosáhla, lze měřit jen reálnými možnostmi času její existence a působení, a doby, v níž vznikla a rozvíjela se.

Známe však kritiku, konstatující, že život republiky ovlivňovaly různorodé tendence levicových intelektuálů, liberálů, nacionalistů a katolíků, jak je uvádí Vojtěch Kořán, tvrdící, že "se jim za celých dvacet let nepodařilo dojít vzájemného porozumění a najít společný jazyk, aby tak položili alespoň základy dotud notoricky zanedbávané české duchovní syntézy." Snad by bylo vhodné místo o "celých dvaceti létech" mluvit o pouhých dvaceti. Ještě významnější a problematičtější je pojem "české duchovní syntézy", pod nímž si lze představovat vskutku ledacos. Má to být vyrovnání a překonání rozporů nějakou synkretickou společnou konfesí, jejich potlačení nebo přijetí jakési nové (případně staronové) ideologie? Opusťme tehdejší rozháranou střední Evropu a neusnadňujme si úkol odkazem na Rakousko oněch časů, kde se o nějaké syntéze mluvit jistě nedalo, a nepřipomínejme ani státy jako Polsko nebo Maďarsko s jejich autoritativními režimy (o nacistickém Německu ani nemluvě), je-

jichž "syntézou" byly v jednom případě imperiální, v druhém revizionistické ambice, a obraťme se jinam. Existuje nějaká britská, resp. anglická duchovní syntéza, společný jmenovatel Kiplinga a Chestertona, H. G. Wellse a Maughama? Dospěla k takové syntéze Francie s neslučitelnými tradicemi jakobínství a roajalismu, až do našeho století živými, ba virulentními? Nezabíháme v zamyšleních nad našimi moderními dějinami nejednou k otázkám okrajového významu, jimž se však přiřítá zásadní smysl, nedáváme se zavádět od jádra věci a neuniká nám pro dílčí postřehy a závěry celek?

Nepotřebujeme udržovat iluze o ničem, tedy ani o nějaké naší bytostné demokratičnosti stejně jako o demokracii První republiky. Je zbytečné poznamenávat, že dokonalá nebyla, a že ji to připodobňovalo všem jiným demokraciím tehdejšími i dnešními. Ostatní bylo už jenom věcí vývoje občanské uvědomělosti a aktivity a jejich ústavních a institucionálních důsledků. Na otázku, jestli byl tento vývoj možný, lze odpovědět zjištěním, zda se občané se státem ztotožňovali, anebo jim byl lhostejný. Do 30. září 1938 byla odpověď jednoznačná: nemohlo být provedeno spolehlivější referendum o poměru ke státu, než zářijová mobilizace, ničím se nemohl výrazněji manifestovat stupeň dosažené *občanské syntézy* — zajímal se snad v kasárnách a pevnostech někdo z vojáků, kdo tu je a nebo není levicový intelektuál, liberál, nacionalista nebo katolík? Nemá pravdu válečný letec Václav Šikl, citující v úvaze o občanství, státnosti a brannosti generála Karla Klapálka: ". . . co nám nejvíce chybělo? Že jsme vlastně v posledních stoletích nikdy neměli příležitost se prosadit jako národní kolektiv. V první a také v druhé světové válce nás byla jen hrstka, těch skutečně bojujících . . . Naše národní

vlastnosti by se byly pravděpodobně jinak vyvinuly, kdybychom byli všichni podstoupili křest ohněm . . .”

Nestalo se tak. Kapitulací byla zmařena příležitost osvědčit se, jak tomu říká Černý, příležitost k občanské velikosti. Kalkulace s hypotékou u Západu neměla s velikostí nic společného, bylo to pouze chalupnické či hokynářské chytráctví; před statečností byla dána přednost způsobu, jak na osud mazaně vyžrát. Málokdo se tázal, zda lze toto “řešení” přijmout a zachovat si sebeúctu — to ovšem byla jedna z hodnot, jichž si “malý český člověk” nikdy příliš necenil, protože “za to se nic nekoupí.” Mravní katastrofu pak po několika letech dovršil přechodný zdánlivý úspěch Benešova “plánu”; proč o něco bojovat, jde-li to i jinak, a ještě jak snadno?! Nezaslouženě byl zrazen skutečný lid — ať s pěti obecnými nebo s doktorátem —, který musel s pohraničními pozicemi také vyklidit jistotu, že v určité chvíli se v určitých věcech neustupuje, ať to stojí co stojí, přesvědčení svou povahou vlastně aristokratické, ale v září 1938 tak obecné, jako nikdy dříve. Zároveň bylo kapitulací opatřeno morální alibi pro pomyslný Lid, jehož jménem teď směli šamani všech barev odsuzovat a hlásat cokoliv.

Obrana demokratického státu mohla občanskou syntézu potvrdit a dovršit. Kapitulací bylo ztraceno nebo alespoň zpochybněno všechno, čeho bylo za dvacet let republiky z nelehkých začátků dosaženo: stát, občanství, demokracie. Recidíva starých chorob a neduhů nemohla nikoho překvapovat.

X.

Nevyhnutelnosti a alternativy

“Jsme-li postaveni uprostřed Evropy na místě, kde můžeme svůj život a svou svobodu zachovati pouze hrdinstvím, pak nezbývá nic jiného, než tomuto hrdinství přivykati,” psal Jaroslav Durych v dubnu 1937. Lapidárněji vyjádřit úkoly československé politiky snad ani nebylo možné. Má smysl tato slova zpochybňovat odkazem na vše, co Durych napsal po mnichovské kapitulaci? Samozřejmě je to nepřijatelné a prostě neomluvitelné, třeba však stále pamatovat, že těm zlovolným výlevům předcházela kapitulace ještě nepřijatelnější a neomluvitelnější.

Po Mnichově — nejprve krátké dusné mezidobí Druhé republiky, potom šest let nacistické okupace, pak tři roky intermezza polovičaté demokracie před únorem 1948, před druhým Mnichovem, druhou kapitulací. Zanedlouho teror: na sto třicet tisíc mužů a žen v kriminálech a vězeňských táborech, dosud nezjištěný počet mrtvých — popravených, obětí fémových vražd, ubitých při výsleších, zastřelených na útěku z věznic a táborů anebo při pokusu odejít ze země, zavalených v uhelných a uranových dolech; teror, který vydržel dvacet let, neboť ještě na jaře 1968 sedělo ve věznicích a lágrech několik set politických vězňů, z nichž poslední se dostali na svobodu až těsně před 21. srpnem.

Ano, osmašedesátý rok, krátké nadechnutí a po třetím Mnichově, po třetí kapitulaci dlouhá léta "normalizace".

Václav Havel píše, že "... mizí ovšem nutně i pocit dějinnosti: první půli sedmdesátých let v Československu mám osobně v paměti jako dobu jakéhosi 'zastavení dějin'; veřejné mínění jako by ztratilo strukturu, spád, směr, napětí, rytmus a tajemství; nevím, co bylo dřív a co bylo později, čím se jeden rok lišil od druhého, co se vlastně dělo, a zdá se mi, že je to celkem jedno: spolu s nepředvídatelností se vytrácí pocit smyslu. Dějiny byly nahrazeny pseudodějiny rytmičovanými kalendářem výročí, sjezdů, oslav a spartakiád."

Pocit hluboké frustrace, trvající déle než jen od první poloviny sedmdesátých let.

"... v oné zemi pobíhá
čtrnáct milionů grafomanů,
zato tam neslouží
ani jeden voják,"

vyjádřil ji v *Odchodu z Čech* básník, připomínající si zdi našich měst, popsané v srpnu 1968 protesty proti sovětské okupaci. Ivan Diviš bilancuje, že je

"... syt jar, Únorů, Květnů,
Lednů, Srpnů —
těch hoven bezčasí,"

kde se už fakta hromadí v povážlivě krátkém spojení, aby po několika létech odpověděl v anketě o problému integrace a asimilace exulantů a emigrantů: "Svým dětem české dějiny nikdy vykládat nebudu, nebudu jim kalit nevinné hlavy." Dalo by se to vyřídit jízlivou poznámkou, že na nevinné hlavy toho čeká všude dost, a vyrůstají-li v bývalém *Hauptstadt der Bewegung* a nedaleko od Dachau, je toho pro ty hlavy až nad hlavu, ale tak jednoduché věci nejsou.

Havel i Diviš dospívají každý z jiné strany k témuž problému — k bezdějinnosti a k vykolejení dějin; v druhém plánu se vynořuje otázka, co se stát muselo a nemuselo, kde byla nastavena výhybka do osudného směru.

A jsme zpátky u Mnichova, jako u něj bude každá historická bilance ještě mnohokrát; u Mnichova a u Edvarda Beneše, muže, který za kapitulaci převzal osobní odpovědnost.

Myslíte na budoucnost, nemůžeme zrušit minulost; myslíte na budoucnost, zvažujeme možné alternativy; protože hledáme východisko z domněle fatální determinace našeho osudu, je legitimní se nejen ptát, co a proč se stalo, ale i proč se co nestalo, a kam jinam mohl — snad — vývoj při jiných rozhodnutích směřovat.

První přichází na řadu otázka samotné volby Edvarda Beneše prezidentem republiky. Kdyby na jeho místě seděl někdo jiný, byl by se také podvolil mnichovskému diktátu a kalkuloval by stejně jako Beneš s morální hypotékou vůči Západu, anebo by se rozhodl k odporu?

Odpověď je snadná, pokud jde o tu hypotéku; byl to výlučně Benešův plán, jímž se ani v osudných dnech nikomu ze svého okolí nesevěřil. Patrně by na tuto myšlenku “největšího Macchiavelliho naší doby” ani nikdo jiný nepřipadl.

A odpor . . . ? Především: kdo mohl být v pětatřicátém roce zvolen? Švehla, státnická osobnost první velikosti, byl již léta mrtev. Pomineme-li vysloveně nepolitického profesora Bohumila Němce, který měl být Benešovým protikandidátem, kdo zbývá? Josef Pekař odmítl, aby se o něm jen uvažovalo; řekl výslovně, že by nemohl získat autoritu, srovnatelnou s Benešovou. Kdo tedy? Beran, Hampl, Hodža, Klofáč, Šrámek, všechno jenom vůdci

stran, ale kdo z nich měl mezinárodní rozhled a zkušenost, jen trochu se blížíci Benešově průpravě? Kdyby bylo republice dopřáno těch padesáti let míru, po nichž toužil Masaryk, mohla v mladé generaci státnická osobnost vyrůst — snad z Ducháčka, Krajiny nebo Majera, možná z Ladislava Rašina nebo z někoho z těch pozapomenutých zcela neznámých, kdo skončili na nacistickém či komunistickém popravišti nebo někde v Mauthausenu či v Jáchymově, ale těch roků prožila První republika jenom dvacet a začátky nebyly nejmírovější. Tedy znovu: Beran, Hampl, Hodža, Klofáč, Šrámek — kdo z nich by dal rozkaz k odporu? Anebo — kdo by jej nedal? Především však pamatujme na ústavou vyžadovanou většinu, na niž nikdo z nich neměl naději a také se ani o prezidentský úřad vůbec neucházel. Stát se nástupcem T. G. Masaryka nebylo snadné, nakonec jenom Edvard Beneš vzbuzoval důvěru, že dokáže být jeho pokračovatelem.

Ano, ale s jinou politikou, ozve se námitka. O zahraničních vztazích republiky bylo již řečeno dost. A v domácí politice? Tady se poukazuje na nevyřešený česko-slovenský vztah a na problém německé, případně též maďarské a polské menšiny, dále pak na údajně nesplněný slib Edvarda Beneše mírové konferenci, že Československo bude “druhým Švýcarskem”.

Poslední kritika je nejméně relevantní, její autoři znají všehovšudy uvedená dvě slova, a ještě nepřesně citovaná, z Benešova dopisu Berthelotovi z 20. května 1919, a nedali si práci konfrontovat jednotlivé body tohoto sdělení s politickou realitou První republiky.

Samozřejmě to nemění nic na skutečnosti, že česko-slovenský vztah byl v krizi a že problém menšin nebyl vyřešen (“Mají všechno možné, a co

by ještě chtěli víc?" byl nejrozšířenější postoj předválečných politiků, jen s tím rozdílem, že podle pravice měly menšiny práv příliš mnoho). A na problému menšin, slyšíme znovu a znovu, pak Československo ztroskotalo, jakž se prý — dodává se často — dalo od začátku předvídat.

Na okraj poznamenejme, že ani nacionalistická, ani ultramontánní pravice po léta o problému menšin buď vůbec nevěděla a vědět nechtěla, anebo jej zamýšlela řešit ne integrací do státní politiky, ale odnárodňováním.

Postavení československých menšin může být posuzováno jen v kontextu doby, ve srovnání s jejich situací v jiných zemích a s vědomím, co se dá stačit za dvacet let.

Staré Rakousko-Uhersko dokázalo vyřešit jediný problém: vztah k Maďarsku, vyjádřený od rakousko-uherského vyrovnání z roku 1867 německou supremaci v jedné polovině monarchie a maďarskou ve druhé. Existence svých problémů, tj. českého, polského, rumunského, slovinského, chorvátského a italského, si muselo být vědomo déle než sto let.

Jak dlouho trvalo Velké Británii, než uznala irskou nezávislost? V Severním Irsku není východisko z krvavé krize ani v dohledu dodnes.

Předválečné Polsko pacifikovalo své východní oblasti, zalidněné Ukrajinci a Bělorusy, kárnými expedicemi policie.

Ve fašistické Itálii byly německé a slovinské menšiny vystaveny nejbezohlednějšímu odnárodňování: němčina a slovinština byly vyřazeny z veřejného života, německé a slovinské školy zavřeny, komunální samospráva zrušena, majetek národních sdružení konfiskován, a poitalšťována byla i jména, dokonce i na náhrobcích, takže jihotyrolský Josef

směl být pohřben jenom jako Giuseppe. Austrofašistům z Dollfusovy a Schuschniggovy "Vlastenecké fronty" byl přesto Mussolini nejprve tak vítaným protektorem, jako se později stal váženým (zprvu) spojencem Adolfa Hitlera, který byl dokonce ochoten pomoci příteli Ducemu s jeho národnostním problémem a přesídlit všechny Tyroláky z Horní Adiže na Krym.

I kdyby byla naše republika národnostně homogenní, hitlerovské agresi nemohla prostě z geografických důvodů uniknout. A pokusme se představit si, že by vznikla taková, jaká byla po roce 1918, ale že by pro československou demokratickou stát-nost získala většinu německy mluvících občanů, asi jako to Švýcarsko, které se ovšem formovalo trochu déle. Hitlerovu uchvácení moci v Německu by to přirozeně nemohlo zabránit, zato němečtí emigranti by měli kam odcházet, Československo by nebyla jen relativně vlídná cizina, ale země, kam by přišli mezi své do nějakého sudetského kantonu, a jako vlastní by tam byli přijímáni. Pražské ústřední vládě by to mohlo být mezinárodně politicky hodně nepříjemné, nemohla by však zasahovat do prerogativ Německé národní rady — řečeno dnešní terminologií, či jak by se vrcholný orgán německých menšinových území jmenoval. Na československém území by vzniklo ještě víc exilových německých časopisů a nakladatelství, než kolik jich u nás působilo před válkou, liberecký rozhlas by komplikoval život Goebbelsově propagandě, Sudety by se staly Piemontem německé demokracie. Jak asi by reagoval Hitler, o co dříve by nastala ve vztazích mezi Německem a Československem rozhodující krize? Máme jediný důvod věřit, že tomuto Československu by Francie, rozkládaná pronacistickými sympatiemi na pravici a levicovým pacifismem

na druhé straně politického spektra, neodepřela splnit svůj spojenecký závazek?

Ohrožení se Československo mohlo vyhnout jen dobrovolnou, iniciativní kolaborací s nacistickým Německem; kdyby se samo ihned po Hitlerově příchodu k moci rozhodlo pro vazalství a podporovalo Berlín politicky i svým zbrojním průmyslem a nakonec mu dalo k dispozici i vlastní armádu, není vyloučeno, že by Hitler sudetské Němce odepsal stejně, jako to učinil s Tyroláky, očekáváje, že se republika pozvolna zgermanizuje sama, takže se přece jen — ale tichou cestou — uskuteční starý projekt *Mittleuroopy*. Je to představa zvrácená a dokonale absurdní a pro takovou politiku by se včas, tj. někdy kolem roku 1935, nepodařilo získat ani pozdější nejhrolivější kolaboranty. Uvádím ji zde jen pro úplnost škály možností, jež Československo mělo. Sám bych na ni, přiznávám, nepřipadl: zcela vážně mi ji ale jako jedinou možnou, prý bohužel nevyužitou alternativu přednesl někdy začátkem sedmdesátých brněnský historik, jehož kariéra se po vyhození tolika konkurentů za “normalizace” konečně začala slibně rozvíjet. Připomínal mi Maďarsko a Rumunsko, státy, které nemarňily síly “bezúčelným” odporem proti nacistickému Německu a dovedly pak včas změnit směr, takže, jak dovozoval tento tehdy už dlouholetý člen strany, dnes na tom nejsou ani líp, ani hůř, než my; sečtělý a obratný kompilátor, jímž byl a jímž zůstal, se předem dovolával Macchiavelliho proti nějakým “pitomoučkým”, jak *verbis expressis* řekl, případným morálním námitkám, neboť ty prý v politice nemají co pohledávat.

“Kdyby se to tehdy dělalo všechno *jinak*,” píše Jaroslav Klatovský, “třeba podle Kramáře, kdybychom intervenovali . . . kdybychom neutlačovali

Slováky . . . Němce . . . Maďary . . ., kdybychom poznali, že bolševismus není vnitřní ruský problém, ale problém světový . . . Odpovídám: byli bychom na tom stejně, a ještě bychom nepoznali dvacet let demokracie. Vždyť naši nejbližší sousedé, Poláci, Maďaři a Rakušané to přece dělali mezi oběma světovými válkami *jinak* (byli dobře katoličtí, protirusští a protikomunističtí, nacionalističtí, korporativní, sanační, autoritativní atd. atd.) a nijak jim to nepomohlo” (obě zdůraznění J. K.). Je třeba dodat jediné slovo?

Východisko pro zatím nedohlednou budoucnost se často hledá v sjednocené Evropě — at’ celé, nebo jenom střední. Společným rysem obou koncepcí (je-li zde toto slovo vůbec na místě!) je jejich pohodlně mlhavá nekonkrétnost. Když jsme doma někdy v padesátých letech prvně slyšali o sjednocení Evropy, znělo to tím lákavěji, čím méně jsme věděli o problémech, s nimiž je každá dobrovolná integrace spojena. Zřejmé pouze bylo, že i budoucí sjednocená Evropa zůstane “Evropou národů”, že Albánii a Švédsko, Španělsko a Polsko, Maďarsko a Rakousko nelze amalgamovat do jednoho státního celku jako Utah a New Hampshire, že eventuální Spojené státy evropské nemohou být duplikátem USA.

Diskuse se proto nyní soustřeďují na střední Evropu (případně Střední Evropu), jejíž hranice dodnes nikdo jen trochu solidně a nepochybně nedefinoval. Je to totiž nesnadnější než projekty nějaké podunajské federace, kde by se členství otevřelo všem státům, jejichž územím Dunaj protéká anebo o ně alespoň zavadí, ač toho kromě té řeky jinak mnoho společného nenajdou, i kdyby hledat chtěly. Střední Evropa přišla do módy. Pozapomenuta už zůstává její geneze, skutečnost, že poprvé se vyskyt-

la jakožto *Mitteleuropa* v plánech císařského německého imperialismu s předurčenou rolí nejbližšího satelita na trase Berlín-Bagdád (příznačně vznikla před několika lety v Terstu politická společnost jménem *Mitteleuropeo*, což je bastard srovnatelný se *Středoböhmen* nebo *Zentralsuisse*). Které státy nebo které území patří do Střední Evropy? Košický dóm by mohl stát někde v Porýní, bukuréšťské bulváry připomínají (snad dodnes, přes ceausescovskou devastaci) Paříž stejně, jako je z Paříže odvozen urbanistický koncept Budapešti; Záhřeb, Olomouc a Krakov mají dodnes příbuznou atmosféru, ale patří Varšava už jinam, snad do východní Evropy? A co s celým polským severem, tak blízkým německým hansovním městům, ale také mnoha městům v nepochybně západoevropském Holandsku a Belgii? A kudy probíhá hranice té pomyslné Střední Evropy na jihu? Po Alpách? Proč vám ale tolik zákoutí někde v Padově nebo Veroně připomene pražské Staré Město, Olomouc i Vídeň, po nichž ani nevzdechnete v Norimberku nebo Bayreuthu? Kam přiřadit baltské země, Litvu, Lotyšsko a Estonsko; východní Evropa to není, a patří-li k severu, kde na jihu ten sever končí?

Do tolika podrobností úvahy nezacházejí a jsou vesměs až komicky vágní, jestliže mají jenom přibližně načrtnout politické zásady, podle nichž by se střední Evropa měla jednou v budoucnosti sjednocovat a integrovat. Najdeme v nich zato mnohokrát přímo křečovitou snahu odlišit se netoliko od východu — což je při povaze sovětské reality stejně dobře pochopitelné, jako zbytečné —, ale také od západu Evropy. Ať si to autoři uvědomují nebo ne, zaznívá z toho v podstatě neutralistická tendence stejného charakteru jako v jině artikulovaných tendencích prosadit Evropu v odstupu —

pokud možno stejném — od Sovětského svazu a Spojených států.

Určitější je jenom jedna kategorie úvah, ta, v nichž pojem “Střední Evropa” je zeměpisně vymezen hranicemi starého habsburského mocnářství; jak by vytváření takového politického celku přihlíželi například Poláci, kteří by stáli stejně málo o nějakou cizí supremaci jako o odstoupení Krakova, svého starého hlavního města, teoretici už raději ignorují, tyhle profánní záležitosti by vyřešil někdo jiný, snad nějaký nový Vídeňský kongres.

A tím jsme u jádra věci, u hlavního rysu sjednoceně evropských i středoevropských “plánů” naší provenience: jejich společným rysem není odpovědnost za vlastní stát ani za Evropu, je pro ně typické, že se nikdy neptají, zda by o nás ta Evropa — ať celá, nebo jenom střední — vůbec stála, a co bychom pro ni znamenali politicky, ekonomicky, kulturně; nejde o odpovědnost, ale o přesouvání odpovědnosti nebo o útěk od odpovědnosti. Stručně řečeno: hledá se kuratela.

Jestliže se politický vývoj První republiky stal předmětem kritických analýz a diskuse, je to jenom v pořádku. Znepokojivá je však skutečnost, vystupují-li např. v českém samizdatovém periodiku *Střední Evropa* obvykle pseudonymní mluvčí údajných politických sil (např. “Andreas”), spříznění s již citovaným pseudonymem Severou a s někdejšími autory z okruhu *Obnovy*, jejichž čas domněle přišel — v doslovné citaci — “po vymření legionářů, po zániku sokolů.” Tady už se neanalyzuje a nediskutuje, ozývá se zato “ten sebevědomý tón, kterým k nám hovoří, jako bychom se právě probudili z nějakého pomatení a měli kocovinu” (Václav Bělohradský). V mládí jsme žasli, jak simplifikovat a primitivizovat uměli složité problémy moderní

doby, dějin a společnosti marxisté; dnes se jim přinejmenším vyrovnávají ultrakonzervativní majitelé jiného univerzálního klíče k výkladu celé naší historie, jako by na jednom intelektuálním panoptiku, tom z padesátých let, nebylo dost a dost.

Tady První republika není posuzována, je toliko souzena a odsuzována, neboť prý byla odsouzena k zániku od samého počátku, protože údajně je “absurdní přesvědčení, že lidé stejně nebo podobně mluvící patří k sobě a že se státy mají formovat na tomto základě.” Proč si dělat starosti s podstatnými atributy národa, jichž je trochu víc, než jenom společný jazyk, a proč se ptát, jsou-li organičtější státy, vzniklé nějakým oktrojovaným rozhodnutím velmocí nebo imperialistickými výboji panovníků? Podle těchto kuriózních vývodů nikdy nemělo vzniknout Československo, Itálie měla zůstat čím podle Metternichovy definice byla, tedy jen “zeměpisným pojmem”, územím, rozděleným do tuctu států, při čemž Lombardie a Benátsko patřily do sféry moci Vídně, ne Říma, a Poláci měli pokojně setrvávat v ruském, pruském či německém a rakouském záboru a ani nepomyslet na obnovení vlastního státu, a na světě mohlo být dobře. A tak dále.

Jinde se příznačně kategorickým jazykem, nahrazujícím solidní věcnou argumentaci, prohlašuje, že byly “v základech První republiky příčiny pozdějšího vítězství komunismu v naší zemi.” S neměnnou svrchovaností lze prohlašovat, že cesta ke komunismu začala vynálezem parního stroje, objevením Ameriky anebo výsledkem punských válek, nebylo by to o nic absurdnější a s trochou sofistické obratnosti by se to dalo dokazovat možná ještě o něco přesvědčivěji — zde se ovšem nedokazuje, zde se prostě tvrdí a námitky jsou předem označeny

za příznak buď zaostalosti, nebo skrytého bolševictví.

Trochu konkrétnější autoři se soustřeďují na okrajové jevy nebo na epizody, jimž propůjčí osudový význam. Například bylo už nejednou různými slovy řečeno, že "říjnový zrod republiky byl v listopadu oslaven těžkým úderem mariánského sloupu na dlažbu Staroměstského náměstí." Tím byl prý osud republiky už natrvalo determinován, následky toho činu neseme dodnes. Autoři těchto tvrzení se nezeptají, jak malý a nízký by byl mstivý bůh, trestající několik generací za čin davu, který 8. listopadu 1918, tj. v den třistaletého výročí bělohorské bitvy, sloup porazil — ne však jako sloup mariánský, ale jako domnělý pomník vítězství katolické Ligy na Bílé hoře. Nepochybně to bylo vandalství, lze však ten dav prohlásit za činitele, určujícího povahu státu? Ostatně to nebyla v tehdejší Evropě událost ojedinělá. V převážně katolické Varšavě byl po I. světové válce zbořen celý chrám. O tom ultramontánní soudci První republiky jaksi nevědí nebo vědět nechtějí. Ve Varšavě však nedošlo k výbuchu nevole davu, ale k oficiálně schválené demolici pravoslavné cerkve jakožto symbolu svržené ruské nadvlády. Pohnutky byly tudíž stejné, jako v Praze, v té Praze, kde právě nedávno před 8. listopadem 1918 skončily poměry mnohem méně idylické, než jak jsou dnes líčeny — kde například oficiální tisková kancelář vyvěšovala fotografie šibenic s popravenými "velezrádci" z Haliče, Srbska a Itálie. Zpět ale k té Varšavě a pražskému sloupu: jestliže varšavská cerkev neměla ten předurčující význam, jako sloup ze Staroměstského náměstí, setkáváme se s přímo klinicky zajímavým případem podvojně morálky. (Zbytečno dodávat, že nikdo zatím nepřipsal tak historickou závažnost žádné

zhanobené synagoze nebo událostem za hilsneriády.)

Jsou to všechno pouze marginální fenomény, pozoruhodné snad jenom siláckým slovníkem, jímž usilují přitáhnout více zájmu? V přítomné době morálního a intelektuálního rozvratu, hledající východisko velmi často v návratu k hodnotám křesťanství, a v časech, kdy nastala nesporná renesance religiozity, nemohou být ignorovány. Vydávají se totiž za tak jedině autentické mluvčí katolictví, že si přisvojují právo odsuzovat jako budovatele cesty ke komunismu i představitele lidové — tj. tehdy ryze katolické — strany, kteří byli upřímně věrni republice, Janem Šrámkem počínaje. Zde stále nepřestává platit konstatování Jana Patočky v *České vzdělanosti v Evropě*, psané v roce 1939: “Mohlo by se zdát, že právě katolictví je tou syntézou, kterou vyžaduje Evropa a po které touží český duch. Avšak katolicismus, zejména český, neprojevil dosud své skutečné duchovní výše: akcenty odporu a nenávisti ke všem jinak orientovaným jsou přímo bolestné. Dosud stálá duchovní slabost našeho katolictví se projevila zejména za Druhé republiky: odpor a nenávist se tu zdály ženoucí silou.”

Netýkalo se to kardinála Josefa Berana, netýká se to Josefa Zvěřiny, abychom zůstali jen u dvou jmen z nejvýznamnějších. Můžeme však přehlížet zcela ahistorické glorifikace minulosti, založené na nedostatečné znalosti historie, anebo přímo na fixlování s fakty?

Ke glorifikaci je podle pravidel propagandy zapotřebí antipod; zloduchem se stává (pokolikáté už?) Masaryk, ježž je třeba “hodnotit spíše jako Herostrata než jako tvůrce.” Řada jeho zločinů je dlouhá, začíná u “šaškárny” (charakteristický

slovník; ale nevycházelo snad u nás kdysi periodikum *Šejdrem*?!) s bojem o Rukopisy, z kterého Masaryk "udělal věc ulice" (publikací v exkluzivním *Athenaeu*!) a končí "zradou na pravém a skutečném poslání českého národa, to jest *vytvářet střední Evropu* (zdůrazněno v originále, V. H.), zradou na Rakousku a Habsburcích." Prokurátor od válečného soudu by sotva promluvil tvrději, ale jak tomu doopravdy bylo?

Především nutno poznamenat, že je nanejvýš problematické, prohlašují-li se hlasatelé takto radikálně negativního názoru na československou státnost za mluvčí našeho katolicismu, zrovna jako když se vydávají za pokračovatele údajné politické tradice, jež se k Československu stavěla odmítavě od jeho vzniku a již pak dějiny daly za pravdu.

Z historie prostě nelze vymazat Mořice Hrubana, Jana Šrámka, Pavla Tigrida a Helenu Koželuhovou, a tím méně kardinála Josefa Berana a dnes Josefa Zvěřinu nebo Václava Malého; hlas údajné "mlčící většiny" je ve skutečnosti výrazem mínění nevelkého, i když hlučného houfu. Stejně pochybné je to se zmíněnou předstíranou tradicí. Slova Jaroslava Durycha, citovaná na začátku této kapitoly, vyšla v *Obnově*. V červnovém čísle *Akordu* z roku 1931 čteme v nekrologu Viktora Dyka: "V době, kdy se tiskly po novinách a kožených měsíčnicích úvahy o přestavbě drahocenné habsburské monarchie, bez níž český národ stále nemohl žít, jak si aspoň namlouvali dvorní radové a většina českých poslanců, Viktor Dyk odešel do vězení." Tolik spoluvydavatel *Akordu* Josef Dostál. Mohl názor na staré Rakousko vyslovit jednoznačněji?

Vraťme se ale k "herostratovskému" Masarykovi, který prý snad ze svévole, možná z ctižádnosti nebo z chorobného nepřátelství vůči monarchii

“zničil Rakousko” a tím zavinil všechny budoucí pohromy národa, republiky, střední Evropy a snad i celého světa, neboť existence habsburské monarchie mohla odvrátit jak Hitlerův vzestup a agresi, tak pozdější expanzi komunismu na západ. Znamená to Masarykovi připisovat přímo ďábelskou genialitu a stejně velkou moc, protože habsburská říše přece přetrvala celkem nedotčena i Napoleona, který tak rád přesouval hranice a bořil i tvořil státy, a jenž svá rozhodnutí mohl podpořit hrozbou dlouho neporazitelné síly.

Mnozí Rakušané vidí Masaryka docela jinak. Spolkový kancléř Bruno Kreisky o něm řekl, že “Rakousko mu dluží své díky” za úsilí, které jako říšský poslanec vynaložil pro federalizaci Rakouska s nadějí, že se podaří je proměnit v základnu soužití jeho národů. “Můžeme se zde jenom zamyslet,” řekl Kreisky při odhalování Masarykovy pamětní desky ve Vídni 13. září 1982, “co by se stalo, kdyby si monarchie svého času našla jiné rádce, než představitele rakouské vysoké aristokracie. Snad by tehdy bylo možno uskutečnit to, o čem mnozí jen snili — svobodný spolkový stát svobodných národů a s ním i středoevropské hospodářské společenství.” Potom Kreisky připomněl Masarykův rozhovor s ministerským předsedou Koerberem na začátku války, v němž mu Koerber otevřeně řekl, že po vítězné válce budou mít hlavní slovo vojáci, “bude se centralizovat a germanizovat; bude to absolutismus s parlamentním zbarvením.”

Rakouský publicista Willy Lorenz píše, že “Ernst von Plener, jeden z vůdců sudetských Němců a politik rakouské monarchie, po první světové válce konstatoval, vzpomínaje bojů mezi Čechy a Němci, že se ‘Němci vůči českým požadavkům chovali patrně trochu neoblomně.’ Plenerovo odsouzení

politiky, která spoluzavinila zánik habsburské monarchie, je příliš mírné," říká Lorenz, zjišťující, že německý podíl viny je "nesrovnatelně větší". Češi, kteří "byli degradováni na druhořadý národ," kladli ve starém mocnářství dlouho jen velmi umírněné požadavky. Odmítali uznat "německý" charakter státu a žádali rovnoprávnost v jeho rámci. "Byla-li taková snaha proviněním, pak se provinil právě tak císař František Josef, který při své nástupní trůnní řeči přesně takové poměry národům monarchie přislíbil." Rovnoprávnost ostatně zaručovala ústava z roku 1867, takže "Češi požadovali jen to, co bylo naprosto legální."

A konečně — české státní právo. Znovu cituji Lorenze: "V roce 1867 dostali svůj stát Maďaři, roku 1868 dostali Chorvati cosi velmi podobného, v Haliči byl via facti vytvořen polský stát a také Bosna-Hercegovina měla širokou a velkorysou samostatnost. Jestliže všechny předchozí státní útvary nebyly zřízeny bez právního základu, proč by mělo být zřízení českého státu porušením práva? Přitom byli Češi podstatně umírněnější ve svých požadavcích než například Maďaři. (. . .) Čeští politici nabízeli bezpočtukrát Němcům, aby byly vydány zákony, které zaručí, že nedojde k jakékoli majorizaci a odnárodnění. Němci říkali vytrvale svá 'ne', protože sami chtěli hrát první housle a nechtěli vedle sebe trpět žádný jiný rovnoprávný národ."

Těžko ovšem akceptovat Lorenzův závěr, že "zdrucující většina českého národa byla pro zachování monarchie." Devadesát let před jejím rozpadem psal Karl Postl, že "skoro každý český sedlák zná české pověsti z dob Přemyslovců a činy Karla IV., ale bylo by marné ptát se ho, jak se jmenoval otec nynějšího císaře." Existovala jen loaja-

lita ze setrvačnosti a někdy z možná naivní věrnosti — jako ve válce roku 1866, kdy Maďaři hromadně přebíhali k Prusům a s Prusy pak jejich Klapkova legie táhla na Vídeň, zatímco české pluky krvácely u Náchoda, České Skalice, Trutnova, Jičina a Hradce Králové. Tato “válka Němců proti Němcům”, jak ji pojmenoval sám František Josef, byla také poslední z mnoha válek v cizích službách, kde český voják oddaně bojoval za cizí zájmy, rok po válce se Vídeň odměnila za českou věrnost rakousko-uherským vyrovnáním. Jestli něco “zdrucující většina” Čechů nezapomněla, byl to právě *Ausgleich* a nesplněný slib Františka Josefa, že se dá korunovat na českého krále; když o korunovaci v Praze začal rozpačitě uvažovat Karel, bylo již dávno pozdě. Časy setrvačnosti už minuly; teď čeští vojáci přebíhali k “nepříteli” i v obdobích, kdy události na frontách zdaleka neslibovaly rychlý a příznivý konec války. Jen jako vzpomínka na nenávratně minulé doby stojí v českých městech dodnes pomníky padlých z bitev u Magenty, Custozy nebo Solferina, vojáků, v nichž Italové právě viděli něco velmi podobného tomu, čím jsou sovětské posádky ze Střední skupiny vojsk pro obyvatele dnešního Československa.

Kdo tedy opravdu zradil střední Evropu? *Ideu státu rakouského* nenapsal nikdo z habsburského rodu ani z kruhů jemu blízkých, ale František Palacký, a ve Vídni ji nikdy nepochopili. Co bylo Rakousko-Uhersko či předlitavské Rakousko, lze definovat snadno; kdo ale byli Rakušané kromě dvora a patrně celého důstojnického sboru, pak už jen zdaleka ne celé byrokracie a římskokatolického kléru? Ve vlastním Rakousku jich bylo zřejmě méně, než kde jinde. “Slovinci, polští a rusínští obyvatelé Haliče, boryslavští Židé v kafta-

nech, koňští handlíři z Bačky, moslimové ze Sarajeva, kaštanáři z Mostaru, kteří zpívají Zachovej nám Hospodine," píše Josef Roth. "Ale němečtí studenti z Brna a Chebu, zubaři, apatykáři, holičtí pomocníci, umělečtí fotografové z Lince, Štýrského Hradce, Knittelsfeldu, volatí obyvatelé alpských údolí, ti všichni zpívají Stráž na Rýně."

Skutečnosti, které nelze ignorovat, jež se však mohou dokonale zpotvořit, třeba v interpretaci národního obrození (podle K. Severy jenom "tak zvaného"): "S tím také souvisí, že lidé už nechtěli mluvit dvěma jazyky, ale jen jedním. Místo, aby lacino, ba takřka zadarmo a takřka samozřejmě přišli ke dvěma jazykům, jednomu světovému a jednomu exotickému, upnuli se jen na jeden, ten exotický." Není už řečeno, ke které národnosti tito "lidé" patřili; osobitému českému mysliteli by však stačilo zalistovat v pracích současných solidních německých nebo rakouských historiků, aby zjistil, že Němců mezi nimi dvakrát mnoho nebylo. Ještě v roce 1897 se nepodařilo prosadit Badeniho jazyková nařízení, vyžadující dvojjazyčnost státních a zemských úřadů v českých zemích; po německých šovinistických demonstracích a násilnostech byla nařízení odvolána. A někdy v těchto časech vznikl mezi c. a k. důstojníky a byrokraty pojem *Feindesabzeichen*: háček nebo čárka v českém jméně, kterého se jeho nositel nezřekl. Zároveň se dělalo vše možné, aby jich příliš nepřibývalo. Ve Vídni se statisícovou českou menšinou nebyla za staré monarchie založena jediná česká veřejná škola a soukromá Komenského škola nikdy nedostala právo veřejnosti — jejich osm set žáků muselo dvakrát ročně odjíždět na zkoušky do nejbližší veřejné české školy, do Břeclavi; historie byrokratických šikan, které škola prodělala, by zabrala samostatnou obšírnou práci.

S idylizováním starých časů i s tou koncepcí “světového” a “exotického” jazyka se nesetkáváme poprvé až u citovaného K. Severy. Konjunkturu prožila tato filozofie za nacistické okupace. V knize *Češi v nové Evropě* psal kolaborant Emanuel Vajtauer v roce 1943: “Zůstanou ze šestadvaceti řečí evropských v nové jednotné Evropě jen řeči čtyři nebo jedna? Zaniknou národní řeči malých států, jako kdysi zanikla nářečí každého města a kraje? (. . .) To je dnes ještě těžko říci. Ale jedno je jisté. V praktickém životě příslušníci malých národů budou nuceni vývojem věcí stát se dvojjazyčnými. Jednou řečí bude sladká mateřština, řeč, v které jsou zpívány ukolébavky našich matek, a druhou bude řeč onoho kulturního národa, v jehož životním prostoru se malý národ nalézá. Ovládat dvě řeči nemůže být pro malý národ neštěstím. Naopak, zbystří to jeho inteligenci a jeho životní možnosti. Tolikrát jsi člověkem, kolik řečí znáš — praví lidové přísloví. Toto zdvojení intelektuálních sil bude premií příslušníkům malého národa za obět, kterou přinášejí velkému životnímu prostoru. Německá národní filosofie skýtá mnohem větší záruky, že si malé národy zachovají mateřský jazyk a národní svéráz, než by tomu bylo za systému liberalistického.”

Pseudonymní Severa v bezděčném, ale docela logickém historickém sousedství reálného Vajtauera. Spojuje je velmi konkrétní filozofie malosti, nabádající Čechy, aby si v sousedství “kulturního národa” (tj. národ malý je národ nekulturní!) nedovolovali vyšší aspirace, aby prostě nežili nad domovnícké poměry, jakž jim přísluší, a v nichž jim prý nakonec bylo jenom dobře.

Jiné poměry to nebyly. Vyjádřeno statisticky: když bylo v roce 1907 ve starém Rakousku zavede-

no všeobecné volební právo, přiřklo rozdělení volebních obvodů jednoho poslance sedmapadesáti tisícům českých voličů, zatímco německého poslance volilo pouze jedenačtyřicet tisíc voličů. Číslo dosti výmluvná.

Všechno zajisté mohl vývoj změnit; otázka zní, kdo by tomu vývoji pomáhal. Peroutka cituje charakteristický zápis z deníku německého poslance Freisslera: "Jestliže centrálně organizovaný stát rakouský s německou hegemonií je rozbit, tedy Němce neláká nic ke vstupu do spolkového státu, ve kterém by stáli proti třípětinové většině Slovanů."

Císař Karel vyhlásil 16. října 1918 záměr federalizovat monarchii vytvořením čtyř států, německo-rakouského, českého, jihoslovanského a ukrajinského. Vázán uherskou korunovační přísahou, ani se nedotkl budoucího osudu Slováků, Rumunů, Rusínů a v Uhersku usídlených Němců, přesto však okamžitě narazil právě v Budapešti na odpor. Poláky a Italy realisticky odepsal ihned. Nenamlouval si, že v habsburské říši zůstanou Poláci z rakouského záboru, tedy z území, kde se rozvinulo osvobozovací hnutí pod vedením Józefa Pilsudského, a nedělal si iluze, že by mohl nějak zastavit italský iredentismus. Z neněmeckých národů zamýšlené federace se dali (snad) ještě poněkud ovládat Ukrajinci, i když nedaleko zrovna vznikal jejich vlastní nezávislý stát, byť mu byla (kdo to tenkrát věděl?) souzena jen krátká existence. A co vlastně mělo přesvědčovat Slovince a Chorvaty, aby místo spojení se Srby dali přednost setrvání v habsburské monarchii? Zbývali tedy Němci a Češi, dohromady už jenom torzo rozpadající se velmoci.

Předpokládejme, že by císař Karel chtěl svůj projekt federalizovaného Rakouska prosadit: s kým mohl počítat? Ze 232 německých poslanců na Říš-

ské radě by se za federalizaci asi jednoznačně postavilo jenom 44 sociálních demokratů; v ostatních německých stranách by pro takovou demontáž mocnářství většina jistě nehlasovala, a všenněmecká strana by vystoupila energicky proti jakékoli reformě — jejím neskrývaným cílem přece vždy bylo spojení s Německem, habsburská dynastie sem, habsburská dynastie tam. Nehledejme v minulosti, co v ní nebylo; rakouská politika oněch let nebrala na vědomí, co pro záchranu Vídně v roce 1683 udělal český generál Kaplíř a český stavitel opevnění Čert a nezajímaly ji tak proslulé osobnosti vídeňské lékařské školy jako Duchek, Rokitanský, Škoda a Albert — Češi byli prostě *cíglbémové*, nádeníci z cihelen, kočí, služky, a jejich politici si jen dovoľovali dělat potíže. Tento obecný názor se uplatnil ještě v osmdesátých létech XX. století v oficiálním výukovém filmu o menšinách pro rakouské školy; na jiné úrovni se staré předsudky v téže době projevily záměrem odejmout vídeňský chrám sv. Karla Boromejského českému řádu křižovníků s červenou hvězdou, jemuž jej roku 1733 na věčné časy svěřil císař Karel VI., a předat jej laickému Opus dei, a český řád prostě rozpustit. Zůstaňme ale v posledním roce I.světové války: i kdyby byly záměry císaře Karla sebeupřímnější, jak by je v Říšské radě prosazoval, čím by protičesky a protislovansky orientované německé poslance přiměl hlasovat pro zásadní změnu státoprávního uspořádání monarchie? Rozehnal by snad parlament vojáky podle receptu Františka Josefa z Kroměříže a oktrojoval by federalizaci? Nakonec ho přece opustila i stráž ze Schönbrunn.

Mořic Hruban, jeden z těch českých politiků, kteří se o reformu habsburské monarchie snažili nejdéle, zanechal svědectví o návštěvě u císaře

Karla v červenci 1918. Den před audiencí Hrubana a Jana Šrámka pozval bývalý ministerský předseda Beck; dozvěděli se, že na federalizaci státu není ani pomyšlení. "Ten Hruban je zrovna takový jako ti ostatní Češi," posteskl si potom Beck novináři Penížkovi. 21. července pak byli oba politici přijati císařem. Karel předem vyloučil možnost změny postavení Slováků, protože ukvapeně složenou uher-skou přísahou na nedělitelnost zemí svatoštěpánské koruny si svázal ruce. Tušil, že federalizace narazí na odpor českých Němců, o nichž otevřeně řekl, že "nejsou oporou dynastie." Profesor Lammasch vystihl situaci už dříve, když Hrubanovi řekl, že císař Karel "měl a má jistě nejlepší vůli a rád by monarchii zachránil federativním zřízením a rád by dospěl k míru. To je jistě opravdu jediná cesta záchranná, ale je příliš v zajetí svého okolí a hlavně v zajetí vlivů berlínských a budapešťských."

Představa demokratického federalizovaného Rakouska-Uherska, jež by bylo pilířem politické stability střední Evropy a zabránilo rozvoji a expanzi nacismu se všemi jejími následky, to je sen tak naprosto ahistorický, že je přesnější mluvit o blouznění. Vychází z předpokladu, že v roce 1918 mohly evropské národy ve své většině předvídat situaci, za níž se sansculottská bolševická diktatura změní z krvavého rozvratu a úpadku ve vysoce výkonnou mašinerii, že dvakrát neuspěší uchazeč o studium na vídeňské akademii se stane vůdcem strany, která uchvátí moc v Německu a potom rozpoutá nejničivější válku světových dějin, válku, po níž se sovětská vojska usídlí v Sasku a Duryňsku, Královec se změní v Kaliningrad a z půl tuctu evropských států budou satelitní "lidové demokracie". Nic z toho v tehdejším světě nikdo nepředvídal a neočekával, varování před bolševismem

se vztahovala právě jen k jeho tehdejší známé podobě jako zběsilému ničení a vraždění, provázenými chiliastickými vidinami přicházejícího ráje. Realita doby byla jiná: na jedné straně se usilovalo o Společnost národů, o níž se věřilo, že po (zatím) nejkrvavější válce dějin nastolí trvalý spravedlivý mezinárodní řád, na druhé straně bylo toto úsilí znevažováno, odsuzováno a zesměšňováno jako změkčilé slabošství; jedni vojáci se vraceli z front s přáním už nikdy v životě nevzít do ruky pušku, druzí byli pohotově bojovat znovu, teď v revolucích a občanských válkách. České země tenkrát zůstaly ostrovem relativního klidu a občanské disciplíny. Domýšlíme-li situaci dál a předpokládáme-li, že by jejich občané a vojáci byli opravdu získáni pro nějakou tu federalizaci monarchie, shledáváme, že jejich příspěvek k stabilizaci nové federace by se nemohl omezit na vlastní půdu, a že by tudíž nakonec politiku císaře Karla musela podporovat a zachraňovat intervence českých a slovenských vojáků. A protože se rakousko-uherská armáda doslova rozpadla, čekal by tento úkol na československé legie. Představa dokonale absurdní a zároveň naprosto logická.

Připusťme však, že věci mohly mít jiný průběh, že by pokus o federalizaci monarchie přece jenom nějak uspěl, že by podle modelu z roku 1867 bylo provedeno nějaké česko-rakouské vyrovnání, že by reformovaný stát integroval do svého politického života Masaryka, Beneše a Štefánika tak, jako to po *Ausgleichu* učinil s odbojnými Maďary, že by se československé legie staly národními částmi ozbrojených sil střeoevropské federace, spojené — opět podle modelu z roku 1867 — jakousi personální unií, atd. Co se tím mohlo ve střední Evropě odvrátit? Máme věřit, že by demobilizovaný svo-

bodník Hitler dál prodával v Mnichově své mizerné akvarely, že by nikoho v Evropě nelákal příklad pevné ruky italského fašismu, že by se Slováci smířili se svým postavením v uherském státě, že by se federací nešířila — patrně ještě nakažlivěji — infekce bolševismu, že by všenněmecký nacionalismus rezignoval na své cíle? Tohle vše by se muselo stát, aby modernizovaná monarchie mohla čelit nacismu a být případně ochotna a schopna vystoupit proti nacistickému nebezpečí i vojensky. Samo Rakousko žilo v napětí mezi socialisty a konzervativci, jež dvakrát přerostlo do krvavých bojů; brzy potom následovalo střetnutí s domácími nacisty; v mnohonárodní federaci by třecích ploch bylo ještě víc. Česká politika ve federaci by se musela rozhodnout pro jednu z bojujících stran a podporovat konzervativce proti socialistům nebo naopak, a ať by byl výsledek jakýkoli, nést příslušné důsledky, všechny rakouské konflikty by se přenesly i k nám a meziválečné období by bylo časem latentní občanské války i u nás, jeden stát federace se nemůže úplně separovat od krizí ve státě druhém.

Snad nikdo nezapochybuje, že by se Hitler nezřekl cíle ovládnout Rakousko; pokud ano, zřejmě ani neotevřel *Mein Kampf*. Hitler, který jako dobrovolník v německé armádě prokázal nepochybnou osobní statečnost, unikal službě v c. a k. vojsku tak, že po něm před válkou musela pátrat rakouská policie, aby se vůbec dostavil k odvodu (odveden potom nebyl). Habsburskou monarchii, symbolizující mu rozdělení Němců a “útlak němec-tví”, nenáviděl totiž stejně zavile, jako židy a Čechy; když slyšel o sarajevském atentátu, domníval se nejprve, že jej spáchal nějaký německý nacionalista jako odvetu za “protiněmeckou” politiku císařského dvora. Rakouský stát, v němž by Češi dosáhli

rovnoprávného anebo dokonce vedoucího postavení, by Hitler zavrhoval ještě zběsileji, a zajisté by nenalezl mezi německými nacionalisty v Rakousku i u nás méně stoupců *Anschlusu*, než kolik jich tu i onde měl. Sotva by se smířil s Rakouskem jako poslušným satelitem na mezinárodní scéně ve staré koncepci *Mitteleuropy*, pokud by si doma neudělalo podle jeho představ "pořádek" s Čechy. Přijatelní mu byli pouze — jak se vyjádřil k svým nejbližším už uprostřed II. světové války — Češi, vzhlízející "s obdivem" k Velkoněmecké říši a pokorně uznávající: "My Češi nejsme určeni k vládnutí." Jenom potom by — možná — přechodně nežádal víc a zahrnul by do svých válečných plánů i český *Kanonenfutter*, sloužící v armádě podřízeného rakouského státu.

Zcela iluzorní bylo také východisko, které těsně po nacistické okupaci formuloval Háchův důvěrník doc. Josef Kliment v novinovém článku, jehož obsah byl vyjádřen už titulem "Obnovuje se Svatá říše římská." Nacistické Německo, kde *Gleichschaltung* zlikvidovala všechna historická práva starých zemí a nově utvořené župy podřídila přísně centralizovanému režimu, a jehož představitelé nikdy ani neuvažovali jenom o restauraci hohenzollernské monarchie, hodlalo tím méně zavést moderní verzi státoprávního vztahu, za nějž český panovník mohl do záležitostí říše zasahovat víc a účinněji, než německý císař do vnitřní politiky českého království. Kliment — a nejen Kliment! — mohl mít nejlepší úmysly; Karl Herrmann Frank okamžitě pochopil, k čemu by šel výklad postavení "protektorátu" jako "českého kurfiřtství" nové doby a bez zaváhání jej energicky odmítl. O dva roky později se vyslovil zcela jasně Heydrich, když řekl, že "tento prostor je jednou provždy německý a

Čech zde nemá koneckonců co pohledávat.” Heydricha, oslovujícího nejvěrnější z věrných, ani nenapadlo mluvit o nějakých právech nebo “útlaku” sudetských Němců a kritizovat národnostní politiku První republiky, jak se stalo navyklým schematem u českých kritiků této republiky o tři desetiletí později; vyjádřil samu podstatu nacistické politiky vůči Československu, před níž mohla republika jenom kapitulovat, anebo se jí postavit na ozbrojený odpor, jiné volby neměla.

Existovala ještě jedna varianta, ubožácká nad všechno pomyšlení. Příkřčit se a ani se neodvažovat dýchat, aby to nikoho kolem nerušilo, uzavřít se v úzkém obzoru malého regionu. Nic by byli nacisté neuvítali víc, než kdyby se Češi — určení částečně k likvidaci, částečně ke germanizaci a částečně k deportaci někam k Ledovému moři, jak to předstřel právě Heydrich, ale po dobu války potřební jako podrobené obyvatelstvo, pracující v týlu nacistických armád pro jejich zbrojení a zásobování — začali vnitřně štěpit na “národy” Čechů a Moravanů, případně kdyby ta sebevražedná atomizace pokročila ještě dál. Kolaborantské sdružení Národopisná Morava (již jméno je *nomen omen*; tisíci-letý pojem Moravy se redukoval pouze na národopis!) začalo požadavkem připojení Moravského Slovácka k tzv. slovenskému státu, a když neuspělo, propagovalo za vlídné podpory okupantů alespoň jeho etnickou odlišnost od českého národa a chtělo do škol zavádět místo češtiny slovácké nářečí. Kuriozita naštěstí ojedinělá, ale kdyby někdo jiný “objevil”, že v “protektorátě” nežije jeden český národ, ale navzájem odlišné “národy” Pšovanů, Hanáků, Zličanů, Doudlebů atd., nepochybně by se byl hodil nacistické politice stejně, jako její propaganda, která v okupovaném Polsku prohlá-

šovala za “nepolské” fiktivní národy Lemků a Goralů, politice, která ve Francii podporovala britský separatismus a jež chtěla z odtrženého území někdejšího Burgundska vytvořit vazalský stát. A jsme zase už již u citovaného (protože symptomatického) K. Severy, dovolávajícího se čtyřicet let po Národopisné Moravě Marka Chagalla, který “moudře a pravdivě omezuje ‘vlastenecký’ cit na rodný Vitebsk. Pozemsky milovat je možné jenom to, co znám, důvěrně, intimně znám. Všechno ostatní je jen náhražka, iluze, ideologie.”

Nadporučík Lukáš říkal: “Buďme Čechy, ale nemusí o tom nikdo vědět.” Od Severy slyšíme totéž: staré zlaté časy nám mohly být uchovány, kdybychom zapomněli na své češství, kdybychom zůstali jenom Pražany, Brňany, Hanáky, Plzeňáky, Valachy nebo Chody, a veškerého vědomí sounáležitosti, jež nám namlouval nějaký ten Jungmann, Palacký, Havlíček, Masaryk nebo Peroutka, se zřekli jako “náhražky, iluze, ideologie”; pak jsme si mohli na Malé Straně nebo ve Velkých Karlovicích, v Rožmitále pod Třemšínem nebo v Teplicích nad Bečvou “pěstovat lásku k vlasti jako lacinou ozdůbku, jako sentimentalitu, jako něco, co zpestřuje život — tak jako jsou (lidé, pozn. V. H.) plni dojetí, když stoupá na žerď kus pestrobarevného hadru, a mají slzy v očích, když zaznívá písnička, které říkají národní hymna.” Jak prostý je ten svět, jak jednoduchý, a jaká škoda, že k nám — či k našim předkům — s nadporučíkem Lukášem nepromluvil autor těchto postřehů už dávno, pradávno.

Samozřejmě i tohle byla volba. Mohli jsme se stát kuriozitou ne Evropy, ale světa: jako jediný z národů, co jich po tom světě existuje, jsme se mohli vzdát vlastní identity a doufat, že nás někdo mocnější bude trpět v jakémisi skanzenu, rezervaci,

exempláře méně a méně početné, kteří své vlastnictví (Severou kladené do zpochybňujících uvozovek) omezí na rodnou obec a v cizině budou — jak si přál Heydrich — na otázku Kdo jsi? odpovídat Říšský Němec, a otázku Kde žiješ? zodpovídat jménem — zgermanizovaným, jak jinak, co s nějakým “exotickým jazykem?! — svého bydliště.

Naštěstí se tak nestalo.

Kdo se začte už do literatury a publicistiky českého obrození, zjišťuje, jak brzy bylo jasno, že nejde jen o práva českého národa, ale také o českou státnost, byť v rámci habsburské monarchie, že tedy národ bez vlastního státu je národ bezdomovný, přinejlepším trpěný v jakémsi politickém podnájmu.

Nestalo se tak. Od roku 1918 máme vlastní stát. Tomu, kdo soudí, že dvacet let demokratické státnosti skončilo definitivním fiaskem a je bez významu pro dnešek i pro budoucnost, bych velice rád zprostředkoval seznámení s některým z mých přátel ze zemí, které z autoritativního režimu přešly do fašismu, například z Rumunska; pokud se snad Balkán zdá být příliš exotický, stačí zůstat u Rakouska. A považuje-li někdo za zcela bezcennou tu dnešní československou reálně socialistickou státnost, prý nijak odlišnou od postavení jiných národů ve sféře sovětské moci, může si o tom promluvit s příslušníky národů, jež svou státnost ztratily už před začátkem II. světové války, anebo ji dokonce zažily jen jako krátkou epizodu před definitivním vítězstvím bolševiků.

Snad se může zdát, že zamyšlení nad nevyhnutelnostmi a alternativami zabočilo příliš stranou, že se v něm dostalo nepřiměřené pozornosti okrajovým a bezvýznamným hlasům, jež přitahují zájem jenom svým dryáčnickým jazykem. Lze si jenom přát, aby tomu tak bylo, aby to všechno zapadlo

do zapomenutí anebo zůstalo uchováno jenom v kabinetu politických zrud, jež za padesát let budou znát jen úzce specializovaní historici.

Naše paměť musí sahat dál, než za dimenzi povrchní večerníkové žurnalistiky, neschopné vidět dosah událostí z minulého týdne, o minulém měsíci či loňském roce nemluvě, které připomene nanejvýš reklamně jako něco, o čem také psala. Lituji, že jsem nepoznal osobně nikoho z pamětníků pověstné Gottwaldovy první řeči v Poslanecké sněmovně v roce 1929, té, kde říkal, že se českoslovenští komunisté "chodí do Moskvy učit, jak vám zakroutit krk," a tak ještě dlouho dále; snad by mi řekl, jak ji přijali. A ptal bych se ho, jak se mu — nebo i jeho kolegům — jevil Gottwald jako obránce československého státu a potom dokonce jako koaliční partner. Lituji toho, protože jsem už ve čtyřiapadesátém roce na pankráckých celách slyšel vysvětlovat, že v určité době byl komunismus u nás i jinde rozšířeně pokládán za jedinou životaschopnou alternativu k nacismu a fašismu. Slýchal jsem to od odsouzených nekomunistů, kteří se sardonickým humorem vyprávěli, jak upřímně před válkou prozazovali československo-sovětské přátelství a spolenectví a jak zase jednou tedy bohové trestali splněním přání. Věznění komunisté říkali jenom trochu jinými slovy totéž.

Měli pravdu, bohužel, jedni i druzí. Světová hospodářská krize konce dvacátých a první poloviny třicátých let byla považována za poslední fázi konečného selhání liberalismu, kapitalismu a někdy i klasické demokracie; *appeasement*, který kulminoval mnichovskou zbabělou zradou Západu (jen zrada to byla, a nic než zbabělá) to malověrným demokracie potvrdil na politické rovině. Zdálo se tedy, že nezbyvá než volit mezi Hitlerem a Stali-

nem, mezi norimberskými zákony a stalinskou ústavou (“nejdemokratičtější ústavou světa”), mezi světovým názorem *Herrenvolku* a “skokem z říše nutnosti do říše svobody”, mezi nejčernější reakcí a nejsvětlejším pokrokem, mezi nacismem či fašismem a komunismem (jak žalostně málo bylo — nejen u nás! — těch, kdo byli ochotni vzít na vědomí pravdu o Dachau i pravdu o Lubjance). Víme, kdo všechno tuto osudnou volbu přijal a rozhodl se za války i v poválečných létech pro komunismus. Nacismus fakticky pomohl komunismu, dláždil mu cestu, udělal z něj buď jediné východisko ze zdánlivě jinak neřešitelné světové krize, anebo alespoň jen menší zlo.

V přítomnosti se může podobný omyl, podobně mylná volba v nových podmínkách opakovat: jedinou alternativou ke komunistickému totalitnímu systému se může zdát radikální ultrakonzervatismus (aby nedošlo k zbytečnému omylu, nutno zdůraznit, že tento ultrakonzervatismus nemá nic společného s moderním politickým demokratickým konzervatismem, jaký v našich časech reprezentovali na Západě státníci jako Konrad Adenauer, Charles de Gaulle, Ronald Reagan nebo Margaret Thatcherová, tedy konzervatismem, který hodnoty demokratického státu brání, uchovává a rozvíjí; na rozdíl od něj je náš ultrakonzervatismus poznamenán tendencí k restauraci ahistoricky idealizované minulosti a československou demokratickou státností — často i demokracii vůbec — odmítá). Víme, jakou cenu platili ti před námi, platíme my a budou platit ještě ti po nás za přijetí volby mezi nacismem nebo fašismem a komunismem, krom nichž zdánlivě nebylo jiného východiska — tušíme vůbec, jaké následky by přivodilo, kdybychom odepsali demokracii v zásadě a její česko-

slovenskou tradici zejména a kdybychom si ještě
i my dali vnutit podobně falešnou volbu?

Konec nebo závěr?

Pořizujeme neradostnou bilanci tří porážek, tří Mnichovů, tří kapitulací. Víme, že následkem první z nich byly dvě další, že Mnichov poznamenal natrvalo celé naše životy a že jeho stín zasáhne ještě daleko za roky, jež jsou nám na světě vyměřeny, že je to jedno z osudných dat našich dějin, nad nímž budou trnout ještě příští generace.

Doma žijící historik konstatuje: "Český národ dnes? Většinou upachtění a nespokojení lidé s malými cíli. Dovedou kritizovat, ale vše končí u negace. Usilovat o něco, co přesahuje hranice jejich bezprostředního nebo osobního zájmu, se jim nechce. 'My nic nemůžeme, za nás rozhodují jiní,' slyšíme kolem sebe. V tomto postoji se neobráží jen pocit bezmocnosti lidí žijících v nedemokratickém zřízení, ale také národní komplex malosti, výrazný znak novodobého českého vývoje." Tolik ve stati "O české malosti (a také velikosti)" Jaroslav Mezník, píšící dále, že "pro komplex malosti je charakteristické přesvědčení, že nepřiliš velké národní společenství není schopno výrazně ovlivňovat vlastní osud, nemá si klást velké cíle, nemá se pokoušet hledat nové cesty a má se, ve snaze přežít, pouze skromně přizpůsobovat svému okolí." Mezník potom upozorňuje, že "u některých 'malých' národů komplex malosti nenajdeme; jako příklad lze uvést Holanďany, Švédy a Nory." Připomněl bych ještě jiné — Švýcary a Izraelce, přinejmenším ty.

Prožili jsme tři porážky a malověrní soudí, že “tak bude vždycky.” Existuje-li v naší moderní historii nějaký chronický svár, je to konflikt maldosti a odvahy, konflikt poddanství a občanství. Vskutku neslavné porážky z let 1938, 1948 a 1968 dávají za pravdu první alternativě, ba jsou — jak doloženo dříve — přijímány přímo s masochistickým uspokojením. Stalo se jenom, co se stát nevyhnutelně muselo, nemohly nás potkat jiné konce, než jaké nás potkaly, na prstech jsme si prý mohli v osmnáctém roce spočítat, co se stane o dvacet a třicet let později. Když se potom těchto politických jasnovidců, tolik si jistých svou znalostí dějin a jejich údajných zákonů, zeptáme, jaká budoucnost nás čeká, dočkáme se buď chlapácké moudrosti, že “lidstvo stejně v nejbližší době vyhyne . . . takže všechny úvahy jsou na hovno,” což je v tom konečném prohlášení alespoň pokud jde o předchozí vývody docela pravda, anebo nostalgického snu po zaplivaném zápečí v nějakém novém habsburském mocnářství či ve Spojených státech evropských, kde budeme — ať tam, či onde — se svéprávností zbaveni i odpovědnosti za vlastní osud, anebo slibu, že z obrozeného, reformovaného, demokratizovaného, k “leninským normám” vráceného Sovětského svazu se stane něco, čím sice nikdy nebyl, ale čím odjakživa měl být a po zákonu dějin tedy jednou bude, a on nám potom za průkopnické zásluhy z roku 1968 vykáže číslované sedadlo po své pravici.

Lze tedy prý volit jenom mezi apokalypsou a utopií. Přes všechny různosti mají všechny varianty první i druhé volby či alternativy jeden společný kořen — vycházejí z předpokladu, že naše (nebo veškeré) dějiny jsou už hotovy, dovršeny, a zbývá je pouze uzavřít soudným dnem nebo vstupem do

ráje na zemi, ať novohabsburského, spojeno-evropského nebo “skutečně” (tedy ne “reálně”) socialistického — tam někde se už nás na věčné časy vystřízlivělých ujme rovněž na věčné časy nějaký opatrovník a uchrání nás před nebezpečným dobrodružstvím odvahy k rozhodování o vlastním osudu.

Všechno je přece už definitivně a nezvratně determinováno a zbývá tudíž jenom — extrémní protiklady jsou velmi často principiálně totožné — i v pojetí řinčivě intransigentních antimarxistů a antikomunistů “svoboda jako poznaná nutnost”.

Ať apokalyptický nebo utopický, každý historický fatalismus je projevem hlubokého nepochopení povahy dějin. S vůlí lidí a národů prostě vůbec nepočítá. Začátkem našeho věku patřily mezi iluze domněle popřené dějinami, jimiž se nezabýval nikdo jen trochu dbalý módnosti svého intelektuálního kostýmu nebo solidnosti svého politického jména, například takové dnes samozřejmé reality, jako sjednocení natříkrát rozděleného Polska v jednom samostatném státě, nezávislá Indie, Palackého myšlenka státního spojení Čechů a Slováků anebo vznik židovského státu v Palestině, státu, který ve čtyřech vítězných válkách proti mnohonásobné přesile ubránil svou existenci. To všechno přece bylo historií už několikrát popřeno a usvědčeno z pošetilosti, protože — zrovna jako v případě té Itálie první poloviny XIX. století — prokazatelně nemůže být jinak, než že Polákům je souzeno prohrát každé povstání, jako byli poraženi už ve třech předchozích, údělem Indů je jednou provždy podřídit se britským sahibům a neprovokovat jejich nevoli nerozumným odporem, židé zůstanou navždy jenom hauzírníky a lichváři, jimž není nic tak vzdáleno jako pouhé pomyšlení, že by kdy našli

odvahu o něco bojovat, a my musíme být vděčni za mocnářství, které se nás ujalo a chrání nás před nebezpečími světa. Jak málo let mělo uplynout, aby se ze všech těchto nezvratných pravd stala odložená veteš!

Ovšem — s jednou výjimkou. My máme kajícně litovat neuvážené odvahy našich předků z roku 1918. My, jenom my. My jsme se přece přesvědčili, že jejich odvaha k rozhodování o vlastním osudu byla jenom herostratovským zločinem na nenahraditelném řádu světa, přinejmenším toho zeměpisně nejbližšího. Pochybuji, že se kdy našel jediný Ital, tvrdící, že všechny krize a problémy jeho země zavinilo *Risorgimento*, nepotkal jsem jediného Poláka, který by litoval obnovení polského sjednoceného nezávislého státu a nejen by se ohlížel po poměrech z doby před rokem 1914 jako po ztracených starých zlatých časech, ale dokonce by toužil po jejich návratu, nevěřím, že by Izraelci vyměnili svoji svobodu, ale chronicky ohroženou samostatnou existenci za bezpečí ghetta pod nějakým třeba i osvičeným panovníkem. Takovou filozofii kapitulace a rezignace známe jenom u nás. Dnes někdy dokonce tvrdí, že mluví jménem většiny národa.

Připustme, že by to byla pravda. Obávám se, že většina také přikyvovala antisemitským štvanicím za hilsneriády, většina se nezúčastnila prvního ani druhého odboje, většina jen přihlížela likvidaci naší demokratické ústavnosti po II. světové válce a potom teroru, perzekuci a diskriminaci v padesátých letech a většina se podvolila "normalizačnímu" nátlaku po srpnové okupaci a neodporovala kampani proti Chartě 77. Před I. světovou válkou býval hodně osamělý Masaryk, mnohdy mu zbýval jen nepočtený hlouček přátel; dnes doma na jednoho Václava Havla, Karla Pecku nebo Jose-

fa Zvěřinu připadají celé tisíce řádně příspěvky platících a vždy ukázněně hlasujících členů partaje. Jsme tedy předurčeni svým charakterem a dějinami k poddanství? Tři Mnichovy, tři kapitulace v rozmezí třiceti let by tomu mohly nasvědčovat.

Z historie nelze vystoupit, historii nelze zrušit a nelze žít mimo historii — to jsou tužby nebo fikce fantastičtější než stroj času. Součástí historie je však i naše doba. Svým dnešním životem, dnešními činy nebo činností, rozhodností nebo váháním, odvahou nebo zbabělostí, důsledností nebo lhostejností už výrazně ovlivňujeme podobu jedenadvacátého století. Naše doba je stejná, jako byly všechny předchozí a jako budou všechny následující — vždy rozhodoval a rozhoduje výsledek střetnutí daných skutečností a vůle skutečnostem odolávat, skutečnosti měnit a skutečnosti vytvářet. Historie neminula a historie teprve nepřijde; žijeme uprostřed historie, tisíc let za námi a tisíc let před námi, stojíme v historii oběma nohama a vezíme v ní až po krk, nikam zní neunikneme a nikdo nás jí nezproští, právě jako žádný náš čin nebude zapomenut a neposuzován, nezůstane bez odezvy, výsledků, následků, důsledků.

Známe minulost, víme o starých — i nepříliš starých! — porážkách a cítíme z nich odvozená traumata a je tomu tak dobře, protože jinak bychom žili v lichotivém sebeklamu. Z dějin dalekých i blízkých však slyšíme současně i výzvu k velikosti — od Velké Moravy přes přemyslovský stát k husitství nejen jako k době rozhořčených válek, ale také k dalším dvěma stoletím úsilí o náboženskou opravdovost a zároveň toleranci; do naší historické paměti je vepsáno obrození, vývoj od žalostně chudých začátků v josefínské epoše po vznik a vzestup moderního politického národa, který potom v le-

giích za I. světové války dokázal bojovat o svou plnou svéprávnost a samostatnost a ve druhém odboji ji bránil; později národa, jehož odpor proti komunistické diktatuře byl lámán ve stovkách věznic a lágrů a přece přetrval, jak se ukázalo v roce 1968, a v němž se pak Chartou 77 formulovalo východisko z posrpnového marasmu a obroda uvědomělého, sebevědomého občanství. Z naší minulosti nikdy nevytizí pobělohorský urválek Přibík Jeníšek z Újezda a Antonín Koniáš, zůstane v ní Kondelík se Švejkem a Emanuel Moravec se Zdeňkem Nejedlým, ale je to všechno? Determinují naši přítomnost a budoucnost jenom oni? Neznají stejné problémy i jiné národy, pocházel snad Vidkun Quisling z Posázaví? Každý národ samozřejmě vždycky volí, v čem bude pokračovat, na koho navazovat, ke komu se hlásí. A my máme také takovou minulost; nemusíme upadat ani do komplexu méněcennosti, ani do nihilismu.

Kdo chce nebo kdo nemůže jinak, smí připsat rozhodující význam minulým porážkám a kapitulacím — nebude v tom v historii první. Existuje však i jiná volba, jediná, jež vede k lidsky důstojné budoucnosti. Neztratí na ceně, zůstane-li přechodně třeba v menšině. Nejde-li to jinak, mějme tedy odvahu být menšinou.

Prameny

- Acta occupationis Bohemiae et Moraviae — Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943* (vyd. Libuše Otáhalová a Milada Červinková), Praha 1969
- Martin K. Bachstein: *Die soziologische Struktur der "Burg" Gruppe — Versuch einer Strukturanalyse* (v *Die "Burg". Einflussreiche politische Kräfte um Masaryk und Beneš*, vyd. Karl Bosl), München 1973
- Antonín Bartoš: *Clay-Eva volá Londýn*, New York 1977
- Charles and Mary Beard: *The Rise of American Civilization*, New York 1956
- Edvard Beneš: *Světová válka a naše revoluce I. — III.*, Praha 1935
- Šest let exilu a druhé světové války*, Praha 1946
- Demokracie dnes a zítra*, Praha 1946
- Paměti*, Praha 1947
- Mnichovské dny*, Praha 1968
- Miroslav Bouček a kol.: *Za národní osvobození, za novou republiku 1938-1945*, Praha 1982
- Detlef Brandes: *Die Tschechen unter deutschem Protektorat I. — II.*, München 1969
- Miloslav Brouček: *Československá tragedie*, New York 1956
- Johann W. Brügel: *Tschechen und Deutsche 1918-1938*, München 1967
- Václav Černý: *Pláč koruny české*, Toronto 1977
- Paměti IV.*, Toronto 1983
- Český antifasismus a odboj* (vyd. Zdeněk Huňáček, Jiří Jožák, Vlastislav Kroupa, Jan Stříbrný), Praha 1988
- Prokop Drtina: *Československo můj osud*, Toronto 1982
- Ladislav Feierabend: *Ve vládě druhé republiky*, New York 1961
- Ve vládě protektorátu*, New York 1962
- Z vlády doma do vlády v exilu*, New York 1964
- Beneš mezi Washingtonem a Moskvou*, Washington 1966
- Soumrak československé demokracie*, Washington 1968
- Pod vládou Národní fronty*, Washington 1968
- Zdeněk Fierlinger: *Ve službách ČSR*, Praha 1947

- Viktor Fischl: *Hovory s Janem Masarykem*, Pfäffikon 1982
- Jan Galandauer — Miroslav Honzík: *Osud trůnu habsburského*, Praha 1982
- Miloš Hájek: *Od Mnichova k 15. březnu*, Praha 1959
- Neville Henderson: *Failure of a Mission*, London 1940
- Adolf Hitler: *Mein Kampf*, München 1937
Monologe im Führerhauptquartier 1941-1944 (vyd. Werner Jochmann), München 1982
- Ota Hora: *Svědectví o puči*, Toronto 1978
- Mořic Hruban: *Z časů nedlouho zašlých*, Roma-Los Angeles 1967
- Bohdan Chudoba: *Jindy a nyní*, München 1975
- Eva Kantůrková: *Černá hvězda*, Köln 1982
- Karel Kaplan: *Poválečné Československo*, München 1985
Nekrvavá revoluce, Toronto 1985
- Erazim Kohák: *Národ v nás*, Toronto 1978
- Václav Kopecký: *ČSR a KSČ*, Praha 1960
- Jan Křen: *Do emigrace*, Praha 1963
V emigraci, Praha 1969
- František Kubka: *Mezi válkami*, Praha 1969
- Marian Kukiel: *Dzieje Polski porozbiorowe 1795-1921*, Paris 1984
- Milan Kundera: *Kniha smíchu a zapomnění*, Toronto 1981
- Bohuslav Laštovička: *V Londýně za války*, Praha 1978
- Willy Lorenz: *Monolog o české zemi*, München 1987
- Míla Lvová: *Mnichov a Edvard Beneš*, Praha 1968
- Compton Mackenzie: *Dr. Beneš*, London 1946
- J. S. Machar: *Časové kapitoly*, Praha 1920
Pět roků v kasárnách, Praha 1927
- Vojtěch Mastný: *Russia's Road to the Cold War*, New York 1979
- Zdeněk Mlynář: *Mráz přichází z Kremlu*, Köln 1978
- Emanuel Moravec: *V úloze mouřenína*, Praha 1940
- František Nesvadba: *Proč nezahřměla děla*, Praha 1986
Okupacja i ruch oporu w dziennikach Hansa Franka 1939-1945, Warszawa 1970
- Jan Patočka: *Česká vzdělanost v Evropě* (v *Co daly naše země Evropě a světu*), Praha 1939

- Oldřich Pelc: *Parašutisté v akci*, München 1987
 Ferdinand Peroutka: *Budování státu I. — V.*, Praha 1933-1938
 Alexej Pludek: *Vabank*, Praha 1974
 Ladislav Quis: *Vzpomínky ze staré Prahy*, Praha 1984
 Hubert Ripka: *Czechoslovakia Enslaved*, London 1949
Rudé právo 1939-1945, Praha 1971
 Jan Rys: *Židozedenářství — metla lidstva*, Praha 1938
 Claire Sterlingová: *Případ Masaryk*, Wurmanssquick, rok. vyd. neuveden
 Ivan Sviták: *Velký skluz*, München 1984
 Josef Šebesta: *V zemi zaslíbené?*, Praha 1986
 Eduard Táborský: *Pravda zvítězila*, Praha 1947
President Edvard Beneš Between East and West, Stanford 1981
 John Toland: *Adolf Hitler*, New York 1977
 Walter Ullmann: *The United States in Prague 1945-1948*, Boulder 1978
 Otto Urban: *Česká společnost 1848-1918*, Praha 1982
 Emanuel Vajtauer: *Češi v nové Evropě*, Praha 1943
 Jindřich Veselý: *Kronika únorových dnů 1948*, Praha 1958
 Elizabeth Wiskemann: *Europe of the Dictators 1919-1945*, Glasgow 1982

Akord

Dějiny a současnost

Dnešek

Historický sborník*

Historie a vojenství

Kritický měsíčník

Lidová demokracie

Lidové noviny

Mladá fronta

Naše doba

Obnova

Obsah*

Práce

Právo lidu (Praha)

Proměny

Přítomnost
Reportér (Praha)
Rozmach
Rozmluvy
Rudé právo
Střední Evropa*
Studie
Svědectví
Svobodné slovo
Tvorba
Venkov
Vlajka
(* samizdatová periodika)

Obsah

I. Osamělý prezident	7
II. Republika na hranicích	30
III. Bloudění a blouznění	45
IV. Obrana národa	64
V. Hypotéka a kontinuita	86
VI. Mezi Západem a Východem	102
VII. Od května k únoru	129
VIII. Mnichov — repríza a filozofie	154
IX. Stát, demokracie, národ	181
X. Nevyhnutelnosti a alternativy	202
Konec nebo závěr?	233
Prameny	239

VILÉM HEJL se narodil 24. září 1934 v Praze. Z politických důvodů nebyl po maturitě přijat na vysokou školu, v letech 1953-54 byl vězněn, pak vystřídal různá zaměstnání. V roce 1968 byl tiskovým tajemníkem vedení K 231, v roce 1977 podepsal Chartu a rok poté se vystěhoval do Rakouska. Později přesídlil do Mnichova a pracoval v rozhlasové stanici Svobodná Evropa. Zemřel 23. ledna 1989. Psal filmové scénáře a rozhlasové hry, v nakladatelství Sixty-Eight Publishers vyšly jeho romány *Zásada sporu* (1978) a *Ex offo* (1980), v curyšské Konfrontaci vydal knihu *Hodina hvězdopraců* (1980).

